

קול מבשר

חג שבועות ומתן תורה

דרשות, מאמרים וחידושי תורה בהלכה ובאגדה

ממו"ר הרה"ג הרב שמואל אליהו שליט"א

רבה של עיה"ק צפת

תוכן עניינים

3.....	גְדוּלָה תוֹרָה יוֹתֵר מִן הַפְּהוּנָה וּמִן הַמְּלָכוּת.....
11.....	תיקון ליל שבועות של מרן השולחן ערוך.....
15.....	סוגיות הלכתיות במגילת רות.....
25.....	חג שבועות שחל במוצאי שבת.....
31.....	חג שבועות שחל ביום שישי – עירוב תבשילין.....
33.....	עשרת הדברות.....
44.....	לא תִּחְמַד וְלֹא תִתְאַוֶּה.....
50.....	מעלת לימוד התורה.....
58.....	נטיעת התורה בתוכנו.....
66.....	מהלכות לימוד תורה.....
73.....	לימוד תורה לנשים.....
81.....	לימוד תורה לגויים.....
89.....	שו"ת סמס.....

גְּדוּלָה תוֹרָה יוֹתֵר מִן הַפְּהוֹנָה וּמִן הַמְּלָכוֹת

שבועות – מלכות שבמלכות

ממלכת פְּהִינִים וגוי קְדוּשׁ

חג השבועות נחגג אחרי שסופרים את היום הארבעים-ותשע לעומר, שהוא כנגד ספירת "מלכות שבמלכות". לומר לך שמלכות קשורה לתורה בקשר הדוק. קשר זה נמצא גם בדברי ההכנה שנאמרים לעם ישראל בהר סיני קודם מתן תורה: "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְּלַכְתַּת פְּהִינִים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שמות יט, ו). לומר לך שהמטרה של מתן תורה במעמד הר סיני היא ליצור ממלכה של קודש.

זאת הסיבה שבגללה אנו מדגישים את העובדה שלידתו ופטירתו של דוד המלך הייתה בשבועות. לידת דוד המלך היא יסוד כל השושלת של בית דוד, עד מלך המשיח שנקרא "משיח בן דוד". כל השושלת הזאת התחילה בחג השבועות. אנו מדגישים את העניין הזה גם בקריאת תהילים ביום הזה וגם בקריאת מגילת רות.

משה מלך היה

את הקשר הזה בין תורה ובין מלכות אנחנו מוצאים גם אצל משה רבנו. בשביל כולנו משה הוא הרב. הוא זה שקיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ולחכמי הדורות. אבל משה רבנו הוא גם המנהיג. המפרשים בגמרא אומרים כי מכך שמשה היה מלך אנו לומדים כמה הלכות בעניין הרחבת ירושלים שצריכה מלך (רש"י שבועות טו ע"א; רמב"ם בפירוש המשניות שם; ועיין אבן עזרא ורמב"ן דברים לג, ה).

אמנם משה לא נזכר במפורש בתורה כמלך. כנראה בגלל שהוא היה הרבה יותר מזה. שהרי "גְּדוּלָה תוֹרָה יוֹתֵר מִן הַפְּהוֹנָה וּמִן הַמְּלָכוֹת, שֶׁהַמְּלָכוֹת נִקְנִית בְּשִׁלְשִׁים מַעְלוֹת, וְהַפְּהוֹנָה בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע, וְהַתוֹרָה נִקְנִית בְּאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה דְבָרִים" (אבות ו, ו). שתורה היא למעלה מהכהונה ומהמלכות.

כך אומר שלמה המלך במשלי (ח, כב-כג): "ה' קִנְיֵי רֵאשִׁית דְּרִכּוֹ קִדְּם מִפְּעֻלּוֹ מֵאֶז: מַעֲלָם נִסְכְּתֵי מֵרֵאשׁ מִסְדְּמֵי אֶרֶץ". התורה היא ראשית דרכו של הקב"ה. כמו שמהנדס בונה בית על-פי תוכניות, כך אלוקים בורא עולם לפי תוכנית (מדרש רבה א, א). כן ממשיך שלמה לפרט בספר משלי (ח, כה-כו): "בְּטָרֶם הָרִים הִטְבְּעוּ לְפָנֵי גְבְעוֹת חוֹלְלֵתֵי: עַד לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוּצוֹת וְרֵאשׁ עֲפָרוֹת תִּבְלִי". ללמדך שהתורה היא יסוד כל ההוויה. לכן היא למעלה מהכהונה ומהמלכות.

בֵּי מְלָכִים יִמְלְכוּ

מאן מלכי? רבנן!

שגור בפי האנשים המשפט: "מאן מלכי? רבנן". ופירושו: מי המלכים? חכמי התורה! המשפט הזה כתוב בגמרא, והוא בנוי על הפסוק במשלי (ח, טו) שאומר על החכמה של התורה "בֵּי מְלָכִים יִמְלְכוּ". ובאמת הפסוק הזה לא אומר שחכמים הם מלכים, אלא שהחכמה היא הכלי שבאמצעותו מולכים המלכים. ובוה החכמה היא יותר מהמלכות.

ההלכה שחכמים אינם מלכים כתובה בגמרא. לכן "הרב שמחל על כבודו – כבודו מחול". לעומת המלך שמחל על כבודו, שאין כבודו מחול (קידושין לב ע"ב). כי צריך שתהיה אימתו על הציבור.

מלכות גנובה

את הכלל "מאן מלכי? רבנן" אמר חכם בשם "גניבא", שחשב שחכמים הם המלכים בעצמם. על כן הוא הרשה לעצמו לחלוק על המנהיג, על ריש גלותא. כך מספרת הגמרא בגיטין על דעתו של גניבא בסיפור הבא:

רב הונא ורב חסדא הוו יתבי, חליף ואזיל גניבא. אמר ליה חד לחבריה, גיקום מקמיה – דבר אורזין הוא. אמר ליה, ומקמי פלגא גיקום? אדחכי אתא אייהו לגבייהו, אמר להו, "שלקמא עליכו מלכי, שלקמא עליכו מלכי". אמרו ליה, מנא לך דרבנן איקרי "מלכי"? אמר להו (משלי ח, טו) "בי מלכים ומלכו" (גיטין סב ע"א).

תרגום ופירוש: רב הונא ורב חסדא ישבו ולמדו. עבר לפנייהם גניבא. אחד אמר: נקום מלפניו, שהוא בן תורה. השני אמר: איך נקום מלפני בעל מחלוקת? בינתיים בא גניבא ואמר להם: "שלום עליכם מלכים, שלום עליכם מלכים". שאלו אותו: מנין לך שרבנים נקראים מלכים? אמר להם: שכתוב במשלי, "בי מלכים ומלכו".

המלכות נגד גניבא

הסביר שם רש"י, כי הסיבה שחכמים אמרו על גניבא שהוא "בעל מחלוקת" היא בגלל הסיפור המובא בתחילת גיטין (ז ע"א), שגניבא חלק על ריש גלותא, המנהיג של היהודים בגולה, וביזה אותו. יש אומרים שגניבא החכם חשב את עצמו כמו מלך, לכן הוא לא התחשב בכבודו של ריש גלותא והרשה לעצמו לבזות אותו.

"שלח ליה מר עוקבא לרבי אלעזר, בני אדם העומדים עלי (לחרף ולגדף – רש"י) וגנדי למסרם למלכות, מהו? שרטיט וכתב ליה (תהלים לו) 'אמרת, אשמרה דרכי מחטוא בלשוני, אשמרה לפי מחסום בעד רשע לגנדי, אף על פי שהרשע לגנדי (מריבני ומקניטני – רש"י) - אשמרה לפי מחסום. שלח ליה: קא מצערי לי טובא, ולא מצינא דאיקום בהו (שלח מר עוקבא לרבי אלעזר: האיש הזה מצער אותי הרבה, ואני לא יכול לסבול את צערו) שלח ליה: (תהלים לו) 'דום לה' והתחולל לו' – 'דום לה', והוא יפילם לך חללים חללים' – השפם והערב עליהם לבית המדרש, והם פלים מאליהן. הדבר יצא מפי רבי אלעזר, ונתנוהו לגניבא בקולר".

מיד אחרי שרבי אלעזר אמר את מה שאמר, תפסה המלכות את גניבא ושמה אותו בבית הסוהר של הנידונים למוות. וסופו אכן היה מיתה (גיטין סה ע"ב). לפי המסופר בגמרא, כל זה קרה לו בגלל המחלוקת שהוא עשה כנגד ריש גלותא.

החכמה תעז לחכם

אם כן, פירוש המילים "מאן מלכי? רבנן!" הוא שהחכמה היא בסיס המלכות. ככל שאדם יותר חכם – שלטונו יותר גדול. לכן שלמה המלך, שהיה החכם מכל האדם, זכה והיה המלך החזק מכל האדם. "מלך על העליונים ועל התחתונים". מלכותו הייתה מלכות גדולה מכל מה שלפניו ואחריו. על זה אמר קהלת (ז, יט) "החכמה תעז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר".

אשר על כן אומר לנו הקב"ה לקראת מתן תורה, כי התורה הזאת תעשה אותנו "ממלכת כהנים וגוי קדוש", אם נזכה לקיים את התורה. ואם לא נקיים את דברי התורה הזאת, תיפול המלכות. "ויאמר ה' לשלמה יען אשר היתה זאת עמך, ולא שמרת בריתי וחקתי אשר צויתי עליך. קרע אקרע את הממלכה מעליך ונתתיה לעבדך" (מלכים א' יא, יא).

דרך המלך, דרך התורה

תורה של ענווה

בגלל הסכנה הזאת, מצווה התורה (דברים יז, יח) לכל מלך שיכתוב ספר התורה נוסף: "והיה כשבתו על פסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלויים". את הספר הזה הוא נושא אתו כמו תפילין כל היום: "והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלקיו לשמר את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשותם" (שם פס' יט). בתורה הזאת תלויה מלכותו של המלך. "לבגתי רום לבבו מאחיו ולבגתי סור מן המצוה למין ושמאול למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל" (שם פס' כ). ענווה שמאפשרת לשלוט בלי נטיות לב ואינטרסים.

כך כותב הרמב"ם (הלכות תפילין מזוזה וספר תורה, ז, ב), כי מלבד החובה שיש לכל יהודי לכתוב ספר תורה, מצווה המלך לכתוב עוד ספר תורה. "ומגיהין אותו מספר העזרה על פי בית דין הגדול". את הספר הראשון שהיה לו – מניחו בבית גנזיו. והספר שכתב או שנכתב לו אחר שמלך – יהיה עמו תמיד. "ואם יצא למלחמה – ספר תורה עמו. נכנס – והוא עמו. יושב בדין – והוא עמו. מיסב – והוא כנגדו שנאמר 'והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו'".

הזמן היחיד שבו אין ספר תורה לפני המלך הוא בלילה, כשהוא ישן, או כשהוא מתרחץ: "יהיה עמו תמיד. לא יסור מעמו אלא בלילה בלבד, וכשיכנס לבית המרחץ או לבית הכסא או לישן על מטתו" (רמב"ם שם; ורמב"ם מלכים ג א).

הצמדה רוחנית למלך

בהלכות מלכים (ג, ה) מסביר הרמב"ם שהליכת המלך עם ספר התורה היא לא רק טכנית, שהספר נמצא אצלו. הליכת המלך עם התורה היא מהותית. אסור למלך להסיח את דעתו מספר התורה. כך כותב הרמב"ם שם: "המלך אסור לשתות דרך שכרות שנאמר 'אל למלכים שתו יין' אלא יהיה עוסק בתורה ובצרכי ישראל ביום ובלילה שנאמר 'והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו'".

וכן לא המלך עסוק בשאר תענוגות "על הסרת לבו הקפידה תורה שנאמר 'ולא יסור לבבו'. שלבו הוא לב כל קהל ישראל. לפיכך דבקו הכתוב בתורה יתר משאר העם שנאמר 'כל ימי חייו'".

לכן הגמרא (ברכות ג ע"ב) מספרת על דוד המלך שהיה עוסק בתורה במסירות נפש גדולה מאוד. "דאמר רב תנאי בר ביזנא, אומר רבי שמעון חסידא, כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד, וכיון שהגיע חצות לילה, בא רוח צפונית ונושבות בו ומנגנו מאליו, מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעה עמוד השחר". כן אומרת הגמרא (שבת ל ע"ב) על דוד המלך שהיה לומד תורה כל השבת כולה. כל זה מדיני לימוד תורה של מלך שחייב בלימוד יותר מכל אדם רגיל.

הדרכה למנהיגות טובה

הגמרא בירושלמי (פאה פ"ח, ה"ו) מביאה שרב חגי, כשהיה ממנה אחראי על הציבור, היה לומד עם האחראי הזה תורה בקביעות. בדומה למלך שחייב ללכת עם ספר תורה צמוד, כך כל מנהיג ומנהיג צריך הדרכה של תורה צמודה.

והיה דורש רבי חגי את הפסוק שנאמר במשלי על התורה "בי מלכים ימלוכו, בי שרים ישורו", שהיא מיישרת את אורחותיו שלא יסור לבבו מעם ה'. וכבר הזכרנו בעניין זה את מה שפסק הרמב"ם בהלכות מלכים: "המלך אסור לשתות דרך שכרות שנאמר 'אל למלכים שתו יין' אלא יהיה עוסק בתורה ובצרכי ישראל ביום ובלילה שנאמר: 'והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו'".

הקבינט ההלכתי-ביטחוני

מין הרב מרדכי אליהו זצוק"ל היה רגיל להביא את הגמרא הזאת (ממסכת בברכות ג ע"ב) כדי להסביר את הקשר בין מלכות לתורה. לומדים זאת מדרך קבלת ההחלטות של המלך. "וְכִינּוּן שְׁעָלָה עֲמוּד הַשָּׁחַר, נִכְנְסוּ חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל אֶצְלוֹ, וְאוֹמְרִים לוֹ, אֲדוֹנֵינוּ הַמֶּלֶךְ, עֲמֹד יִשְׂרָאֵל צְרִיכִין פְּרֻנְסָה. אָמַר לָהֶם, לָכוּ וְיִתְפְּרְנְסוּ זֶה מְזָה. אָמְרוּ לוֹ, אֵין הַקֶּמֶץ מִשְׁבִּיעַ אֶת הָאָרֶץ, וְאֵין הַבּוֹר מִתְמַלֵּא מִחוּלְיָתוֹ. אָמַר לָהֶם, לָכוּ וּפְשְׁטוּ דִיכֶם בְּגָדוֹד".

כאן מביאה הגמרא את סדר קבלת ההחלטות. קודם מתייעצים באנשים חכמים. "יוֹעְצִים בְּאֶחִיתָפֶל" (אבא של אלישבע, סבא של שלמה החכם מכל אדם, מצד אמו). מתייעצים אתו "איזה הדרך ילכו, והיאך יציבו מצב ומשחית, וטכסיסי מארב מלחמה".

אחר כך "נִמְלְכִין בְּסִנְהֶדְרִין". מין הרב זצ"ל היה מציין את דברי רש"י במקום: "נוטלין מהם רשות, כדי שיתפללו עליהם". גם נוטלים רשות לדעת אם זה נכון על-פי ההלכה להילחם ולסכן חיים. גם לגרום להם להתפלל על הכוחות הלוחמים. שהרי הם תלמידי חכמים, ותפילתם נשמעת יותר. במיוחד שהם מתפללים מכל הלב, שהרי הם יעצו לצאת למלחמה. אחר זה "שׁוֹאֲלִין בְּאוּרִים וְתַמִּים" אם יצליחו או לא.

תורה עם מלכות

"תן לי יבנה וחכמיה" – תורה בלי מלכות

אחד המקומות שבהם אנחנו רואים תורה בלי מלכות הוא בחורבן בית שני. בשעה נוראה זו מבקש רבן יוחנן בן זכאי מאספסיאנוס את יבנה וחכמיה (גיטין נו ע"א), בית מדרש שלומדים בו תורה בלבד, ואין בו לא מלכות בית דוד, לא בית המקדש ולא ירושלים. הנה לנו בקשה לתורה בלי מלכות ובלי מקדש.

הרפורמים וממשיכיהם מרימים על נס את דרכו של רבן יוחנן בן זכאי ואומרים שזאת הדרך הנכונה. תורה בלי מלכות. בלי מדינה. כך אמרו המשכילים באירופה שוויתרו על היישום של התורה והשאירו את היהדות בלי מקדש וירושלים.

גם בארץ יש כאלה שאוהבים לומר לרבנים: קחו לעצמכם את בתי-המדרש ובתי-הכנסת ותנו לציבור החילוני את הנהגת המדינה. גם הם מנפנים ברבן יוחנן בן זכאי שאמר: תנו לי את יבנה וחכמיה. אם רבן יוחנן בן זכאי ויתר על המלכות, למה אתם לא הולכים בדרכיו?

פעם פרסמו בשם רב חשוב שאמר: "חיינו אלפיים שנה בלי ארץ-ישראל, אפשר לחיות עוד אלפיים שנה בלי ארץ-ישראל". שאלתי את מו"ר מרן הרב זצ"ל איך אפשר לומר כך. הרי בלי ארץ-ישראל זה גם בלי ירושלים ובלי בית המקדש ובלי מלכות בית דוד! אם כן, הוא סותר את דבריו בתפילה שלוש פעמים ביום לפחות. אמר לי הרב זצ"ל: מכאן תלמד לא להאמין לשמועות שאומרים בשם רבנים חשובים. הרב זצ"ל סיפר כי גם הוא שמע בשם עצמו כמה וכמה פעמים דברים שכאלו אמר, ולא היו ולא נבראו.

תפילה לבניין ירושלים – תורה עם מלכות

האמת היא שרבן יוחנן בן זכאי ראה ביבנה וחכמיה רק "הצלה פורתא" בזמן חורבן הבית. כדי שלא יחשבו ישראל לוותר לנצח על ירושלים ומלכות בית דוד ולהישאר רק עם התורה, לימד רבן יוחנן בן זכאי כי צריך לעשות מעשים ולהתפלל לבניינה של ירושלים. כך במשנה "בראשונה היה הלולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש, ושיהא יום הנף כולו אסור".

זכר למקדש זה אינו זיכרון לימים עברו, אלא תפילה לימים יבואו שייבנה בהם בית המקדש. כך שואלת הגמרא (סוכה מא ע"א): "מנא לן דעבדינן זכר למקדש? אמר רבי יוחנן, דאמר קרא (ירמיה ל) 'כי אעלה ארצה לך וממכותיך ארפאך נאם ה', כי נדחה קראו לך, ציון היא דרש אין לה'. 'דורש אין לה', מפלל דבעי דרישה". מכך שהפסוק קורא לציון נדחה בגלל שאין מי שדורש ומבקש אותה, למד רבן יוחנן בן זכאי שצריך להתפלל לבניינה של ירושלים. ועל כן הוא מתקין תקנות מיוחדות לא להסתפק בתורה של יבנה, שהיא תורה בלי מלכות, אלא להתפלל ולדרוש את בניינה של ירושלים, שהיא תורה עם מקדש ותורה עם מלכות.

לכן הוא התקין לנענע לולב בכל שבעת הימים כמו בבית המקדש בכל מקום ומקום. כדי לזכור את הציפייה לבית המקדש. רבן יוחנן בן זכאי ביקש רק יבנה וחכמיה מאילוץ, בגלל החורבן. אבל לא הייתה כוונתו להפוך את מצב החורבן שאין מלכות וירושלים ומקדש למצב אידיאלי.

מהרה ייבנה מקדש

עוד תקנה התקין רבן יוחנן בן זכאי "שיהא יום הנף כולו אסור". יום שמניפים בו את העומר במקדש, הלוא הוא יום ט"ז בניסן, כולו אסור באכילת חדש ולא מתירים לאכול אחרי חצות היום, כמו שהיה בזמן בית המקדש. שבזמן שבית המקדש היה קיים היו אוכלים חדש בכל מקום בחצות היום, כי היו אומרים שבוודאי לא התעצלו הכוהנים להקריב עומר עד חצות היום. ובזמן שאין בית המקדש קיים – כבר בבוקר של יום ט"ז מותר לאכול חדש. כי אין הקרבת עומר.

שואלת הגמרא: מה היה החשש של רבן יוחנן בן זכאי שאמר שכל היום אסור? "מהרה יבנה המקדש" בחצות לילה של ט"ז בניסן, ולא יספיקו לקצור ולקלות ולהכין את העומר עד חצות היום שלמחרת. ואם אנשים יהיו רגילים לאכול חדש בחצות היום, הם יעשו כן גם בשנה שייבנה בה בית המקדש, ויאכלו חדש לפני הקרבת העומר. ואם יהיו רגילים לאכול בתחילת היום – גם בשנה שייבנה בית המקדש יאכלו בבוקר, והם צריכים לחכות עד הקרבת העומר.

משיב חכמים אזור ודעתם יסכל

למרות שרבן יוחנן בן זכאי התאמץ שלא ישכחו את ירושלים, בכל זאת אנשי דלא מעלי נתלים בו לומר כי תורה לא צריכה מלכות. על כן: "קרי עליה רב יוסף, ואיתימא רבי עקיבא, (ישעיה מד,

כה) 'משׁיב חכמים אָחור וְדַעְתָּם יִסְכְּלוּ'. אִיבְעֵי לִיה לְמִימְרָ לִיה, לְשִׁבְקִינָה הָדָא זִימְנָא. וְהוּא סָבַר, דְּלִמָּא כּוּלִי הָאִי לָא עָבִיד, וְהַצְּלָה פּוּרְתָא נְמִי לָא הוּי" (גיטין נו ע"ב).

קרא רב יוסף על רבן יוחנן בן זכאי "משׁיב חכמים אָחור וְדַעְתָּם יִסְכְּלוּ", ויש אומרים שרבי עקיבא אמר עליו כן. לפי דעתם לא היה צריך רבן יוחנן בן זכאי לבקש את יבנה וחכמיה. הוא היה צריך לבקש מאספסיאנוס להסיר את המצור מירושלים. ואולם רבן יוחנן בן זכאי חשב אחרת. הוא חשב שאם יבקש בקשה כל כך גדולה – גם את יבנה וחכמיה לא יקבל ולא תהיה לו הצלה פורתא.

שני כתרים – כתרי מלכות

כתר "נעשה" וכתר "נשמע"

חכמינו אמרו (שבת פח ע"א): "דַּרְשׁ רַבִּי סִימְאִי, בְּשַׁעָה שֶׁהִקְדִּימוּ יִשְׂרָאֵל 'נַעֲשֶׂה' לְיִנְשַׁמְעֵי, בְּאוֹ שְׁשִׁים רְבּוּא שֶׁל מְלָאכֵי הַשָּׁרֵת. לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל קִשְׁרוּ לוֹ שְׁתֵּי כְּתָרִים, אֶחָד כְּנָגֵד 'נַעֲשֶׂה', וְאֶחָד כְּנָגֵד 'נִשְׁמַע'. וְכִיּוֹן שֶׁחָטְאוּ יִשְׂרָאֵל, יָרְדוּ מֵאָה וְעֶשְׂרִים רְבּוּא מְלָאכֵי חֲבָלָה וּפְרָקוּם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לג) 'וַיִּתְנַצְּלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֲדָיִם מִהָר חוֹרֵב'".

הגמרא אומרת שהכתרים נקראים בתורה "עדי". הנביא יחזקאל (טז, יא-יב) מזכיר את הכתרים הללו במסגרת כ"ד התכשיטים שאלוקים מקשט בהם את ישראל. "וְאֶעֱדָךְ עַדִּי וְאֶתְנֶה צְמִידִים עַל יְדֶיךָ וְרִבִּיד עַל גְּרוֹנְךָ: וְאֶתְּנֶה נֶזֶם עַל אַפְּךָ וְעִגְלִילִים עַל אַזְנוֹךָ וְעֶטְרֹת תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשְׁךָ".

ה"עדי" הזה הוא כתר. הכתרים והלבושים הללו הם לא רק לשם צניעות והגנה מהקור. הם סימן למלכות. כך אומר הנביא יחזקאל שם (פס' יג): "וַיִּתְעַדִּי זָהָב וְכֶסֶף וּמְלָבוּשֵׁךָ שֶׁשׁ וּמְשִׁי וְרִקְמָה סֹלֶת וְדָבֶשׁ וְשֶׁמֶן אֶכְלָתָ וְתִיפִי בְּמַאֲד מְאֹד וְתִצְלַחִי לְמְלוּכָה".

זה מה שאומרת הגמרא במסכת עבודה זרה (ה ע"א): "לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא תהא אוימה ולשון שולטת בהם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ה, כט) 'לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעוֹלָם'".

איבוד כתרים רוחניים

כשישראל חוטאים בחטא העגל, הם מאבדים את הכתרים. "וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת הַדְּבָר הַרְעָה הַזֶּה וַיִּתְאָבְלוּ וְלֹא שָׁתוּ אֵישׁ עֲדָיו עֲלָיו" (שמות לג, ד). מפרש רש"י: "איש עדין – כתרים שניתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע".

אע"פ שהם הורידו מעצמם את הכתרים, אח"כ נאמר (שם ה') "ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך". ולכאורה תמוה, הרי כבר הורידו קודם? כתב מרן הרב זצוק"ל כי ברגע ששמעו את הדבר הרע הזה הורידו את הכתרים. משום שאין ראוי בשעה זו לענדם. ואמר להם הקב"ה הורידו עדיכם לגמרי וכן עשו (ועיין לדעת זקנים מבעלי התוספות).

יש מפרשים שבתחילה הורידו תכשיטים גשמיים מעליהם, ואח"כ הורידו הכתרים שניתנו להם בסיני על-פי ציווי ה' (עיין דעת זקנים הנ"ל וכלי יקר. וע"ע לרמב"ן פס' ו' ובזוה"ק כי תשא קצ"ג).

חירות על הלוחות

אם הכתרים היו מלכות, האיבוד שלהם הוא איבוד המלכות. "וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, מֵאִי דְכָתִיב (שמות לב, טז) 'מִכְתָּב אֱלֹקִים הוּא חֲרוּתֵי וְגו'". אֶלְמַלִּי לֹא נִשְׁתַּבְּרוּ לוחות הראשונות, לֹא נִשְׁתַּכְּחָה

תורה מִיִּשְׂרָאֵל. רַב אַחָא בַר יַעֲקֹב אָמַר, אִין פֻּל אוּמָה וְלָשׁוֹן יְכוּלָה לְשַׁלּוּט בְּהוּ, שְׁנַאֲמַר, יְחֻרֹת עַל הַלְּחֻחֹת, אֵל תִּקְרֵי יְחֻרֹת, אֶלָּא יְחֻרֹת" (ערובין נד ע"א).

כל המלכות שיש היום לישראל, היא משום התיקון של חטא העגל, מה שהצלחנו לתקן. כך אומר המהרש"א שם: שלושה כתרים הם: כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות – כתר תורה קיבלו בקבלת התורה ושני כתרים של כהונה ומלכות ניתנו להם אחד מכל צד (ועיין בן יהוידע הנ"ל).

שְׁמִיחָה שְׁמַעוּלָם – עַל רֵאשִׁים

להבין את העניין יותר בעומק צריך לזכור כי "יִשְׂרָאֵל שְׁעַמְדוּ עַל הַר סִינַי, פִּסְקָה זֹהֲמָתָן" (שבת קמו ע"א) והכוונה זוהמת נחש הקדמוני. וזוהמה זו היא קלקול תפקיד אדם הראשון, שהוא מלכות על הכול.

"וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בְּדַגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְבִהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ" (בראשית א, כו). וזה תפקידו, לנהל את העולם. כך גם ברוך אלוקים: "וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹקִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹקִים פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבִּשְׁתֶּהּ וְרְדוּ בְּדַגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הָרֹמֶשֶׁת עַל הָאָרֶץ" (שם, פס' כח).

כל זה אבד מהם בחטא אדם הראשון, בזוהמת הנחש, ותוקן במעמד הר סיני. הם חזרו למלכותם הראשונה. כל זה אבד מהם בחטא העגל. אבל לא אבד לגמרי. קצת נשאר להם מהכתרים הללו. הם שמורים בשבילנו אצל משה¹. וכמו שממשיכה שם הגמ': "אָמַר רַב יוֹחָנָן, וְכוּלָן – זָכָה מִשָּׁה וַיְטַלֵּן, דְּסַמֵּיךְ לֵיהּ (שמות לג) וַיִּמְשָׁה יַקַּח אֶת הָאֵהָל. אָמַר רִישׁ לְקִישׁ, וְעַתִּיד הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַחְזִירָן לָנוּ, שְׁנַאֲמַר (ישעיה לה) וַיְפָדוּנִי ה' וַיְשׁוּבוּן, וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה, וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשִׁים, שְׁשׁוֹן וְשִׂמְחָה זְשִׁיגוּ, וְנָסוּ יְגוֹן וְאַנְחָה' – שְׁמִיחָה שְׁמַעוּלָם – עַל רֵאשִׁים".

לִימוּד לַיִל שְׁבוּעוֹת – הַחֲזֵרַת הַכְּתָרִים

ליל שבועות הוא זמן מתן תורה. כתוב בזוהר ושער הכוונות (מובא בכף החיים, תצד, ס"ק ז) כי הלימוד של ליל שבועות נועד להכין את תכשיטי הכלה: "דאיהי אתתקנת למלעי באורייתא מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים ובמדרשות דקראי וברזי דחכמתא בגין דאלין אינון תיקון דילה ותכשיטהא". יעו"ש. תרגום: "שהכלה נתקנת לקרוא בתורה, ומהתורה לנביאים. ומהנביאים לכתובים. למדרש חכמים על המקרא, לסודות החכמה. בגלל שהם התיקון של הכלה

¹ משמעות הפיקדון שלהם אצל משה היא שהם רשומים על שמנו. כשאנו מספיק נקיים, אנו יכולים לזכות בהם. אחד מהעיתים הללו הוא שבת, שבה אנו זוכים לחזרת תוספת נשמה של שבת. רמז לדבר הוא מסכת שבת בגמרא, שיש בה כ"ד פרקים. ולימודה בשבת מחזיר את כ"ד הקישוטים.

זו גם תוספת הנשמה היתרה של שבת. וכפי שנאמר ב"שער הכוונות" (דרושי קבלת שבת דרוש א): "שהם בחינת אותם האורות והעטרות והעדיים שקבלו ישראל בהר סיני ואח"כ נתנצלו ונתפרקו מהם, כמו שאמר הכתוב ויתנצלו בני ישראל את עדיים מהר חורב' ומשה נטלם ונשלם בחלקם של ישראל". על זה אומרים בתפילת שחרית של שבת: "ישמח משה במתנת חלקו". שהוא שמח בכתרים שלו ולא בכתרים שלנו שמופקדים אצלו. "כי חפץ הוא לזכות את הרבים".

וממשיך ואומר שם: "בזה ניכרת מעלת משה רבנו ע"ה כי עבד נאמן קראת לו' כי אף על פי שהפקיד השי"ת בידו פקדון חלקם של ישראל הנה עתה ביום שבת הוא עבד נאמן להחזיר הפקדון לבעליו והם ישראל. ואלו האורות נתונים לישראל בכל ערב שבת בסוד תוספת קדושת שבת והבן זה".

והתכשיטים שלה".

הקריאה בעשרים וארבע ספרי התנ"ך, שקוראים את תחילתו וסופו של כל ספר, מביא את התכשיטים של הכלה. וזה עיקרו של הלימוד בליל שבועות – להחזיר את העטרה ליושנה. להחזיר את הכתר לראש הכלה. התכשיט העיקרי הוא הכתרים שנקחו ממנה, ובלמוד ליל שבועות אנחנו מחזירים את הכתרים הללו למקומם.

כך כתוב בשער הכוונות שם וז"ל: "וזהו סדר הלימוד על המקרא שתעסוק בו בלילה הזה כדי להמשיך הכתר הנזכר". וזה על ידי לימוד תורת הסוד שזה כידוע סוד הכתרים כדלעיל. וכתב על זה הבן איש חי: "כבר נודע מנהגו של רבינו החיד"א ז"ל ללמוד בלילה זו שתי האידרות מעומד גם בעת זיקנתו, אשריו ואשרי חלקו" (בא"ח, במדבר, אות ד).

לימד ליל שבועות – בשמחה רבה

אנחנו מנסים להחזיר את העטרה ליושנה. אנחנו לא מתייאשים מהגאולה. בכל ליל שבועות אנחנו מתקדמים, מנסים ללמוד את התורה עם הפנימיות שלה. עם התכשיטים שלה. להביא את הכתרים. סוף סוף אנו "מובטחים". מתאמצים לתקן ו"מחלים פניו לקיים דברו".

וכתב גאון עוזנו ותפארתנו בעל ה"בן איש חי" (במדבר, אות ג):

"ויזהרו ללמוד כל סדר הלימוד שלזה הלילה, בחשק גדול ובשמחה רבה והתלהבות הלב, כי הלימוד המתוקן לזה הלילה עושה פרי גדול למעלה וממשיך לנפש האדם קדושה וטהרה וכו'".

וכתב עוד הבא"ח: "ועוד אמר רבי שמעון על חבריא דלעאן באוריתא בהאי ליליא: כולהון יהון רשימין וכתובין בספרא דדכרניא, וקוב"ה מברך לון בכמה ברכאן ועטרין דעלמא עלאה" [תרגום: ועוד אמר רבי שמעון על החבורה שעוסקת בתורה בזה הלילה: 'כולם יהיו רשומין וכתובים בספר הזכרונות. והקב"ה מברך אותם בכמה ברכות ובכתרים של העולם העליון']. עד כאן.

"ומי האיש אשר ישמע כזאת ויפנה ליבו לבטלה בלילה הזה, וכל שכן שלא לטנף פיו בדברים בטלים ודברי חול של משא ומתן, וכל שכן בליצנות ולשון הרע, ויתגבר כארי לישוב על המשמר בעינים פקוחות לדחות את השינה ולא יתנמנם כלל, כי רבינו האר"י ז"ל החמיר מאוד בענין השינה בזה הלילה יותר מליל הושענא רבא, וכנזכר בשער הכוונות בדרוש הלילה הזה [דף פט ע"א]. עכ"ל.

תיקון ליל שבועות של מרן השולחן ערוך

תיקון ליל שבועות של רבי יוסף קארו

ידוע המעשה שבו התגלתה השכינה למרן רבי יוסף קארו זצוק"ל בליל חג השבועות בעת שהיה בטורקיה. יש מכתב של רבי שלמה הלוי אלקבץ זצוק"ל אשר מובא בשל"ה הקדוש (מסכת שבועות, נר מצוה ה) ומוזכר ברמזו בבן איש חי (במדבר, אות ז)². במכתב זה יש תיאור של סדר ליל שבועות שעשה מרן רבי יוסף קארו והחברים בחו"ל. בתיקון זה נגלתה אליהם השכינה והיתה מדברת עימהם. בעקבותיה הם עלו לארץ ישראל לעיה"ק צפת ת"ו. בארץ ישראל זכה רבי יוסף קארו לכתוב את ספרו ה"בית יוסף" וה"שולחן ערוך". וזכה רבי שלמה הלוי אלקבץ לכתוב את פירושו על התורה ואת התפילה השירה המפורסמת "לכה דודי" שכל כולה מדברת על גאולה ובנין ירושלים.

מכתב זה הוא עדות שנכתבה על ידי רבי שלמה הלוי אלקבץ זצוק"ל ללא כל שינוי. ונשלחה אל חכמי הקהילה היהודית החשובה בעיר קונסטנצינופול שבטורקיה. (חוץ מהמכתב הזה, כתב רבי שלמה הלוי אלקבץ זצוק"ל מאמרים ארוכים על דברי התורה שנאמרו להם באותו לילה. וגם במאמרים אלו לא גילה רבי שלמה הלוי אלקבץ זצוק"ל את כל מה שנאמר לו מחמת עומק הענין). במכתב זה מחזק רבי שלמה הלוי אלקבץ את אנשי הקהילה בעבודת ה' ומספר להם את ערכם וערך לימוד תורתם. עיקר מכתבו הוא לזרז אותם לעלות לארץ ישראל, ולא לחשוש מהפסד הממון הכרוך בכך כיון שהעת היא "עת רצון".

תחילת ההתישבות היהודית בארץ ישראל

מכתב זה אמנם פעל פעולה חלקית. רק חלק קטן מעם ישראל עלו יחד איתם לבנות את עיר הקדוש צפת. פחות מאלפית מעם ישראל עלו באותה שעה לארץ ישראל. ואף על פי כן, לא נמנעו מלעשות זאת, כי "אין מעצור להושיע ברב או במעט".

אך יש לזכור כי בזכות אותו לימוד ליל שבועות הוקם הישוב היהודי בעיר צפת. שזה היה תחילת הישוב היהודי בארץ ישראל. אחר כך התיישבו בטבריה בירושלים ובחברון. תלמידים של הגאון מוילנא ותלמידים של הבעל שם טוב. שגם הם בעצם שמעו את דברי רבי שלמה הלוי אלקבץ והבינו שאם לא יעלו חלילה יהיה אסון לעם ישראל כמו שאומר המגיד לחבורת הלומדים באותו ליל שבועות.

בהמשך לאותה עליה עלה השל"ה הקדוש לטבריה, ואחר כך באו אור החיים הקדוש והתיישב בירושלים עם קהילה של יהודים. ורבי חיים אבולעפיה התיישב בטבריה עם קבוצה של יהודים שעלו איתו מטורקיה. וכך נבנתה ארץ ישראל והתיישבו בה רבים. וזה הייתה תחילת ההתישבות בארץ ישראל.

² עיין מחזור קול יעקב לשבועות עמ' 103-111 שם העתקנו את נוסח המכתב השלם.

כיצד ניתן להגיע למעלת תיקון ליל שבועות כזה?

לימוד באימה וביראה

בתיאור אומר רבי שלמה הלוי אלקבץ שהם למדו בלי להפסיק רגע אחד. והכל בשמחה "בנעימה ובקול גדול" "וכל זה באימה וביראה, בניגון, בטעם לא יאומן כי יסופר". ואז באה ההתגלות למרן רבי יוסף קארו: "ונשמע את קול המדבר בפי החסיד נר"ו [מרן רבי יוסף קארו זצוק"ל] קול גדול בחיתוך אותיות וכל השכנים היו שומעים ולא מבינים. והיה הנעימות רב, קול הולך וחזק. ונפלנו על פנינו ולא היה רוח באיש לישא את עיניו ופניו לראות מרוב המורא. והדיבור ההוא מדבר עימנו, והתחיל ואמר: שמעו ידידי המהדרים מן המהדרים ידידי אוהבי, שלום לכם. אשריכם ואשרי יולדתכם! אשריכם בעולם הזה ואשריכם בעולם הבא אשר שמתם על נפשותיכם לעטרני בלילה הזה. אשר זה כמה שנים נפלה עטרת ראשי ואין מנחם לי ואני מושלכת בעפר חובקת אשפתות, ועתה החזרתם עטרה ליושנה. התחזקו ידידי והתאמצו אוהבי. שימחו ועילצו ודעו כי אתם בני עליה. זכיתם להיות מהיכלא דמלכא. כל תורתכם והבל פיכם עלה לפני הקב"ה ובקע כמה אוריים וכמה רקיעים עד שעלה, והמלאכים שתקו, ושרפים דממו, וחיות עמדו, וכל צבא מעלה להקב"ה שומעים את קולכם. והנני המשנה הא' [האם] המייסרת את כל אדם באתי לדבר אליכם. ואם הייתם עשרה, הייתי מתעלה יותר ויותר. אבל עם כל זאת נתעליתי, ואשרי יולדתכם, ידידי, אשר נדדתם שינה מעיניכם ועל ידיכם נתעליתי הלילה הזה ועל ידי החברים אשר בעיר הגדולה עיר ואם בישראל. ואין אתם כאותם "השוכבים על מיטות שן", שינה שהיא "אחת משישים במיתה" ו"סרוחים על ערשותם". ואתם נדבקתם בה' והוא שמח בכם. לכן בני, התחזקו ואימצו ועילצו באהבתי בתורתי וביראתי. ואילו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים ורוב ריבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא היתה נכנסת שמחה בליבכם ולא שחוק בפיכם בזוכרכם כי בסיבתכם אני מושלכת בעפר. לכן חיזקו ואימצו ועילצו בני ידידי המהדרים, ואל תפסיקו הלימוד כי "חוט של חסד משוך עליכם". ותורתכם ערבה לפני הקב"ה. לכן עימדו בני וידידי על רגלכם והעלוני ואימרו בקול רם כיום הכיפורים: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". ועמדנו על רגלינו וקטרי חרצינו משתרין [ורעדנו רעד גדול] ואמרנו בקול כאשר נצטוינו.

ציווי לעלות לארץ ישראל

"וחזר ואמר: אשריכם בני. שובו אל לימודכם ואל תפסיקו רגע. ועלו לארץ ישראל כי לא כל העיתים שווים ו"אין מעצור להושיע ברב או במעט", ו"עיניכם אל תחוס על כליכם כי טוב הארץ [העליונה] תאכלו". ו"אם תאבו ושמעתם טוב הארץ [ההיא] תאכלו". לכן מהרו ועלו כי אני המפרנסת לכם ואני אפרנסכם "ואתם שלום, וביתכם שלום, וכל אשר לכם שלום". "ה' עוז לעמו יתן, ה' יברך את עמו בשלום".

למחרת הם נתכנסו שנית ללמוד ליל שבועות והפעם הם היו עשרה לומדים. ואמר להם: "אשריכם ואשרי יולדתכם. אל תיראו חרפת אנוש, ומגידופם אל תחתו, כי אתם המעלים לכנסת ישראל. ודעו כי אתם מבני עליה וכו' כדלעיל, ואתם מדבקים בי, והכבוד חופף על ראשיכם, וחוט של חסד משוך עליכם, ואלמלא ניתנה רשות לעין לראות, הייתם רואים האש הסובבת הבית הזה, לכן חיזקו ואימצו ואל תפסיקו הקשר, והעלוני בקול רם: "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד" - "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". כמו יום הכיפורים.

ואחר כך הוא אמר להם כי דבר זה לא היה בעם ישראל מאות שנים. "שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך" אם זה כמה מאות שנים שמעו או ראו כדבר הזה? ו"זכיתם אתם מה שלא זכו אחרים מכמה דורות". זה מה שאומר רבי שלמה הלוי אלקבץ בשירו "לכה דודי" שזו "עת רצון", ולכן ציווה אותם: "ועלו לארץ ישראל כי לא כל העיתים שווים":

שיר "לכה דודי" – קריאה לכל ישראל לעלות לארץ

רבי שלמה הלוי אלקבץ ז"ל מבין שההתגלות שהם ראו שייכת לכל עם ישראל. להשלמת פעולתו זאת הוא כתב לכלל ישראל את השיר "לכה דודי". שם כתוב: "כבוד ה' עליך נגלה". ההתגלות של כבוד ה' היא על כל ישראל ולא רק עלינו.

השיר "לכה דודי" הוא קריאה לעם ישראל: תפסיקו לשבת בגלות – "קומי צאי מתוך ההפכה. רב לך שבת בעמק הבקא" תתנערו מהעפר. "התנערי מעפר" תקומו. "קומי". תלבשו את בגדי המלכות: "לבשי בגדי תפארת עמי". ולמה זה כל כך חשוב עכשיו? כי הגיע זמן הגאולה: "בא ארץ, קומי ארצי".

זה הזמן שהם צריכים לעלות לארץ. לבנות את ירושלים "ונבנתה עיר על תלה" להרחיק את השונאים. "והיו למשסה שאסוף. ורחקו פל מבלעוף". ולזכות לקרבה גדולה עם אלוקים כמו שהיה במתן תורה "ישיש עליך אלהיך. כמשוש חתן על פלה".

המשך מעמד מתן תורה אצל רבי יוסף קארו

ההתגלות הזו שהייתה למרן רבי יוסף קארו הייתה ביום מתן תורה. כאשר קוראים את מה שכתב רבי שלמה אלקבץ באיגרת מבחינים שהיה שם "מעין מתן תורה" מכה סיבות:

1. **אש גדולה** - בהתגלות זו הייתה אש גדולה כמו שהיה במתן תורה. הארה גדולה מאוד. כך כותב הרב אלקבץ ז"ל "ואלמלא ניתנה רשות לעין לראות, הייתם רואים האש הסובבת הבית הזה".
2. **קול גדול הולך וחזק** - כשהשכינה דיברה מתוך גרונו של רבי יוסף קארו היה הקול הולך וחזק, והיו השכנים שומעים את הקול לא מבינים "וכל השכנים היו שומעים ולא מבינים. והיה הנעימות רב, קול הולך וחזק". דומה לקול שהיה במתן תורה. "וקול שופר חזק והולך מאוד".
3. **כל צבא מרום נוכח שם** - כמו במתן תורה גם כאן כל צבא מרום היה נוכח כמו שאומר לו המגיד: "והמלאכים שתקו, ושרפים דממו, וחיות עמדו, וכל צבא מעלה להקב"ה שומעים את קולכם".
4. **בגילה וברעדה** – כמו מתן תורה גם כאן היו בני החבורה בגילה וברעדה. כך הם למדו תורה באותו ליל שבועות "וכל זה באימה וביראה, בניגון, בטעם לא יאומן כי יסופר".
5. **התגלות מיוחדת במינה** - התגלות זו שהייתה אצל מרן רבי יוסף קארו לא הייתה מאות שנים, מאז חורבן בית המקדש השני. "ראו, השמע עם קול מדבר ככם? "שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך" אם זה כמה מאות שנים שמעו או ראו כדבר הזה? ואתם זכיתם! ולכן מכאן והלאה תהיינה עיניכם פקוחות על דרכיכם, ו"איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק" ו"החלש יאמר גבור אני". והחזיקו עצמכם לגדולים כי אתם בני היכלא דמלכא. וזכיתם לפרוודור, השתדלו להכנס בטרקלין".

6. **מיד אחר כך ציווי לעלות לארץ ישראל** - אחרי מתן תורה הקב"ה מצווה את בני ישראל לעלות לארץ. כך כתוב בתחילת ספר דברים: "ה' אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֶרֶב לְאָמֹר רַב לָכֶם שְׁבֹת בְּהָר הַזֶּה: פָּנֵינוּ וְסָעוּ לָכֶם וּבָאוּ הָר הָאֲמָרִי וְאֶל כָּל שְׂכֵנֵינוּ בְּעֶרְבָה בְּהָר וּבְשִׁפְלָה וּבְנֶגֶב וּבְחֹף הַיָּם אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְבֹּנוֹן עַד הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פְּרָת". גם כאן המגיד מאיץ בהם לעלות לארץ ישראל למרות שזה כרוך באיבוד ממון ורכוש ולמרות שהם מעטים. "שובו אל לימודכם ואל תפסיקו רגע. ועלו לארץ ישראל כי לא כל העיתים שווים".

7. **כפה עליהם הר כגיגית** – בגמרא (שבת פח ע"ב) כתוב שמתן תורה היה מלווה ביראה גדולה. זה היה מסוכן. "אמר רבי אבדימי בר חמא מלמד שִׁכְפָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עָלֵיהֶם אֶת הָהָר כְּגִיגִית, וְאָמַר לָהֶם, אִם אַתֶּם מְקַבְּלִים הַתּוֹרָה - מוֹטָב. וְאִם לֹא - שָׁם תִּהְיֶה קְבוּרַתְכֶם". גם כאן מספר רבי שלמה הלוי אלקבץ: "ואמר פעם ופעמים ושלוש: פקוד נא לחברים ואיסתמרון מחובייהו [שיזיהרו מהעוונות] מאחר שנכנסו לפרוזדור, השתדלו להיכנס לטרקלין, כי אשר יצא החוצה — דמו בראשו, ואנחנו נקיים".

8. **אמרו: נעשה ונשמע!** – רבי יוסף קארו וחבורתו הבינו שההתגלות הזו היא כמו מתן תורה ולכן הם קיבלו על עצמם את מה שנאמר להם באותה שעה כמו במתן תורה. רבי שלמה הלוי אלקבץ מספר כי ההתגלות הזו הייתה בלילה הראשון של שבועות, גם בלילה השני של שבועות שעושים בחו"ל וגם בשבת שאחר כך. אחר שלושת ההתגלויות הללו: "עמד החסיד קודם אכילת הבוקר וקיבצם כולם ביחד ודיבר הוא עליהם והתרה בהם כאשר צווה, ואחר כך אמר: "אני עבדכם" ויענו כולם ויאמרו: "נעשה ונשמע".

9. **עת הזמיר הגיע** – המגיד אומר להם שהגיע זמן הגאולה של ישראל. "עת הזמיר הגיע". ו"לא כל העיתים שווים". הוא אומר להם שאסור לאבד את הזמן הזה. זה ממש כמו ביציאת מצרים שלא המתינו אפילו רגע אחד להכין להם מזון לדרך. סמכו על הקב"ה שיביא להם מזון במדבר כדכתיב: "כֹּה אָמַר ה' זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אֲהַבֵּת פְּלוּלֵיִךְ לְכַתֵּךְ אַחֲרַי בְּמִדְבַר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה". (ירמיהו). הקב"ה מצידו הביא מן ושליו והוציא להם מים מצור חלמיש. גם כאן אומרת להם השכינה הקדושה: "לכן מהרו ועלו כי אני המפרנסת לכם ואני אפרנסכם"

10. **קבלת דבר ה' ברית ובשבעה** – אחרי מעמד הר סיני הכניס משה את בני ישראל בברית עם הקב"ה (שמות כד ח) "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם וַיִּזְרַק עַל הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם הַבְרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה". גם כאן בעקבות ההתגלות הזו קיבלו החברים על עצמם תענית ותקנות וגם "נדר החסיד [מרן רבי יוסף קארו זצוק"ל] ואני לשבת בארץ [ישראל], והחברים". רבי יוסף קארו וחבריו עלו לצפת עיר הקודש והקימו פה את עולם התורה וכתבו השולחן ערוך וכו'. למה? "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים".

סוגיות הלכתיות במגילת רות

ייחוס של מלך

נוהגים לקרוא מגילת רות בשבועות. הספרדים נוהגים לקרוא אותה ב"תיקון ליל שבועות" מתוך סידור, בלי ברכה. מי שלא קרא בלילה, קורא בתפילת הבוקר אחרי האזהרות. האשכנזים קוראים אותה מתוך מגילת קלף, ויש שנהגו לברך "על מקרא מגילה" (משנ"ב תצד, יט).

החיד"א ב"ברכי יוסף" (תצד, יא) הביא כמה טעמים לקריאת מגילת רות בשבועות³. בגמרא ירושלמי (ביצה פ"ב, ה"ד) אמרו שדוד המלך עליו השלום נפטר בחג השבועות. והקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים, ואם כן בוודאי גם נולד באותו יום. כל מגילת רות עוסקות בייחוס של דוד המלך.

סוגיית המלכות החסרה

(א) וַיְהִי בַיָּמֵי שְׁפֹט הַשְּׁפֹטִים וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לָחֶם יְהוּדָה לְגוֹר בְּשָׂדֵי מוֹאָב הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו: (ב) וְשֵׁם הָאִישׁ אֱלִימֶלֶךְ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נְעֻמִי וְשֵׁם שְׁנֵי בָנָיו מְחִלּוֹן וְכִלְיוֹן אֶפְרַתִּים מִבֵּית לָחֶם יְהוּדָה וַיָּבֹאוּ שָׂדֵי מוֹאָב וַיְהִיו שָׁם:

שמו של דוד המלך נכתב רק בסוף המגילה, אעפ"כ המגילה כולה עוסקת במלכות שחסרה כל כך בעם ישראל, ובמיוחד בשבט יהודה, שהיה ראוי כי ינהיג את עם ישראל בעת צרה. כך מובא בגמרא (ב"ב טו): וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מָאִי דְקָתִיב 'וַיְהִי בַיָּמֵי שְׁפֹט הַשְּׁפֹטִים' – דוֹר שְׁשׁוּפֹט אֶת שׁוּפְטָיו. אָמַר לוֹ, טוֹל קִיסָם מִבֵּין עֵינָיָהּ, אָמַר לוֹ, טוֹל קוֹרָה מִבֵּין עֵינָיָהּ. אָמַר לוֹ (ישעיה א, כב) "כִּסְפָּה הָיָה לְסִיגִים". אָמַר לוֹ: "סְבֹאֵךְ מְהוֹל בְּמִים".

מסביר שם רש"י: "שהיו השופטין עצמן מקולקלים, והיה פתחון פה לנשפט להוכיח את מוכיחו, שאם אמר לו השופט: טול קיסם מבין עיניך, הסתלק ופרוש מעבירה קטנה שבידך. יכול זה לומר: טול קורה מבין עיניך, פרוש מעבירה חמורה שבידך". הבעיה של המנהיגים, שלא היו דוגמה אישית, גררה אחריה קלקול לעם כולו.

אלימלך הוא דוגמה המעשית למשבר המנהיגות. במדרש רבה (רות א, ד): "למה נענש אלימלך? ע"י שהפיל לבן של ישראל עליהם (משל למה הדבר דומה?) לבוליטין (עשיר גדול) שהיה שרוי במדינה, והיו בני המדינה סבורין עליו ואומרים שאם יבואו שני בצורת והוא יכול לספק את המדינה עשר שנים מזון.

³ וזה לשונו: "נהגו לקרות מגילת רות בעצרת והוא מרז"ל בילקוט רות (רמז תקצו) מה עניין רות אצל עצרת? ללמדך שלא נתנה תורה אלא על ידי יסורין ועוני וכו'. ועוד כתבו ז"ל (ראה סוטה יד ע"א) דהתורה כולה גמילות חסדים, וכן במגילת רות יש בה גמילות חסדים. והרב שמלה חדשה דף קכא נתן טעם, דבירושלמי (ביצה פ"ב ה"ד) אמרו דדוד המלך עליו השלום נסתלק בעצרת, והקב"ה ממלא שנותיהם, ובדואי נולד בעצרת ומגילת רות ליחס דוד עכ"ד. ולי נראה במשז"ל דרות נקראת שקבלה עוד מלבד ז' מצוות בני נח, תר"ו מצוות ולכן ביום קבלת התורה, דקבלנו תר"ג מצוות, עם הז' דבני נח קורין רות. אי נמי רות גימטריא מילוי שם אדנ"י. והדברים עתיקים עכ"ל לשון החיד"א בברכי יוסף.

כיון שבאת שנת בצורת יצתה לה שפחתו מעילת בסידקי (נכנסת לחנות) וקופתה בידה. והיו בני המדינה אומרים זהו שהיינו בטוחים עליו שאם תבא בצורת הוא יכול לפרנס אותנו עשר שנים? והרי שפחתו עומדת בסידקי וקופתה בידה. כך אלימלך היה מגדולי המדינה ומפרנסי הדור, וכשבאו שני רעבון אמר עכשיו כל ישראל מסבבין פתחו זה בקופתו וזה בקופתו (באים לקנות או לבקש ממנו צדקה) עמד וברח לו מפניהם. הדה הוא דכתיב 'וילך איש מבית לחם יהודה'."

דוד מתקן קלקולם של גדולי הדור

(ג) וַיָּמַת אֱלִימֶלֶךְ אִישׁ נְעָמִי וַתִּשָּׂאֵר הִיא וּשְׁנֵי בָנֶיהָ: (ד) וַיִּשָּׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֵאֲבִיּוֹת שָׁם הָאֶחָת עֶרְפָּה וְשֵׁם הַשְּׂנִית רוּת וַיֵּשְׁבוּ שָׁם כְּעֶשֶׂר שָׁנִים: (ה) וַיָּמוּתוּ גַם שְׁנֵיהֶם מַחֲלוֹן וְכַלְיוֹן וַתִּשָּׂאֵר הָאִשָּׁה מִשְׁנֵי יְלָדֶיהָ וּמֵאִשָּׁה:

מפורסמים דברי הרמב"ם שאומר (מלכים ה, ט): "אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ. וכן יוצא הוא לסחורה. אבל לשכון בחוצה לארץ – אסור, אלא אם כן חזק שם הרעב עד שנעשה שוה דינר חטין בשני דינרין. במה דברים אמורים? כשהיו המעות מצויות והפירות ביוקר. אבל אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא במה ישתכר ואבדה פרוטה מן הכיס – יצא לכל מקום שימצא בו ריות. ואף על פי שמותר לצאת אינה מדת חסידות שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו כלייה למקום". לא רק אלימלך היה מנהיג שעניי הציבור היו נשואות אליו ונכשל, גם "מחלון וכליון שני גדולי הדור היו!" ובגלל שעזבו את הארץ בגלל צרה גדולה, הם נתחייבו כליה למקום.

הפסוק גם אומר שהם נשאו נשים מואביות. אף שמן הסתם הן התגיירו (אבן-עזרא רות א, א), הן נקראות מואביות או בגלל שהותם בחו"ל או בגלל שהגיוור לא היה מספק. כך מסופר בגמרא (כתובות קיא ע"א) על אדם אחד שאחיו נשא אישה בחוזהא ונפטר בלא בנים, והיה צריך האח שגר בארץ ישראל לייבם את אשת אחיו שגר בחו"ל. שאלו את רבי חנינא האם מותר לו לצאת לחו"ל לצורך הייבום. "אמר ליה, אָחִיו נָשָׂא פּוֹתִית וּמָת – בְּרוּךְ הַמָּקוֹם שֶׁתִּהְיֶה, וְהוּא יִרְדַּ אַחֲרָיו?".

מסביר שם המהרש"א, שבוודאי לא מדובר באדם שנשא כותית. שאם כן בוודאי לא היה חל עליה שום ייבום. מדובר כאן באדם שנשא יהודייה כשרה בחו"ל, וזה נחשב לו כאילו נשא כותית. על-פי מה שנאמר לעיל, כל הדר בחו"ל כאילו עובד עבודת כוכבים, והיינו כותית. ואמר "ברוך המקום שהרגו", דהיינו שמת בלא זמנו בלי זרע וק"ל.

ומנין לומדים שכל הדר בחו"ל כאילו עובד עבודת כוכבים? מדוד המלך, שהוא זה שמגדיר את חו"ל כמו עבודת כוכבים. שכך אומרת שם הגמרא (כתובות קי ע"ב): תִּנּוּ רַבָּנָן, לְעוֹלָם יְדוּר אֲדָם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אֲפֵלוּ בְּעִיר שְׂרָפָה עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים. וְאֵל יְדוּר בְּחוּץ לְאֶרֶץ, וְאֲפֵלוּ בְּעִיר שְׂרָפָה יִשְׂרָאֵל, שְׁכַל הַדָּר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דּוּמָה כְּמִי שֵׁישׁ לוֹ אֵלוֹהַ, וְכַל הַדָּר בְּחוּץ לְאֶרֶץ דּוּמָה כְּמִי שֵׁאִין לוֹ אֵלוֹהַ, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כה, לח) "לִתֵּת לָכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹקִים". וְכִי כָּל שֵׁאִינוּ דָר בְּאֶרֶץ אֵין לוֹ אֵלוֹהַ? אֵלָּא לוֹמַר לָךְ, כָּל הַדָּר בְּחוּץ לְאֶרֶץ כְּאֵלוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים. וְכִן בְּדוּד הוּא אוֹמֵר (שמואל א' כו, יט) "כִּי גִרְשׁוּנֵי הַיּוֹם מֵהַסִּתְפַּח בְּנַחֲלַת ה', לֵאמֹר לָךְ עֲבַד אֱלֹהִים אֲחֵרִים". וְכִי מִי אָמַר לוֹ לְדוּד, "לָךְ עֲבַד אֱלֹהִים אֲחֵרִים"? אֵלָּא לוֹמַר לָךְ, כָּל הַדָּר בְּחוּץ לְאֶרֶץ, כְּאֵלוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים.

דוד המלך מתקן אפוא את הקלקול של אלימלך ומחלוך וכליון, לא רק בצד של המנהיג המתוקן מול המנהיגים המקולקלים, אלא גם ביחס הנכון להבין מה ערכה הרוחני של ארץ ישראל.

סופה מעיד על תחילתה

(ו) וְתִקֶּם הַיָּא וְכַלְתִּיהָ וְתִשָּׁב מִשְׁדֵי מוֹאָב כִּי שָׁמְעָה בְּשִׂדָה מוֹאָב כִּי פָקַד ה' אֶת עַמּוֹ לְתַת לָהֶם לָחֶם: (ז) וַתֵּצֵא מִן הַמְּקוֹם אֲשֶׁר הָיְתָה שָׁמָּה וּשְׁתֵי כַלְתֵיהָ עִמָּה וַתִּלְכְּנָה בְּדֶרֶךְ לָשׁוּב אֶל אֶרֶץ יְהוּדָה:

חכמינו אמרו על יעקב אבינו כי "יציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם, פנה זיוה, פנה הדרה, פנה שבחה של עיר". כך היה גם עם נעמי. יציאתה משדה מואב עשתה רושם ניכר על התושבים, למרות היותם נכרים מואבים שלא יבואו בקהל ה' (רש"י שם).

ואע"פ שנעמי נקראת צדיקה, היא נשארה במואב זמן רב אחרי מות בעלה, אולי בגלל שני בניה, ורק לאחר שהיא שומעת שנגמר הרעב בארץ ישראל היא חוזרת. כל הדברים הללו לא מונעים מחכמינו לקרוא לה צדיקה, שסופה מעיד על תחילתה, או בגלל שהקלקול לא התחיל ממנה והיא הייתה כאנוסה, או בגלל שחזרה בתשובה.

גרות בלי צדק

(ח) וַתֹּאמֶר נְעָמִי לְשְׁתֵי כַלְתֵיהָ לְכֹנָה שְׁבֹנָה אִשָּׁה לְבֵית אִמָּה יַעֲשֵׂה ה' עִמָּכֶם חֶסֶד כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתֶם עִם הַמֵּתִים וְעַמְדִי: (ט) יִתֵּן ה' לָכֶם וּמִצָּאֵן מִנוּחָה אִשָּׁה בֵּית אִישָׁה וְתִשָּׁק לָהֶן וְתִשָּׂאנָה קוֹלָן וְתִבְכְּינָה: (י) וַתֹּאמְרֵנָה לָהּ כִּי אֲתָךְ נָשׁוּב לְעַמְךָ: (יא) וַתֹּאמֶר נְעָמִי שְׁבֹנָה בְּנִתִי לָמָּה תִּלְכְּנָה עִמִּי הַעוֹד לִי בָּנִים בְּמַעֲוֵי וְהָיוּ לָכֶם לְאֲנָשִׁים: (יב) שְׁבֹנָה בְּנִתִי לָכֵן כִּי זָקַנְתִּי מֵהָיְוֹת לְאִישׁ כִּי אָמַרְתִּי יֵשׁ לִי תִקְוָה גַם הָיִיתִי הַלֵּילָה לְאִישׁ וְגַם לְדֹתֵי בָּנִים: (יג) הֲלֵהֶן תִּשְׁבְּרֵנָה עַד אֲשֶׁר יִגְדְּלוּ הֲלֵהֶן תַּעֲגֹנָה לְבַלְתִּי הָיְוֹת לְאִישׁ אֶל בְּנִתִי כִּי מָר לִי מְאֹד מִכֶּם כִּי יָצְאָה בִי יָד ה': (יד) וַתִּשָּׂאנָה קוֹלָן וְתִבְכְּינָה עוֹד וְתִשָּׁק עַרְפָּה לְחֻמוֹתֶיהָ וְרוֹת דְּבָקָה בָּהּ:

המלבי"ם אומר בשם המדרש, שרות וערפה לא התגיירו, ואילו לדעת האבן-עזרא הן התגיירו. לפי המלבי"ם מובן למה נעמי משדלת אותן לחזור למואב. אבל לפי האבן-עזרא הדבר תמוה, שהרי הן יהודיות ובמואב הן בוודאי לא ישמרו תורה ומצוות.

על המלבי"ם קשה מה שכתב הרמב"ם, שמחלוך וכליון היו גדולי הדור. שאם כך, איך נשאו נכריות? אולי כוונתו של הרמב"ם "גדולי הדור" במשמעות של השפעה ציבורית ולא במובן של שמירת תורה ומצוות, כפי שמסתבר מהעונש הקשה שהם קיבלו אחר כך.

ההסבר לשאלה זו מצוי בדברי הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה יג, יד) שכותב על שמשון ושלמה, כי הכתוב מעיד עליהם שנשאו נשים נכריות, וכותב הרמב"ם: "אל יעלה על דעתך שמשון המושיע את ישראל או שלמה מלך ישראל שנקרא ידיד ה' נשאו נשים נכריות בגיותן". ואם כן למה נקראו נכריות?

כי הגרות שלהן לא הייתה אמיתית. שהתגיירו "בגלל ממון שיטול, או בשביל שררה שיזכה לה, או מפני הפחד בא להכנס לדת". על כן בודקים כל גר אם התגייר בגלל אישה יהודייה שרוצה להתחתן אתה. ובודקים גיורת אם בגלל איש היא מתגיירת.

הנשים שגייר שלמה, או הנשים הפלישתיות שגייר שמשון, התגיירו בגלל סיבה חיצונית ולא בגלל אהבת ה'. הן גם לא התגיירו על דעת בית-הדין, אלא בבתי-דין של הדיוטות. על כן "חשבון הכתוב כאילו הן גויות ובאיסורן עומדין, ועוד שהוכיח סופן על תחלתן שהן עובדות כוכבים ומזלות שלהן וכר".

גיור לחומרה

(טו) וְתֹאמַר הִנֵּה שָׁבָה יְבַמְתֶּךָ אֶל עַמָּה וְאֶל אֱלֹהֶיהָ שׁוּבֵי אַחֲרַי יְבַמְתֶּךָ: (טז) וְתֹאמַר רוּת אֵל תִּפְגְּעֵי בִי לְעִזְבֶּךָ לְטוֹב מֵאַחֲרֶיךָ כִּי אֶל אֲשֶׁר תִּלְכִי אֵלַי וּבְאֲשֶׁר תִּלְיֵנִי אֵלַיִן עִמָּךְ עִמִּי וְאֶלְקֶיךָ אֶלְקָי: (יז) בְּאֲשֶׁר תִּמְוֹתַי אָמוּת וְשֵׁם אֶקְבֹּר כֹּה יַעֲשֶׂה ה' לִי וְכֹה יִסִּיף כִּי הַמּוֹת יִפְרִיד בֵּינִי וּבֵינֶךָ: (יח) וְתֹרָא כִּי מִתְאַמְצֶת הִיא לְלַכֵּת אֶתְּךָ וּתְחַדֵּל לְדַבֵּר אֵלַיָּהּ:

כפי שהזכרנו לעיל, הרמב"ם אמר על הנשים שהתגיירו בשביל בעל בבית-דין של הדיוטות שהן נחשבות כביכול נכריות מצד אחד, ומצד שני הן יהודיות.

ההלכה היא שלא מגיירים אישה לשם איש, ולהפך. ואם גיירו – הגיור חל. וכך כותב הרמב"ם (איסורי ביאה יג יז): "גר שלא בדקו אחריו או שלא הודיעוהו המצות ועונשן ומל וטבל בפני ג' הדיוטות – הרי זה גר" אפילו נודע שבשביל דבר הוא מתגייר, הואיל ומל וטבל יצא מכלל העכו"ם וחוששין לו עד שיתבאר צדקותו. ואפילו חזר ועבד כוכבים ומזלות – הרי הוא כישראל מומר שקידושו קידושין ומצוה להחזיר אבידתו מאחר שטבל נעשה כישראל. ולפיכך קיימו שמשון ושלמה נשותיהן ואע"פ שנגלה סודן: ומפני זה אמרו חכמים קשים להם גרים לישראל כנגע צרעת שרובן חוזרין בשביל דבר ומטעין את ישראל. וקשה הדבר לפרוש מהם אחר שנתגיירו. צא ולמד מה אירע במדבר במעשה העגל ובקברות התאוה וכן רוב הנסיונות, האספסוף היו בהן תחלה".

על כן עוברת רות גיור נוסף, והרבה מהלכות גיור נלמדות מהגיור השני של רות. כמו שאומר הרמב"ם כאן, כי אף שלא נמצאת סיבה שבגללה רוצה המתגייר להתגייר – "מודיעין אותן כובד עול התורה וטורח שיש בעשייתה על עמי הארצות כדי שיפרושו אם קבלו ולא פירשו וראו אותן שחזרו מאהבה מקבלים אותן שנאמר: 'ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה, ותחדל לדבר אליה'".

טוב שם טוב

(יט) וְתִלְכְּנָה שְׂתִיָּהֶם עַד בָּאֵנָה בֵּית לָחֶם וַיְהִי כְּבָאֵנָה בֵּית לָחֶם וַתְּהִם כָּל הָעִיר עֲלֵיהֶן וְתֹאמְרָנָה הַזֹּאת נַעֲמִי: (כ) וְתֹאמַר אֵלַיִן אֶל תִּקְרְאֵנָה לִי נַעֲמִי קְרָאֵן לִי מְרָא כִּי הֵמָּר שָׂדֵי לִי מָאֵד: (כא) אָנִי מְלֵאָה הִלְכְּתִי וְרִיקָם הָשִׁיבֵנִי ה' לָמָּה תִקְרְאֵנָה לִי נַעֲמִי וְה' עָנָה בִּי וְשָׂדֵי הָרַע לִי: (כב) וְתִשָּׁב נַעֲמִי וְרוּת הַמוֹאבִּיָּה כְּלָתָה עִמָּה הַשָּׁבָה מִשָּׂדֵי מוֹאָב וְהָמָּה בָּאוּ בֵּית לָחֶם בְּתַחֲלַת קִצִּיר שְׁעָרִים:

כל השמות במגילת רות הם בעלי משמעות. מחלון וכליון – על שם מה שקרה להם בסופם. אלימלך – ממשפחת המלוכה. נעמי – על שם מעשיה. ערפה – על שם שהפנתה עורף לנעמי. בועז – על שם גבורתו והעוז החיובי שלו. גם "פלוני אלמוני" הוא שם של אדם שלא גאל את רות, אף שהיה קרוב יותר, והיה יכול להיות אבי מלכות ישראל, אבל נשאר איש אלמוני, בגלל הפחדנות היתירה שלו. הגמרא (ברכות ז ע"ב) שואלת: מה המשמעות של השם רות? "אמר רבי יוחנן, שזכתה ויצא ממנה דוד, שרנהו להקדוש ברוך הוא בשירות ותשבחות. ומנא לן דשמא גרים? אמר רבי אלעזר, דאמר קרא, (תהלים מו, ט) 'לכני חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ' אל תקרי שמות אלא שמות".

על רקע זה מובן למה דווקא במגילה הזאת אומרת נעמי כי השם הראוי לה הוא "מרא", על שם המרירות ולא על שם הנעימות. אף-על-פי-כן נשאר שמה נעמי, כי בסופו של דבר השם הזה הוא השם הקובע.

מתנות עניים ללא טובת הנייה

(א) וְלַנְּעָמִי מוֹדַע לְאִשָּׁה אִישׁ גְּבוּר חֵיל מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וְשָׁמוֹ בְּעִז: (ב) וְתֹאמַר רוּת הַמוֹאֲבִיָּה אֶל נְעָמִי אֵלֶכָה נָא הַשָּׂדֶה וְאֶלְקָטָה בְּשִׁבְלִים אַחַר אֲשֶׁר אֲמַצָּא חֵן בְּעֵינָיו וְתֹאמַר לָהּ לְכִי בְּתִי: (ג) וְתִלְךְ וְתִבּוֹא וְתִלְקָט בַּשָּׂדֶה אַחֲרֵי הַקְּצָרִים וַיִּקֶר מִקְרָהּ חֲלֻקַת הַשָּׂדֶה לְבַעַז אֲשֶׁר מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ:

כתב הרמב"ם (הלכות מתנות עניים פרק ר) כי הקוצר שדהו "לא יקוצר את כל השדה כולה אלא יניח מעט קמה לעניים בסוף השדה". גם באילנות צריך להניח בסוף השדה לעניים שיקטפו. "וכן בלקט. כשקוצר ומאלם – לא ילקט השבלים הנופלות בשעת הקציר אלא יניחם לעניים. שנאמר 'ולקט קצירך לא תלקט'... וכן המעמר ושכח אלומה אחת בשדה – הרי זה לא יקחנה שנאמר 'ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו'."

בצדקה, בתרומות ומעשרות – בעל הבית קובע מי יקבל את התרומות והמעשרות שלו מבין הכהנים, הלוויים או העניים. אבל בלקט, שכחה ופאה אין בעל הבית יכול לקבוע מי יקבל את שלו. הוא לא יכול לכוון שיהיו אלה עניים מהמשפחה שלו. "כל מתנות עניים אלו אין בהן טובת הנייה לבעלים אלא העניים באין ונוטלין אותן על כרחן של בעלים".

ולא עוד אלא שאפילו גר תושב או נכרי יכול לקחת מתנות עניים אלו. "אין מונעין עניי עכו"ם ממתנות אלו, אלא באין בכלל עניי ישראל ונוטלין אותן מפני דרכי שלום" (וראה שו"ע יו"ד שלב). ולכן אע"פ שלא נקבעה עדיין ההלכה שרק מואבי לא יכול לבא בקהל ה', אבל מואבית יכולה לבוא בקהל – אפשרו לרות ללקט בשדה. וגם מואבי שהתגייר, הגרות שלו תופסת לגבי זה שהוא חייב במצוות. אבל להינשא לישראלית הוא לא יכול (שו"ע אהע"ז ד, ג).

שמירה על צניעות במקום העבודה

(ד) וְהִנֵּה בְּעִז בָּא מִבֵּית לָחֵם וַיֹּאמֶר לְקוֹצְרִים ה' עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְבָרְכֶךָ ה': (ה) וַיֹּאמֶר בְּעִז לְנַעֲרוֹ הַנָּצֵב עַל הַקְּוֹצְרִים לְמִי הַנְּעִרָה הַזֹּאת: (ו) וַיַּעַן הַנַּעֲרָה הַנָּצֵב עַל הַקְּוֹצְרִים וַיֹּאמֶר נַעֲרָה מוֹאֲבִיָּה הִיא הַשָּׂבָה עִם נְעָמִי מִשָּׂדֶה מוֹאֲבִי: (ז) וְתֹאמַר אֶלְקָטָה נָא וְאֶסְפְּתִי בְּעִמְרִים אַחֲרֵי הַקְּוֹצְרִים וְתִבּוֹא וְתַעֲמוֹד מֵאֲזַי הַבֶּקֶר וְעַד עֵתָה זֶה שְׂבֵתָהּ הַבֵּית מְעֵט: (ח) וַיֹּאמֶר בְּעִז אֶל רוּת הֲלוֹא שְׂמַעְתְּ בְּתִי אֶל תִּלְכִי לְלָקֵט בַּשָּׂדֶה אַחַר וְגַם לֹא תַעֲבוּרִי מִזֶּה וְכֹה תִדְבָּקִין עִם נַעֲרָתִי: (ט) עֵינֶיךָ בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר יִקְצְרוּן וְהִלַּכְתְּ אַחֲרֵיהֶן הֲלוֹא צוֹיְתִי אֶת הַנְּעִרִים לְבִלְתִּי נִגְעֶךָ וְצַמַּת וְהִלַּכְתְּ אֶל הַפְּלִים וְשִׁתִּית מֵאֲשֶׁר יִשְׁאַבוּן הַנְּעִרִים:

איסור ייחוד קיים בדרך כלל רק במקום סגור ולא במקום פתוח. אבל במקום שיש קשר קבוע בין אנשים, יש איסור ייחוד אפילו במקום פתוח. ולכן ההלכה אומרת "מי שאין לו אשה, לא ילמד תינוקות, מפני שאמותיהם מביאות בניהם. ואין המלמד צריך שתהיה אשתו שרויה עמו בבית הספר, אלא היא בביתה והוא מלמד במקומו" (שו"ע יורה דעה, סימן רמה כא). כל זה בגלל הקשר הקבוע שיש לאמהות עם אותו אדם שאינו נשוי, אף שהן נשואות. אבל אם הוא נשוי – מותר, אף שאשתו לא עמו בבית.

בימינו מלמדים נשים ורווקים בבתי-ספר, כי הילדים לא לומדים בבית המלמד כמו בעבר, אלא במקום שיש בו הרבה אנשים. וכן בגלל שהאמהות לא מביאות את הילדים אל המורה. אבל אם יש קשר של קביעות – אסור. אם אחד מהצדדים פרוץ – גם אם הוא נשוי – אסור. זו הסיבה שבגללה אומר בועז לרות לשהות בקרב הנערות ולא בקרב הנערים. כי חברה מעורבת באופן קבוע, אסורה על-פי ההלכה אפילו אם אין ייחוד.

מצווה לקרב את הגרים

(י) ותפל על פניה ותשתחו ארצה ותאמר אליו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה: (יא) ויען בעז ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום: (יב) ישלם ה' פעלך ותהי משפחתך שלמה מעם ה' אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו: (יג) ותאמר אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך ואנכי לא אהיה פאחת שפחתך: (יד) ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחמץ ותשב מצד הקוצרים ויצבט לך קלי ותאכל ותשבע ותתר:

הגמרא (בבא מציעא נח ע"ב) מזהירה שלא להונות גר: "תנו רבנן לא תונו איש את עמיתו, באונאת דברים הכתוב מדבר אתה אומר וכו'. הא כיצד? אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם היה בן גרים אל יאמר לו זכור מעשה אבותיך, אם היה גר ובא ללמוד תורה אל יאמר לו פה שאכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים בא ללמוד תורה שנאמר מפי הגבורה".

הגמרא (חגיגה ה ע"א) מביאה סיפור על רבי יוחנן שהיה בוכה כשהיה מגיע לפסוק הזה. "וקרבתני אליכם למשפט והייתי עד ממחר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעלשקי שחר שכיר אלמנה ויתום ומטי גר ולא יראוני אמר ה' צבאות" (מלאכי ג, ה). אמר על זה רבי יוחנן: "עבד שרבו מקרבו לדונו, וממחר להעידו, תקנה יש לו? אמר רבי יוחנן בן זכאי, אוי לנו – ששקל עלינו הכתוב קלות פחמורות. אמר רבי שמעון בן לקיש, כל המטה דין של גר, כאילו מטה דינו של מעלה, שנאמר 'ומטי – גר' – 'ומטי' כתיב".

לכן כתב הרמב"ם (הלכות דעות ו, ד) שיש שתי מצוות באהבת הגר, האחת, מפני שהוא בכלל כל יהודי שמצווה לאהוב. האחרת, מפני שהוא גר. והתורה אמרה "ואהבתם את הגר" – "צוה על אהבת הגר כמו שצוה על אהבת עצמו שנאמר 'ואהבת את ה' אלקיך' – הקב"ה עצמו אוהב גרים, שנאמר 'ואוהב גר'".

נדיבות על חשבון בעל-הבית

(טו) ותקם ללקט ויצו בעז את נערו לאמר גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה: (טז) וגם של תשלו לך מן הצבתיים ועזבתם ולקטה ולא תגערו בה: (יז) ותלקט בשדה עד הערב ותחבט את אשר לקטה ויהי כאיפה שערים:

אסור לפועל להיות נדיב על חשבון בעל-הבית. מסיבה זאת היה אסור לפועלים לאפשר לרות ללקט בין העומרים, כיוון שהם עדיין לא אספו את העומרים, ואין בהם דין שכחה. ממה שהתיר בועז לתת לה מהאוכל של הפועלים אנו לומדים שאין רשות לפועל לתת לאדם אחר בלי רשות של בעל-הבית, וכן למי שמתארח בבית-מלון אסור לתת לאורחיו מאוכל המלון.

ויאכלו ויותירו

(יח) ותשא ותבוא העיר ותרא חמותה את אשר לקטה ותוצא ותתן לה את אשר הותרה משבעה: (יט) ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום ואנה עשית יהי מכירך ברוך ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז:

הגמרא (עירובין נג ע"ב) אומרת: אמר רבי יהושע בן חנניא, מימי לא נצחני אדם, אלא אשה, תינוק ותינוקת. אשה, מאי היא? פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת, ועשתה לי פוליו, פעם ראשונה סעדתי ולא שירתתי כלום. שנייה, סעדתי ולא שירתתי כלום. שלישית הקדיחתי במלח, כיון שטעמתי – משכתי ידי הימנו. אמרה לי, "רבי, מפני מה משכת ידי הימנו?" אמרתי לה, "כבר סעדתי מבעוד יום". אמרה לי, "היה לך למשוך ידי מן הפת!". אמרה לי, "רבי, שמא לא הנחת פאה בראשונה? ולא כך אמרו חכמים, אין משיירין פאה באלפס, אבל משיירין פאה בקערה!".

גם בימינו הדין כך. כי האוכל את כל מה שהגישה לו בעלת-הבית עלול לגרום לה הרגשה רעה, שמא האוכל לא הספיק והוא נשאר רעב. שהרי אכל את כל מה שהגישו לו, ואם היו מגישים יותר, היה בוודאי אוכל יותר. אבל אם השאיר מעט אוכל בצלחת, הרי זה לא רעבתן וגם מתחשב במי שטרח לבשל את האוכל הזה.

צניעות בלשון

(כ) ותאמר נעמי לכלתה ברוך הוא לה' אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים ותאמר לה נעמי קרוב לנו האיש מגאלנו הוא: (כא) ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין עד אם פלו את כל הקציר אשר לי: (כב) ותאמר נעמי אל רות כלתה טוב בתי כי תצאי עם נערותיו ולא יפגעו בך בשדה אחר: (כג) ותדבק בנערות בעז ללקט עד פלות קציר השערים וקציר החטים ותשב את חמותה:

כל מי שיש לו עין חדה שם לב שיש פה שינוי בלשון. רות אומרת שבועז אמר לה לדבוק עם נערי! ובאמת הוא אמר לה לדבוק עם נערותיו. על זה מדייק רב חנן בן לוי, ואומר כי משום זה הפסוק קורא לה: "רות המואביה". נעמי מתקנת אותה ואומרת לה ברוח הקדש: "ותאמר נעמי אל רות כלתה, טוב בתי כי תצאי עם נערותיו", ורות מקבלת את ההערה: "ותדבק בנערות בעז ללקט עד פלות קציר השעורים וקציר החטים".

היכרות למטרות נישואין

(א) ותאמר לה נעמי חמותה בתי הלא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך: (ב) ועתה הלא בעז מדעתנו אשר היית את נערותיו הנה הוא זרה את גרן השערים הלילה: (ג) ורחצת וסכת ושמת שמלתיך עליך וירדת גרן אל תודעי לאיש עד פלותו לאכל ולשתות: (ד) ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם ובאת וגלית מרגלותיו ושכבת והוא יגיד לך את אשר תעשין: (ה) ותאמר אליה כל אשר תאמרי אלי אעשה: (ו) ותרד גרן ותעש ככל אשר צוהה חמותה: (ז) ויאכל בעז וישת וייטב לבו ויבא לשכב בקצה הערמה ותבא בלט ותגל מרגלותיו ותשכב: (ח) ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת והנה אשה שכבת מרגלותיו: (ט) ויאמר מי את ותאמר אנכי רות אמתך ופרשת כנפך על אמתך כי גאל אתה:

הלכות רבות יש ב"שולחן ערוך" שמתירות לאישה שיוצאת לפגישת שידוך להתאפר וללבוש בגדים מתאימים על מנת שתוכל לשאת חן בעיני בעלה לעתיד. בכל אלה יש הקפדה יתירה על הלכות

צניעות. בוודאי הלבוש שלבשה רות היה בגדר הצניעות הראוי, אבל המקום שאליו היא הגיעה היה מקום שאסור להגיע אליו. וכבר ראינו שפעם אחת היא טעתה בנושא צניעות, אף שבמקומות אחרים היא הקפידה על צניעות יותר מאחרים.

רש"י מביא את דברי חז"ל, כי בועז היה צריך להישבע על מנת שלא יתגבר עליו יצר הרע בשעה זו. "שהיה יצרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנויה בא עליה. ונשבע שלא יבא עליה אלא על ידי נישואין". ועל זה נאמר שמותר להישבע כדי לקיים את המצווה.

מלכות ישראל מאנשי חיל

(י) ויאמר ברוכה את לה' בתי היטבת חסדך האחרון מן הראשון לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר: (יא) ועתה בתי אל תיראי כל אשר תאמרי אעשה לך כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את:

בכל המקרא כולו אין אישה שנקראה "אשת חיל" מלבד רות. גם בועז נקרא במגילה זו "גיבור חיל" – "איש גבור חיל ממשפחת אלימלך ושמו בעז" (ב, א). אולי זה יסביר למה מהם יצאה מלכות ישראל. שהרי יתרו אמר למשה: "ואתה תחזה מפל העם אנשי חיל יראי אלקים אנשי אמת שנאי בצע ושמת עליהם שרי אלקים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרת" (שמות יח, כא).

משה לא מוצא מה שאומר יתרו – "ויבחר משה אנשי חיל מפל ישראל ויתן אתם ראשים על העם וכו'" (שם, פס' כה). אומר על זה הספורנו, כי אחרי שלא מצא את כל המעלות שהציע יתרו הוא "בחר באנשי חיל בקיאים וחרוצים לברר וללבן אמתות דבר ולהביאו אל תכלית, יותר מיראי אלקים בלתי אנשי חיל".

נקיים, בלי בושם

(יב) ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני: (יג) ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי ה' שכבי עד הבקר: (יד) ותשכב מרגלותיו עד הבקר ותקם בטרם יכיר איש את רעהו ויאמר אל יודע כי באה האשה הגרן:

חכמינו אמרו שצריך להיות נקיים מה' ולא לחטוא, וצריכים גם להזהר שלא לעורר חשד של אחרים. על כך אומר בועז לרות ללכת לפני שאנשים יקומו ויראו אותה קמה ממקום מושבו של בועז. שלא ח=יחשדו חשד שוא. כך מספרת הגמרא (יומא לח ע"א) על בית אבטינס שהיו בקיאיין במעשה הקטרת, והיו נוהרים בדבר זה מאוד. "ועל דבר זה מזכירים אותם לשבח – שמעולם לא יצאת פלה מבשמת מבתיהן, וכשנושאים נשים במקום אחר, מתניין עמהן שלא תתבשם, שמא יאמרו, מפעשה הקטרת הם מתבשמים, לקיים מה שצנאמר (במדבר לב) "והייתם נקיים מה' ומישראל".

צדקה בכל עת שמחה

(טו) ויאמר ה' המטפחת אשר עליך ואחזי בה ותאחזי בה וימד שש שערים וישת עליה ויבא העיר: (טז) ותבוא אל חמותה ותאמר מי את בתי ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש: (יז) ותאמר שש השערים האלה נתן לי כי אמר אלי אל תבואי ריקם אל חמותך: (יח) ותאמר שבי בתי עד אשר תדעין איך יפל דבר כי לא ישקט האיש כי אם פלה הדבר היום:

בכל עת שיש לאדם שמחה, הוא צריך לשמח אחרים יחד אתו. כך אומרת התורה בכמה וכמה מקומות. ואחד מהם בספר דברים (טז, יא) "ושמחת לפני ה' אלקיך אתה ובנך ובתך ועבדך ועמדתך

והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך במקום אשר יבחר ה' אלקיך לשכן שמו שם". ללמדך שכל שמחה צריכה להיות עם אחרים.

קניין על הנחלה

(א) ובעז עלה השער וישב שם והנה הגאל עבר אשר דבר בעז ויאמר סורה שבה פה פלני אלמני ויסר וישב: (ב) ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה וישבו: (ג) ויאמר לגאל חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי השבה משדה מואב: (ד) ואני אמרתי אגלה אנך לאמר קנה נגד הישבים ונגד זקני עמי אם תגאל גאל ואם לא יגאל הגידה לי ואדע ואדעה כי אין זולתך לגאול ואנכי אחריך ויאמר אנכי אגאל: (ה) ויאמר בעז ביום קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת המת קניתי קנייתך להקים שם המת על נחלתו: (ו) ויאמר הגאל לא אוכל לגאול לגאל לי פן אשחית את נחלתי גאל לך אתה את גאלתי כי לא אוכל לגאל: (ז) וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה בישראל:

מי שמכר את אדמתו, היא חוזרת אליו ביוכל, ואם מצא כסף באמתחתו – הוא יכול לקנות אותה קודם לכן. אם הוא לא יכול, הקרוב אליו קודם הוא גואל את השדה מידי הקונה. במקרה זה אומר בועז לקרוב של נעמי ואלימלך: אתה יכול לגאול את השדה, ובלבד שתגאל גם את רות להקים המשך למשפחה. קרוב המשפחה הזה חושש להתחתן עם גיורת מואבית, כי בימים ההם עדיין לא התפרסמה ההלכה שמואבי אסור ומואבית מותרת. רק חכמי בית המדרש ידעו זאת. לכן הוא לא גאל לא את השדה ולא את רות.

קניין סודר

(ח) ויאמר הגאל לבעז קנה לך וישלף נעלו: (ט) ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך ואת כל אשר לכליון ומחלון מיד נעמי: (י) וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יפרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו עדים אתם היום:

הלכות קניין סודר נלמדים מהקניין שנעשה פה עם הקרוב שנקרא בשם לא שם, "פלוני אלמוני". קניין סודר יכול להיעשות באמצעות מטפחת שיש לה ערך של כלי שימושי. ואפילו עם עט או כל חפץ אחר.

וכן מובא בשו"ע (חושן משפט, קצה, א) דרך קניין סודר: "וכיוון שמשך המקנה הכלי, נקנה הקרקע או המטלטלים ללוקח או למקבל מתנה בכל מקום שהוא".

ברכת חתנים

(יא) ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים עדים יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם: (יב) והי ביתך כבית פרח אשר ילדה תמר ליהודה מן הזרע אשר יתן ה' לך מן הנערה הזאת:

כתוב ב"שולחן ערוך" (אבן העזר, סב, ד): "אין מברכין ברכת חתנים, אלא בעשרה גדולים ובני חורין, וחתן מן המנין, בין כשאומרים אותה בשעת נשואין בין כשאומרים אותה אחר ברכת המזון". המקור לחיוב ברכת החתנים הוא כאן.

כשיש ניתוק, אין ו' החיבור

(יג) ויקח בעז את רות ותהי לו לאשה ויבא אליה ויתנו ה' לה הריון ותלד בן: (יד) ותאמרנה הנשים אל נעמי ברוך ה' אשר לא השבית לך גאל היום ויקרא שמו בישראל: (טו) והיה לך למשיב נפש ולכלכל את שיבתך כי כלתך אשר אהבתך ילדתו אשר היא טובה לך משבעה בנים: (טז) ותקח נעמי את הילד ותשתהו בחיקה ותהי לו לאמנת: (יז) ותקראנה לו השכנות שם לאמר ילד בן לנעמי ותקראנה שמו עובד הוא אבי ישי אבי דוד: (יח) ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד את חצרון: (יט) וחצרון הוליד את רם ורם הוליד את עמינדב: (כ) ועמינדב הוליד את נחשון ונחשון הוליד את שלמה: (כא) ושלמון הוליד את בעז ובעז הוליד את עובד: (כב) ועבד הוליד את ישי וישי הוליד את דוד:

מדרש רבה (שמות ל, ג) מציין שבכל הפעמים שכתוב "תולדות" בכל התנ"ך כולו, המילה מופיעה בכתיב חסר "תולדות". פרט לשני מקרים בבריאת העולם, שעוד לא חטא האדם, ובפרשה זו של לידת דוד המלך. למה? כיוון שהוא עתיד לתקן את קלקול הנחש. ובימיו הקב"ה מבליע המוות שנאמר (ישעיה כה, ח) "בלע המות לנצח".

לכן כל הפסוקים במגילת רות, פרט לשמונה, מתחילים באות ו' (ילקוט שמעוני רות, פרק ד, רמז תרח). הדבר הוא פלא, כי בתורה כמעט 70% מהפסוקים מתחילים באות ו'. לעומת 62% מהפסוקים בנביאים ו-41% מהפסוקים בכתובים. היוצאת מן הכלל הגדולה היא מגילת רות, שבה 89% מהפסוקים מתחילים באות ו', יותר מספר תורה.

בשיר השירים, לעומת זאת, רק 0.8% מהפסוקים מתחילים באות ו'. פחות מאחוז. מתוך 117 פסוקים, רק פסוק אחד מתחיל באות ו': "וְחִפְּזָךְ פִּיִּין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמִישְׁרַיִם דּוֹבֵב שְׁפָתַי וְשִׁנָּיִם". וזאת בגלל ששיר השירים, שנקרא כל ימי העומר, מתאר את הכאב של הניתוק מאהבת אלוקים שקרה אחרי חטא העגל.

על שמונת הפסוקים שלא מתחילים באות ו' בספר יש דורשים על-פי הרמז ואומרים ששמונה פעמים ו' זה 48, כמניין המילה "חיל". לרמז על בעז שהיה גיבור חיל ועל רות שהייתה אשת חיל. וכן על דוד שנאמר עליו: "ויען אחד מהנערים ויאמר הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר וה' עמו". ויהי רצון שנזכה לראותו במהרה בימינו אמן.

חג שבועות שחל במוצאי שבת

המבדיל בין קודש לקודש

איסור הכנה משבת לחג

כאשר חל חג השבועות במוצאי שבת, חשוב לזכור כי אין להכין בשבת לצורך החג אפילו בדברים שאין בהם חילול שבת, כגון חיתוך ירקות לסלט וכדומה. בוודאי שאסור להכין בשבת נרות לצורך הדלקתם בערב החג, שזה דבר שיש בו איסור מוקצה ולפעמים גם מלאכה אסורה בשבת. על כן נכון להכין כל מה שאפשר מערב שבת, ובוודאי את נרות החג. את ההכנות לחג אפשר לעשות רק בצאת השבת, אחרי צאת הכוכבים, ורק אחרי שאמרו: "ברוך המבדיל בן קודש לקודש" או שהתפללו ערבית ואמרו בתוכה "ותודיענו". אחר כך כמובן יש להדליק את נרות החג.

מאותה סיבה של איסור הכנה משבת לחג, אין להוציא בשבת אוכל מהמקפיא בכדי שיופשר לסעודת החג. אבל דבר ששייך גם לשבת וגם לחג מותר לעשותו, ועל כן מותר להוציא בשבת אוכל מהמקפיא כדי שאפשר יהיה לאכול ממנו גם בסעודה שלישית וגם בערב, וזה לא נחשב הכנה משבת ליום טוב (ועיין בא"ח, נצבים, ד; כה"ח תקג, ס"ק א; תקיג, ס"ק ה).

מותר לנקות את השולחן אחרי הסעודה השלישית, אף שהסעודה הבאה תהיה כבר בחג, שכן שולחן נקי הוא כבוד שבת. כן הדין בכלים שאכלו בהם בשבת והם מפריעים למנוחת הנפש של בני הבית. אבל אסור להניח צלחות על השולחן לצורך ארוחת ליל החג שיחול במוצאי השבת, שזה בוודאי לא צורך שבת (עיין כה"ח תמ"ד ס"ק מ"ה). וצריך בזה תשומת לב שלא להערים בעניין זה.

הכנה בדיבור

הכנה משבת לחג היא לא רק במעשה, אלא גם בדיבור. על כן אין לומר שאנחנו יושנים בשבת על מנת שיהיה לנו כוח ללמוד תורה בליל שבועות, כי יש בזה הכנה משבת לחג. למדנו שגם דיבור יכול להיות הכנה משבת לחול (שו"ע תטז, ב) "מפני שאסור לעשות שום הכנה מ"ט לשבת או משבת ל"ט אפילו בדיבור". וכן כתב במשנה ברורה (סי' רצ, ס"ק ד). ואולם מותר ללמוד בשבת הלכות שבועות או דברי תורה ששייכים לשבועות, כיוון שבזה שבלמוד זה יש קיום מצוות לימוד תורה, והיא מצווה ששייכת גם בשבת.

כן מותר לאדם לישון יותר מהרגלו, לאסוף כוח על מנת להיות ער כל הלילה, כל עוד הוא לא אומר שזה לצורך שבועות. כיוון שהשינה עצמה מותרת ויש בה צורך גם בשבת, ולא ניכר שהיא לצורך החג.

הכנה מסעודה שלישית לתפילה

יש בתי-כנסת שעושים בהם סעודה שלישית בכל שבת, וגם בשבת זו, ומשאירים את השולחן כפי שהוא עד אחרי ערבית, כי חוששים שמא בסידור השולחן יש הכנה משבת לחול. וטעות היא, כי ניקוי השולחן הוא לא לצורך החול אלא לצורך כבוד השבת וכבוד בית הכנסת שמתפללים בו עכשיו, והוא גם מועיל לצורך מוצאי שבת.

המבדיל בין סידור לסידור

יש מי שאומר שבלייל שבועות אסור להתפלל ערבית מתוך המחזור, מכיוון שהאדם קורא באור אבל עדיין לא בירך ברכת "מאורי האש". ולפי זה בכל מוצאי שבת אסור לקרוא קודם ההבדלה. אלא שבמוצאי שבת רגילה אדם בקי בעל-פה בתפילת עמידה ואומר "אתה חוננתנו", אבל במוצאי שבת שהוא גם חג אדם רגיל לא זוכר את כל התפילה בעל-פה ונזקק לסידור.

וכתב "כף החיים" בשם החיד"א, כי המנהג להתפלל מתוך הסידור אף שלא בירכו "מאורי האש" (ברכי יוסף אות ב; שערי תשובה אות א; משנה ברורה ס"ק א). לפי שאין זה הנאה גמורה דקצת שגורה בפיו. והמתמיר יחמיר לעצמו אבל לא יורה לאחרים להחמיר.

הדלקה בזמנה

חשוב שהאישה תדליק נרות בזמן, לא תקדים ולא תאחר. **לא תקדים** – אלא תדליק רק אחרי זמן צאת השבת, כפי שמופיע בלוח. ואם לא התפללה ערבית ולא אמרה "ותודיענו", עליה לומר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש", בלי שם ומלכות. **לא תאחר** – אלא תדליק נרות של יו"ט לפני שהבעל מגיע מבית הכנסת, כדי שבבואו אל הבית יהיו הנרות דולקים.

האישה מברכת בהדלקה "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו להדליק נר של יום טוב", ותברך לפני ההדלקה (בשונה מהדלקת ערב שבת, שמברכים אחרי ההדלקה). אחר כך תברך גם "שהחיינו" על שמחתה ביום חג השבועות, למרות שבעלה יברך "שהחיינו" בקידוש, שכן היא מקבלת את החג בהדלקה.

שכחה מבטלת ברכה

אם התעכבה מלהדליק נרות, ובינתיים חזר בעלה מבית הכנסת, אע"פ שכבר עשתה מלאכות ועדיין לא אמרה "ברוך המבדיל בין קודש לקודש" – תאמר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש" ותדליק נרות. אם לא הספיקה להדליק נרות והבעל כבר קידש וברך "שהחיינו", תדליק את הנרות בלי ברכת "שהחיינו" ותברך רק "להדליק נר של יום טוב". אם לא הדליקה ובינתיים סיימו לאכול, תדליק בלי ברכת "להדליק נר של יום טוב".

העברה ולא בערה

יש לזכור שאין להבעיר אש במוצאי שבת, ואפילו לצורך הדלקת נרות שהם מצווה, אלא יש להעביר מאש שהיא כבר דלוקה. על כן חשוב לזכור להכין נר או אש דלוקה אחרת מערב שבת שממנו תוכל האישה להעביר אש לצורך הדלקת נרות ולצורך תבשילי החג. כמו כן, יש לזכור שלא לכבות את הגפרור או את הנר שבו העבירו אש מאש אחרת, כי כיבוי אש היא מלאכה האסורה ביום טוב.

ותודיענו – מרגלית טובה

אם אין דעת, הבדלה מנין?

הלכה פשוטה היא שבמוצאי שבת רגילה אומרים "אתה חוננתנו" בברכת "אתה חונן". ברכת "אתה חוננתנו" נחשבת כהבדלה לעניין זה שלאחר אמירתה אפשר לעשות מלאכות שאסורות בשבת. ואולם במשנה ההלכה הזאת שנויה במחלוקת. תנא קמא סובר כמו שאנו נוהגים היום. לדעת רבי עקיבא צריך לומר "אתה חוננתנו" כברכה בפני עצמה. ואילו רבי אליעזר סובר שצריך

לומר הבדלה בברכת "מודים", כיוון ש"אתה חוננתנו" היא למעשה חלק מההודאה לה' על הבינה שבאמצעותה אנו מבדילים בין קודש לחול (ברכות לג ע"א).

אתה בְּחַרְתָּנוּ לַהֲבִדִּיל בְּ"מִוּדִים"

הגמרא מספרת כי רבי חייא בר אבין הלך אחרי רבי זירא, שהיה רכוב על חמורו, ושאל אותו: האם נכון שביום טוב שחל להיות אחר השבת כולם מודים שהלכה כמו רבי אליעזר, ואומרים הבדלה ב"מודים"? אישר רבי זירא שכך הלכה. ולמה ההלכה משתנה ביום טוב שחל במוצאי שבת? כיוון שנוסח "אתה חוננתנו" מותאם ל"אתה חונן" ולא ל"אתה בְּחַרְתָּנוּ". ובמוצאי שבת שהוא יום טוב לא אומרים "אתה חונן" אלא "אתה בְּחַרְתָּנוּ". על כן אנו נאלצים לומר את ההבדלה של התפילה בברכת "מודים" שהיא הכי קרובה לה בעניינה.

המרגלית של רב ושמואל

ממשיכה הגמרא ואומרת בשם רב יוסף, כי רב ושמואל תיקנו "מרגלית" בבבל לומר את ההבדלה בצורת "ותודיענו", ועל כן אפשר לומר אותה בברכת "אתה בְּחַרְתָּנוּ". ולמה התקנה של "ותודיענו" היא מרגלית? כיוון שהיא משתלבת בהודאה של "אתה בְּחַרְתָּנוּ". שברכת "אתה בְּחַרְתָּנוּ" עוסקת במעלתם של ישראל: "אתה בְּחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים אֲהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרִמַּמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדְּשָׁתָנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקִרְבַּתָּנוּ מִלְּכָנוּ לְעִבּוֹדֶיךָ. וְשָׂמַךְ הַגְּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ עָלֵינוּ קְרָאתָ". וגם ברכת "ותודיענו" היא הודאה על מעלתם של ישראל. וזו המרגלית.

הודאה על מוֹעֲדִים לְשִׁמְחָה

נוסח "ותודיענו" הוא הודאה: "ותודיענו מִשְׁפָּטֵי צְדָקָה, וּתְלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת בְּהֵם חֲקֵי רְצוֹנְךָ, וּתְתַן לָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה מִשְׁפָּטִים וְיִשְׂרִים וְתוֹרוֹת אֱמֶת, חֲקִים וּמִצְוֹת טוֹבִים, וּתְנַחֵלְנוּ זְמַנֵּי שְׂשׂוֹן וּמוֹעֲדֵי קִדְּשׁ וְחֲגֵי נְדָבָה, וּתוֹרִישֵׁנוּ קִדְּשֵׁת שַׁבָּת וּכְבוֹד מוֹעֵד וְחֲגִיגַת הַרְּגֵל. בֵּין קִדְּשֵׁת שַׁבָּת לְקִדְּשֵׁת יוֹם טוֹב הַבְּדִלְתָּ. וְאֵת יוֹם הַשְּׂבִיעִי מִשְׁשֵׁת יָמֵי הַמַּעֲשֶׂה הַקִּדְּשֵׁת. וְהַבְּדִלְתָּ וְהַקְּדִשְׁתָּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְּשֵׁיךָ".

לכן מיד אחר כך אנחנו ממשיכים בלשון הודאה, ואומרים: "ותתן לנו ה' אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה מוֹעֲדִים לְשִׁמְחָה חֲגִים וְזְמַנִּים לְשְׂשׂוֹן" וכו'.

שבע הבדלות של חיבה

מִן הַרְבֵּי מִרְדְּכֵי אֵלֵיהוּ זצ"ל היה מזכיר את דברי התוספות (פסחים קד ע"א) שאומר בשם ר"ת כי "משום חיבת היום האריכו כדי לומר פעם אחת מעין ז' הבדלות, בין קודש לחול - אחד, בין אור לחשך - ב', בין ישראל לעמים - ג', בין יום השביעי לששת ימי המעשה - ד', בין קדושת שבת לקדושת יו"ט וחול המועד - ה'. וְהַבְּדִלְתָּ וְהַקְּדִשְׁתָּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְּשֵׁיךָ".

במשפט האחרון יש שתי הבדלות "וְהַבְּדִלְתָּ וְהַקְּדִשְׁתָּ". הבדלה אחת היא בין כהנים ללוויים, והבדלה נוספת בין לוויים לישראלים. הרי ז' הבדלות. הרב היה מזכיר, כי יש מקומות שכתוב בהם: "וְאֵת יוֹם הַשְּׂבִיעִי מִשְׁשֵׁת יָמֵי הַמַּעֲשֶׂה הַקִּדְּשֵׁת וְהַבְּדִלְתָּ". וצריך להיות "וְאֵת יוֹם הַשְּׂבִיעִי מִשְׁשֵׁת יָמֵי הַמַּעֲשֶׂה הַקִּדְּשֵׁת. וְהַבְּדִלְתָּ וְהַקְּדִשְׁתָּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְּשֵׁיךָ".

שכח בלי שם ומלכות

אם שכח "ותודיענו" והמשיך לומר "ותיתן לנו" וכו' - לדעת "מטה אפרים" (תקצט ס"ז) לא חוזר, ולא משנה מתי נזכר, כיוון שהזכיר שם ה' במילים: "ותיתן לנו ה' אלוקינו". אמנם מרן הרב מרדכי אליהו זצוק"ל היה אומר שכל עוד לא אמר את שם ה' של הברכה "ברוך אתה ה', מקדש ישראל והזמנים" – יפסיק במקום שנזכר ויחזור לומר "ותודיענו" וימשיך "ותיתן לנו". אמנם אם כבר אמר ברוך אתה ה' – לא חוזר. ולא אומר אותו אחר הברכה, לפני שמתחיל הברכה שאחריה.

אם שכח לומר "ותודיענו" – אחר גמר התפילה יאמר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש" בלי שם ומלכות. וכל עוד לא אמר – אינו יכול לעשות שום מלאכה, אף מה שמותר לעשות ביום טוב. וזה נכון גם לאיש וגם לאישה. וכאמור לעיל, אם לא התפללה ערבית או לא אמרה "ותודיענו" לא תעשה מלאכה, גם לא של סידור השולחן לקראת החג, אלא תאמר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש" בלי שם ומלכות ורק אז תוכל לעשות מלאכה (ועיין כה"ח סי' תקצ"ט ס"ק ב').

יקנה"ז

גם קידוש גם הבדלה

הקידוש במוצאי שבת של ליל שבועות הוא גם קידוש וגם הבדלה, ואע"פ שבדרך כלל נשים לא שותות מיין ההבדלה, מהיין הזה הן שותות כי הוא גם קידוש. כמו כן אנו מוסיפים מים ליין הקידוש למרות שבהבדלה רגילה לא מוסיפים מים, שכן אנחנו רוצים להדגיש את הקודש. לכן חותמים בברכה "המבדיל בין קודש לקודש", ואם אמר "המבדיל בין קודש לחול" – יצא בדיעבד.

בורא מאורי האש

אחר ברכת הקידוש מברכים "בורא מאורי האש" ומסתכלים על הנרות שהדליקה האישה. לדעת הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצוק"ל, מברכים "בורא מאורי האש" על נר קלוע בפני עצמו. אבל לדעת מרן הרב מרדכי אליהו זצוק"ל (מאמ"ר למועדים וימים טו, כ) מברכים "בורא מאורי האש" על נרות החג, וזה לא נקרא שעושים מצוות חבילות חבילות. כי הקידוש וההבדלה הם כאן ביחד (ועיין מש"ב סי' רצ"ח ס"ק ו' משם הגר"א שצריך נר מיוחד).

אין צורך להביא את הנרות אל המקדש בברכה זו, אלא יסתכל עליהם במקום שהם נמצאים ויברך עליהם. ויש שלוקחים נר קטן כדי לצרפו לאחד הנרות שיהיה נר אבוקה⁴, ויש לוקחים גפרור ומקרבים אותו לאחד הנרות, אבל כל זה רק חומרא בלבד, כי דין אבוקה הוא היכא שאפשר וכאן יכול לברך על נר אחד בלבד (ועיין בתול"ש סי' ק"א אם האדם צריך להתקרב לנר או יקרב את הנר אליו). אם שכח לברך ברכת "מאורי האש" בקידוש, יכול לברכה עד עמוד השחר.

רחצה בשבת ויום טוב

⁴ בשו"ת קול אליהו (פרק יג שאלה יב) נשאל מו"ר מרן הרב מרדכי אליהו זצ"ל: "האם יש חיוב לברך 'בורא מאורי האש' ב'אבוקה'?" וענה: "מצוה מן המובחר לברך על אבוקה אך לא צריך לחזור הרבה אחרי אבוקה. אדם שאין לו אבוקה – יכול לקחת נר בעל פתילה אחת ולהצמיד אליו גפרור בזמן הברכה. וכן אנו נוהגים במוצאי שבת שהוא ליל יום טוב, כשמברכים יקנה"ז [שיש אומרים שיברך על הנר שהדליקה האישה, ויש אומרים שצריך להדליק נר אחר לשם הבדלה] – לברך על הנר שהדליקה האישה ולהצמיד אליו גפרור גדול. ומכינים צלחת שאינה דליקה להניח בה את הגפרור, כדי שיכבה בעצמו". עכ"ל.

האם מותר להתקלח בשבת או ביום טוב שאחריה?

הלכה זו מורכבת וצריך לבררה, כי יש הבדל בין רחצה במים קרים לרחצה במים חמים; יש הבדל בין יום-טוב לשבת; יש הבדל בין מים חמים שחוממו ביום-טוב למים שחוממו לפני יום-טוב; יש הבדל בין מי שרוחץ כל גופו למי שרוחץ חלק מגופו, ויש הבדל בין מי שרוחץ במקלחת למי שרוחץ באמבטיה.

רחצה ביום-טוב

ב"שולחן ערוך" (תקיא, ב) כתוב: "מותר להחם ביום טוב מים לרחוץ ידיו אבל לא כל גופו, אפילו אינו רוחצו בבת אחת". כי רחצת כל הגוף איננה עניין השווה לכל נפש. "אבל במים שהוחמו מערב יום טוב מותר לרחוץ כל גופו אפילו כאחד; מיהו דוקא חוץ למרחץ, אבל במרחץ אסור".

לפי דברי ה"שולחן ערוך" מותר לרחוץ במים חמים שהוחמו בערב יום-טוב, אם לא מדובר במרחץ שיש חשש שידליקו ויחממו מים רבים ביום-טוב באיסור. ופסק מרן הרב זצוק"ל כי מותר להתקלח במקלחת במים שהוחמו בערב יום-טוב, אבל לא לרחוץ באמבטיה, שזה נקרא מרחץ. וכמובן לא כל גופו במים שהוחמו ביום-טוב עצמו.

לדעת הרמ"א, לעומת זאת, אסור להתקלח במים חמים ביום-טוב, גם לא במקלחת. אמנם לתינוק מותר אפילו במים שהוחמו ביום-טוב לצורך שתייה, כיוון שזה רגילותו של תינוק לרוחצו לעתים קרובות. גם לדעת הרמ"א מה שאסור במים שהוחמו מערב יום-טוב זה רק כאשר רוחץ כל גופו בבת אחת, שכאן יש חשש שיחממו ויסיקו את המים ביום-טוב. אבל אם רוחץ חלק מגופו – מותר. מותר לרחוץ במים קרים ביום-טוב, וצריך להיזהר בעיקר מסחיטה. שלא יסחט את השיער או את המגבת. בימינו צריך להזהיר גם לא לסחוט את מטלית הרצפה שלפעמים מנגבים בה את המקלחת אחרי הרחצה. ואם מנגבים עם מטלית יש בכך חשש סחיטה.

רחצה תוך כדי טבילה

כתב ה"שולחן ערוך" (תקיא, ג) כי "אדם מותר לטבול ביום טוב מטומאתו". והיתר זה הוא גם לנשים וגם לגברים. כתב ה"משנה ברורה" (תקיא, ס"ק יט): "הסכימו כמה אחרונים שצריך ליזהר שלא יהיה במקוה רק פושרין". ויש מתירים בחמים במקוואות, כיוון שלדעתם לא נגזרה גזירת מרחצאות על מקוואות.

רחצה בשבת

רחצה בשבת היא הרבה יותר חמורה. כתב ה"שולחן ערוך" (שכו, א): "אסור לרחוץ כל גופו, אפילו כל אבר ואבר לבד, אפילו במים שהוחמו מערב שבת, בין אם הם בכלי בין אם הם בקרקע; ואפילו לשפוך המים על גופו ולהשתטף, אסור; אבל מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו". אמנם כתב ה"שולחן ערוך" שמותר לרחוץ בצונן, וכתב ה"משנה ברורה" שלא נהגו לרחוץ גם בצונן.

בימינו, שיש דוד שמש, צריך להיזהר כפליים שלא להתרחץ במים שהוחמו בו:

[א] אסור להתרחץ אפילו במים שהוחמו בהיתר בערב שבת.

[ב] כל הוצאת מים מדוד שמש מכניסה בו מים קרים שמתחממים מהמים החמים שבתוכו ומתבשלים בו.

ג] חימום מים בדוד שמש הוא לא בחמה ממש, אלא בתולדות חמה. במיוחד שבכל דוד שמש היום יש אפשרות לחימום גם על-ידי השמש וגם על-ידי חשמל, וזה בדיוק מה שחכמינו אסרו, תולדות חמה או תולדות האור.

חג שבועות שחל ביום שישי – עירוב תבשילין

עירוב תבשילין

כתב הבן איש חי (שנה ראשונה הלכות עירוב, סוף פרשת צו), כי המבשל ביום-טוב לשבת, צריך לבשל מוקדם באופן שיוכל להשתמש באוכל זה גם ביום-טוב עצמו. "שאם היו מזדמנים לו אורחים שלא אכלו היום, היו אוכלים ונהנים בו ביום קודם בין השמשות, ממלאכתו שעשה". וכל זה בגלל שההיתר שעליו נסמך עירוב התבשילין הוא שאפשר ליהנות מהתבשילים ביום-טוב עצמו. הכנה מיום-טוב לשבת אינה פשוטה כלל ועיקר. בימינו עדיף להכין הכול מערב יום-טוב ולאחסן במקררים ובמקפיאים, אמנם מה שצריך לעונג שבת – אפשר לעשותו אך ורק למי שעשה עירוב. כך כותב ה"שולחן ערוך" (תקכז סעיף א): "יו"ט שחל להיות בערב שבת, לא יבשל בתחלה לצורך שבת בקדירה בפני עצמה, אבל מבשל הוא כמה קדרות ליו"ט ואם הותיר, הותיר לשבת; ועל ידי עירוב – מבשל בתחלה לשבת".

תיקון האוכל

מהו העירוב? שיתחיל האדם לבשל לשבת כבר מערב יום-טוב. וכשהוא מבשל ביום-טוב לשבת, זה כבר מתערב עם מה שבישל קודם לכן. ואין בזה זילות של יום-טוב, שכאילו אינו חשוב ומכין בו אוכל לשבת. כשאדם לא מתחיל בבישול ביום-טוב הוא מראה כי הוא חשוב בעיניו, שבישל בערב יום-טוב ורק מה שהכרחי גמר לבשל ביום-טוב לשבת.

צריך לקחת בידו בערב יום-טוב את מה שבישל ואפה לצורך שבת, או חלק ממנו, ולפחות שתהיה לחמנייה אחת (כביצה – 56 גרם. כל לחמנייה היא 75 גרם לפחות), ואפשר כמובן לקחת חלה שלמה. וייקח גם תבשיל אחד בגודל כזית לפחות, או סיר שלם. וכשהם בידו יברך: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קידשנו במצותיו וציוונו על מצוות עירוב". אחר כך יאמר בארמית או גם בעברית שבעירוב הזה יהיה מותר לנו לאפות ולבשל ולהטמין ולתקן מה שצריך בענייני אוכל או להדליק את הנר ולעשות כל צרכינו מיום טוב לשבת. "בדין עירובא יהא שרי לנא לאפויי ולבשולי ולאטמוני ולתקוני ולאדלוקי שרגא, ולמעבד כל צרכנא מיום טוב לשבת".

מצווה גוררת מצווה

את האוכל שעשה אתו את העירוב מצווה לאכול בשבת, אבל אין בזה חיוב. ומצווה לאכול כי כבר נעשתה בו מצווה אחת, וכל דבר שנעשתה בו מצווה, טוב לעשות בו מצווה שנייה. ובמיוחד שהוכן האוכל הזה לאכילת שבת.

יכול להשאיר את האוכל הזה לאוכלו ביום ראשון שאחר כך, ואם לא אכלו יכול לזרוקו. אמנם אין לאכול אותו לפני שבת. ואם אכל חלק ממנו וחלק נשאר – מותר לסמוך עליו ולבשל לשבת ביום-טוב. אבל אם נאכל כולו לפני שבת – אסור לבשל מיום-טוב לשבת.

סימנים נגד שכחה

כל דבר שאדם לא רגיל בו כל שבת או כל חג עלול להישכח. ועירוב תבשילין הוא דבר נדיר יחסית, שכן הוא מתקיים רק כאשר יום-טוב הוא סמוך לשבת. לכן צריך להזכיר לכולם לעשות עירוב זה

בערב יום-טוב. ואדם צריך לעשות סימנים לעצמו להיזכר בכך בערב יום-טוב, ולא יחכה סמוך להדלקת נרות של ערב יום-טוב לעשות את העירוב אלא מיד בבוקר יעשה את עירוב התבשילים. ואם לא עשה בבוקר – יעשה מיד שנזכר. ולא ידחה, שכל מי שאומר "לכשאפנה אשנה" – ודאי לא יפנה.

ב"שולחן ערוך" (תקכז, ז): "מצוה על כל אדם לערב, ומצוה על כל גדול העיר לערב על כל בני עירו, כדי שיסמוך עליו מי ששכח או נאנס או שהניח עירוב ואבד. וכן למי שלא יודע לעשות עירוב כגון שהוא עם הארץ שאינו יודע לערב. אבל מי שאפשר לערב ולא עירב, אלא שרוצה לסמוך על עירובו של גדול העיר – נקרא פושע ואינו יוצא בו".

יציאת האורחים

אורחים לא צריכים לעשות עירוב תבשלין, כיוון שהם יוצאים ידי חובה בעירוב של בעל הבית. ויכולים האורחים לסייע בבישול ולהדליק נרות שבת על סמך העירוב שעשה בעל הבית.

עשרת הדברות

למה מתן תורה בפרשת יתרו?

יתרו הוא נכרי שהתגייר, משה צריך לשכנע אותו ללכת עם ישראל. (במדבר י, לא) "ויאמר אל נא תעזב אתנו כי על פי דעת חלתינו במדבר וְהִיִּיתָ לָנוּ לְעֵינִים: וְהָיָה כִּי תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יִיטִיב ה' עִמָּנוּ וְהִטַּבְנוּ לָךְ". אם כן למה פרשה כל כך חשובה נקראת על שמו?

צריך לומר כי דווקא בגלל היותו נכרי שהתגייר הפרשה קרויה על שמו, למתן תורה יש משמעות לכל אומות העולם. חכמינו אחרו שבזכות התורה כל העולם קיים. עולם בלי תורה הוא עולם של הפקר, שחיתות, פריצות, הוללות ואלילות – לעולם כזה אין זכות קיום. רק בגלל שהתורה עתידה להשפיע על תרבות העולם יש לו זכות קיום היום.

להפיץ את שבע המצוות בגויים

בזכות מתן תורה עתידים אומות העולם להכיר את הבורא. עתידים לקבל על עצמם חלק מדיני הצדק והרחמים. עתידים להיות אומות בצלם אלוקים. בתהילים (קכו, ב) אומר דוד המלך "אֲזַיֵּא יִאמְרוּ בְּגוֹיִם הַגְדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת עִם אֶלֶה". הטובים שבין אמות העולם מכירים בתרומת עם ישראל לעולם.

גיון אדאמס שהיה הנשיא השני של ארה"ב, כתב: "אני טוען כי היהודים תרמו לתרבות האנושית יותר מכל אומה אחרת ... הגורל הועיד ליהודים לשמש ככלי החיוני ביותר בחינוך העמים". גם הנשיא האמריקאי וודרו וילסון כתב: "לו רק היה לנו עיניים לראות היינו מגלים עד כמה אנו חבים ליהודים גם מעבר לדת". גם פרנקלין ד' רוזוולט שהיה נשיא ארה"ב אמר: "איננו יכולים לכתוב את ההיסטוריה של צמיחתנו והתפתחותנו כאומה בלי לקחת בחשבון את המקום שתפס התנ"ך בעיצוב התקדמות הרפובליקה".

התורה – עץ החיים

עם ישראל והאומות

על התורה נאמר: "עץ חיים היא למחזיקים בה וְתִמְכֶּיָה מֵאֲשֶׁר" (משלי ג, יח). התורה מביאה חיים לכל העולם דרך עם ישראל כמו שגזע מביא חיים לענפים. יש ממשילים את עם ישראל לאומות כמו לב באברים, וכך נאמר לאברהם: "ונברכו בך כל משפחות האדמה".

עשרת הדברות ותרי"ג מצוות

גם בתורה עצמה יש גזע ויש ענפים. יש ענפי משנה יש עלים ויש פרחים. יש פירות ויש גם זרעים. כלפי מה הדברים אמורים. כלפי דבריו של רש"י שמביא את דבריו של רס"ג בפירושו. (שמות כד, יב) "כל תרי"ג מצוות בכלל עשרת הדברות הן. ורבינו סעדיה פירש באזהרות שישד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו". כל הלכות עבודה זרה נלמדות מ"אנכי ה' אלוקיך" ו"לא יהיה לך אלוקים אחרים על פני". כל הלכות שבת ויום טוב נלמדות מ"זכור את יום השבת לקדשו". וכך מלמד אותנו הרס"ג איך כל התורה כולה כלולה בעשרת הדברות. אבל לא רק התורה – גם הנביאים והכתובים וגם המשניות והגמרא.

תורה ודברי הנביאים

בסוף פרשת משפטים כתוב (כד, יב) "ויאמר ה' אל משה, עלה אלי ההרה וְהִיָּה שֵׁם וְאֶתְנָה לָךְ אֶת לַחַת הָאֲבֵן וְהִתּוֹרָה וְהַמְצָנָה אֲשֶׁר כְּתַבְתִּי לְהוֹרְתֶם". לוחות – אנו יודעים מה הם. התורה – זה ספר התורה. הגמרא אומרת ש"המצנה" – זו משנה. "אשר כתבתי" – אלו נביאים וכתובים. "להורתם" – זו גמרא. מלמד שכלם נתנו למשה מסיני"

כך מלמד אותנו ריש לקיש במסכת ברכות (ה ע"א). במקום אחר הגמרא מביאה שכל הנביאים והכתובים רמוזים כולם בתורה. ומביאה על כך מעשה. (תענית ח ע"ב) ברבי יוחנן שפגש את בנו של ריש לקיש אחרי שריש לקיש כבר נפטר. שאל אותו מה הם למדו בבית הספר? אמר לו הילד: "עשר תעשר". שאל הילד את דודו, את רבי יוחנן: "ומאי עשר תעשר?" אמר ליה, עשר בשביל שתתעשר". שוב שאל הילד מנין לך שזה הפירוש? ענה לו רבי יוחנן: לך תנסה!

שאל הילד האם מותר לנסות את ה'. "וְהָאֵל כְּתִיב, (שם ו) "לא תנסו את ה'". אמר לו רבי יוחנן: "הכי אמר רבי הושעיא, חוץ מזו, שְׁנַאֲמַר: (מלאכי ג) "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר, ויהי טרף בביתי, ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות, אם לא אפתח לכם את ארבות השמים, והריקתם לכם ברכה עד בלי די". אמר לו הילד: אם הייתי מגיע ללמוד את הפסוק הזה בספר מלאכי, הייתי מבין את הדברים הללו מדעתי! לא הייתי צריך את דברי את הפירוש שלך או של רבי הושעיה בשביל ללמוד אותם.

שוב פעם אחרת ראה רבי יוחנן את בנו של ריש לקיש לומד את הפסוק (משלי יט, ג) "אנולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו". שאל רבי יוחנן וכי יש פסוק במשלי שאין לו רמז בתורה? ענה לו הילד למה אתה אומר שאין רמז? יש רמז בתורה. שכתוב על אחי יוסף (בראשית מב, כח) "ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר, מה זאת עשה אלהים לנו".

רבי יוחנן היה איש עם מבט מיוחד בעיניו, בגלל זה הוא לא היה מסתכל כלל באנשים. הגבות שלו היו ארוכות ומכסות את עיניו שלא יראה שום אדם. רק במקרים מיוחדים היו מרימים את הגבות שיסתכל בדברים מיוחדים. כשהוא הסתכל על ריש לקיש, ריש לקיש נפטר. אחרי שהילד החכם הזה הרשים את רבי יוחנן, הרים רבי יוחנן את גבות עיניו להסתכל בילד, שהוא למעשה בן אחותו. אבל אימו של הילד, אחותו של רבי יוחנן לקחה אותו מיד משם. היא חששה שהוא יפטר מהעולם כמו שנפטר אביו ריש לקיש כשרבי יוחנן הסתכל בו באותו אופן.

מכל מקום למדנו מהילד הזה שדברי הנביאים נמצאים בתוך הפשט של דברי התורה, אם רק נקרא אותם כמו שהילד הזה קרא אותם. מנין? מתוך השאלה שלו האם יש משהו שכתוב במשלי ולא כתוב בתורה? רק צריך עיניים בשביל לקרוא אותם. ובשביל מי שלא יכול לקרוא נאמרו הדברים.

אילו לא חטאו ישראל – היו מקבלים רק תורה וספר יהושע

על רקע ההסבר הזה אפשר להבין את הגמרא במסכת נדרים (כב ע"ב) שאומרת. "אמר רבי אבא ברבי חנינא, אלמלא לא חטאו ישראל, לא נתן להם אלא חמשה חומשי תורה, וספר יהושע בלבד, מפני שערכה של ארץ ישראל הוא, שְׁנַאֲמַר, (קהלת א, יח) "כי ברב חכמה רב כעס". פירוש העניין הוא כי אילו לא חטאו ישראל לא היה צורך להזכיר להם את מצוות התורה, בין אדם למקום או בין אדם לחברו. דברי הנביאים והכתובים חוזרים על כל מה שכתוב כבר בתורה.

אבל ספר יהושע היה ראוי לכתוב למרות שאנו יודעים כמה חשובה ארץ ישראל שמוזכרת מאות

פעמים בתורה. עם זאת היינו מקבלים את ספר יהושע בגלל שהוא מדבר על ערכה של ארץ ישראל, ויש חשיבות לדבר על דבר זה כמה וכמה פעמים.

עשרת הדברות רמוזים בקריאת שמע

המקור בירושלמי

בספר דברים (פרק ה) אנו קוראים על מתן תורה ועשרת הדברות. חמש עשרה פסוקים אחר כך התורה ממשיכה לתאר את מעמד הר סיני ובסיומו התורה אומרת לנו (דברים פרק ו, ו) "וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבְךָ" – איזה דברים? עשרת הדברות.

אומר התוספות (ברכות יב ע"ב): שכתוב בגמרא ירושלמי כי תיקנו לקרוא קריאת שמע "לפי שבהן עשרת הדברות, ועיין בו ותמצא הכל". אמנם, התוס' לא ציינו היכן ירושלמי זה, אבל רב מספר שאחרי חיפושים הוא מצא את המקור, בירושלמי ברכות (ט, פ"א ה"ה) "מפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום. רבי לוי ורבי סימון. רבי סימון אמר מפני שכתוב בהן שכיבה וקימה, רבי לוי אמר מפני שעשרת הדברות כלולין בהן.

עשר הדיברות – בתוך קריאת שמע

אנכי ה' אלהיך - שמע ישראל ה' אלהינו. לא יהיה לך אלהים אחרים על פני - ה' אחד. לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא - ואהבת את ה' אלהיך. מאן דרחים מלכא לא משתבע בשמיה ומשקר (מי שאוהב את הקב"ה לא נשבע לשקר). זכור את יום השבת לקדשו - למען תזכרו. רבי אומר זו מצות שבת שהיא שקולה כנגד כל מצותיה של תורה דכתיב (נחמיה ט"ו) ואת שבת קדשך הודעת להם ומצות וחוקים ותורה צוית וגוי' להודיעך שהיא שקולה כנגד כל מצותיה של תורה. כבד את אביך ואת אמך - למען ירבו ימיכם וימי בניכם. לא תרצח - ואבדתם מהרה, מאן דקטיל מתקטיל. לא תנאף - לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. א"ר לוי ליבא ועינא תרין סרסורין דחטאה דכתיב "תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצרנה", אמר הקב"ה אי יחבת לי לבך ועיניך אנא ידע דאת לי. לא תגנוב - ואספת דגנך ולא דגנו של חבירך. לא תענה ברעך עד שקר - אני ה' אלהיכם וכתוב וה' אלהים אמת. מהו אמת? אמר רבי אבון שהוא אלהים חיים ומלך עולם. אמר רבי לוי אמר הקב"ה אם העדת לחבירך עדות שקר מעלה אני עליך כאלו העדת עלי שלא בראתי שמים וארץ. לא תחמוד בית רעך - וכתבתם על מזוזות ביתך, ביתך ולא בית חבירך", עכ"ל הירושלמי ובע"ה נסביר בהמשך את דבריו.

"אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים"

"אנכי ה'" כנגד "שמע ישראל ה' אלוֹקינו".

על פי הירושלמי דלעיל, בכל פעם שאנו קוראים את המילים "שמע ישראל ה' אלוֹקינו" אנו צריכים לכוון למשמעות של הדיברה הראשונה מעשרת הדברות "אנכי ה' וכו'". משמעות המילים "שמע ישראל ה' אלוֹקינו" היא שה' מדריך אותנו בכל דרכינו. מוציא אותנו ממצרים ומדריך אותנו במדבר. כל ההיסטוריה של עם ישראל היא עדות על מעשי ה'.

אפילו הגלות היא עדות כואבת על דבר ה' המתקיים בהיסטוריה כפי שנאמר ביד משה וכל עבדיו הנביאים. אם נחטא - נגורש מארצנו ונהיה לשמה למשל ולשנינה בפי כל העולם. נרדף על צווארנו. חיינו יהיו תלויים לנו מנגד. גם הגאולה וקִיבוץ הגלויות התקיימו מילה במילה כפי שנאמר בדברי הנביאים. שאלת מלך הכוזרים: למה עשרת הדברות מתחילות ביציאת מצרים?

בספר הכוזרי שחובר על ידי רבי יהודה הלוי מסופר על מלך הכוזרים שמחפש את האמת. הוא לא מאמין שהיא נמצאת אצלך היהודים שהם עם כל כך קטן, ובימיו גם מאוד מושפל. הוא שואל את המוסלמים והנוצרים, והם אומרים לו כי האמונה בקשר של אלוקים עם בני אדם בנויה על אמונת עם ישראל. כשהוא רואה שאמונתם לא מבוססת על עצמם. הוא בדלית ברירה שואל את היהודים.

כך כתוב שם: (מאמר א אות י) אמר הכוזרי: רואה אני כי אכן אין לי לשאול כי אם את היהודים שהם שארית בני ישראל. רואה אני כי הם הם ההוכחה לדבר כי אכן יש לאלוה תורה בארץ: אז שלח לקרא לאחד החכמים היהודיים ושאלהו לאמונתו: עונה לו הרב היהודי - החבר: "אני מאמין באלהי אברהם יצחק ויעקב אשר הוציא את בני ישראל באותות ובמופתים ממצרים וכלכלם במדבר והנחילם את ארץ כנען אחרי אשר העבירם את הים ואת הירדן במופתים רבים ואשר שלח אליהם את משה בתורתו ואחריו אלפי נביאים שכלם קראו אל תורתו ביעדם שכר טוב לכל שומרה וענש לכל עובר עליה אנחנו מאמינים בכל הכתוב בתורה הזאת והדברים ארכים".

מלך הכוזרים לא קיבל את תשובתו של הרב. ואומר לו: "לא חנם החלטתי בראשונה לא לשאול את היהודים מדעתי כי שלשלת הקבלה אצלם נתקה מכבר ודעתם נתמעטה כי דלותם לא הניחה להם מדה טובה. וכי לא היה לך לאמר אתה היהודי כי מאמין אתה בבורא העולם ומסדרו ומנהיגו? הוא אשר בראך והוא המטריףך לחם חקך וכדומה מן התארים האלוהיים בהם יאמין כל בעל דת ובגללם שואף הוא אל האמת ואל הצדק, ברצותו להדמות לבורא בחכמתו ובצדקו".

גם עשרת הדברות מתחילות באותו אופן

הרב עונה לו ושואל עוד שאלות וכך בסופו של דבר מלך כוזר מתגייר ועימו כמעט כל בני עמו. מה שחשוב לעניינינו הוא שתשובת הרב למלך הכוזרים בנויה על עשרת הדברות. גם הם מתחילים בהיסטוריה שלנו, ביציאת מצרים ולא בבריאת העולם.

האבן עזרא כאן מזכיר את דברי התשובה של הרב היהודי למלך הכוזרים. הוא מספר לנו בפירושו לפרשת יתרו "שאלני רבי יהודה הלוי מנחותו כבוד למה הזכיר "אנוכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ולא אמר "אשר עשיתי שמים וארץ ואני עשיתיך" (וכן עיין בעיון יעקב על עין יעקב קידושין דף ל"א ד"ה אמרו אומות העולם).

התשובה למלך הכוזרים

התשובה היא שאנחנו מאמינים באלוקים כי אנו רואים בחוש ממש איך הוא מקיים את כל ההבטחות שהוא הבטיח ביד עבדיו הנביאים. שהוציא אותנו ממצרים. שהביא אותנו אל הארץ. שקיים את הבטחתו שהארץ תתן פריה למרות שלא עשתה כך אלפיים שנה. שקיים את הבטחתו לאבות שהתורה לא תשכח מפי זרעו. שקיים את הבטחתו שעם ישראל יחזור בתשובה. וכך הרבה הרבה הבטחות שאנו רואים מול עינינו מתקיימות. כמו שענה החבר למלך הכוזרים כך אנו עונים היום אנו מאמינים בה' בגלל המציאות שמול עינינו.

“לא יהיה לך אלהים אחרים על פני”

“לא יהיה לך אלהים אחרים על פני” כנגד “ה’ אחד”.

משמעות המילים “על פני” הוא שיש עוד אלוקים חוץ ממני. המשך הציווי הוא שלא יהיו לנו אלילים של עץ ואבן: “לא תעשה לך פסל וְכָל תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְאֲשֶׁר בַּאֲרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ: לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם כִּי אֲנֹכִי ה’ אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֶקֶד עֵינָיו אֶבֶת עַל בְּנֵי עַל שְׂלֵשִׁים וְעַל רַבְעִים לְשָׁנָאֵי: וְעָשָׂה חֶסֶד לְאֲלֹפִים לְאֹהֲבֵי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתַי”

שני ציוויים. ושניהם כוללים במילים שאומרים בקריאת שמע “ה’ אחד” - אין בעולם שני אלוקים – רק אחד. ואם הוא אחד שברא וכולל את כל העולמות כולם הוא בודאי לא עץ ואבן. לכאורה נראים הדברים שאין משמעות מעשית לציווי הזה בשבילנו. מי מאמין היום באלילים של עץ ואבן? מי חושב להשתחוות בימינו לשמש או לירח? אין לנו היום יצר הרע של עבודה זרה.

עם זאת יש בעולם את הנצרות והרמב"ם רואה בה עבודה זרה. במקום אחד בפירוש המשנה (ע"ז א, ג) כתב הרמב"ם: “ודע שזו האומה הנוצרית הטוענים טענת המשיח לכל שינויי כיתותיהם, כולם עובדי עבודה זרה”. במשנה תורה (הל' מאכלות אסורות יא, ז) פסק ש"הנוצרים - עובדי עבודה זרה הן". הם מאמינים שישו היה אלוהים והוא אחד מתוך שלושה שבראו את העולם. זה לא שונה בהרבה מאנשים שאומרים כי אלוקים הוא עץ ואבן שברא את העולם.

התוס' (ע"ז) אומר שהנוצרים של ימינו אינם עובדי עבודה זרה ורק “מעשי אבותיהם בידיהם” – הם כבר לא מאמינים כמו הנוצרים הראשונים. עם זאת אין אנו יכולים להבחין בין אלו לאלו וצריך זהירות עם כל החפצים שלהם. שהם חפצי עבודה זרה. הכנסייה שלהם נקראת בית עבודה זרה.

המטבע שהטרידה את מנוחת הנפטר

מו"ר הרב זצ"ל סיפר כי לפני קום המדינה היה בארץ מטבע מזהב שנקרא “אנגלי”, ועליו היה חרוט צורת שתי וערב של ע"ז. פעם היה צדיק אחד שנפטר, ובשעת הקבורה נפלה מטבע זהב מכיסו של הקברן לתוך הקבר ולא שם לב לדבר. כשהוא הגיע לביתו גילה שחסרה לו מטבע והצטער על אובדנה, אך אמר כיון שנפלה ונקברה, עדיף שתישאר שם. והנה בלילה בא הנפטר בחלום לרב ואמר לו מדוע הטרידו את מנוחתי לקוברני עם ע"ז, אך הרב לא הבין את כוונת הנפטר. כשהגיעה השמועה אודות החלום לאוזני הקברן, הוא בא וסיפר לרב מה שאירע. אמר לו הרב, כיון שזה מצער את הנפטר, מצוה להוציא את המטבע מהקבר. אמר לו הקברן, כיצד אעשה זאת, והרי לא אוכל לגלות את קברו בשביל כך? אמר לו הרב שיחפור חור קטן ויכניס את ידו, וימשש עד שימצא את המטבע, וכך עשה.

להשכיר חדרים במלון לכמרים על צלבים

הרב סיפר מעשה על כינוס של כמרים נוצרים מכל העולם שהיה אמור להיות בירושלים. משרד החוץ שארגן את הכניסו פנה לבתי מלון בירושלים לארח את הכמרים הנוצרים. אחד מבעלי בתי המלון שאל את הרב האם מותר לו לארח כמרים עם צלבים בבית המלון שלו, והרב אמר לו שאסור להזכיר דירה לעבודה זרה. הוסיף הרב ואמר לו כי אם הכמרים שמים את הצלבים שלהם בכספת המלון זה בסדר. בעל בית המלון אמר לאנשי משרד החוץ כי בתנאי הזה הוא מוכן להשכיר להם חדרים והם צעקו עליו שהוא ממש מבייש את האורחים שלהם. והם לא מסכימים לתנאים

כאלה מעליבים וכו'. וכמובן לא עשו איתו עסקה רק עם בתי המלון האחרים. מנהל בית המלון הצטער להפסיד את העסקה, אבל לא התכוון לעבור על ההלכה.

יומיים לפני הכנס כשהגיעו הכמרים מכל העולם התברר לאנשי משרד החוץ שמגיעים הרבה יותר ממה שהם שכרו ומחוסר ברירה שלחו כמרים למלון שלו. ורק הזהירו אותם שזה על דעת הכמרים עצמם ולא על דעת משרד החוץ. הם חששו ממה שיאמר בעל המלון לכמרים.

ובאמת כשהגיעו הכמרים הם שכרו חדרים במחירים גבוהים בהרבה ממה שמשרד החוץ רצה לשכור במרוכז, ובעל המלון אמר להם כי על פי ההלכה אם הם רוצים לשכור אצלו חדרים במלון הם צריכים לשים את הצלבים בכספת ורק כשהם יוצאים הם יכולים לקבל אותם חזרה. הכמרים הסכימו ברצון לתנאי הזה וכך כולם עשו. כשהגיעו הכמרים לכנס עם הצלבים שלהם, הם נשאלו על ידי אנשי משרד החוץ האם היה לכם בעיות עם המלון הזה. "לא" אמרו הכמרים. קיבלו אותנו בפנים יפות והכל הלך למישרים. "ומה עשיתם עם הצלבים?" שאל איש משרד החוץ. "שמנו אותם בכספת" ענו הכמרים בפשטות.

זהירות מצלבים

כולנו מכירים את הרב שהוא מאוד נוהר מצלבים בכל מקום שהוא. וכבר ידוע המעשה שהיה עם הרב בבית החולים כשהביאו צלבים לאשה שהייתה בבית החולים. הרב שישן באותה שעה אמר למזכיר שלו שיש בחדר צלבים והוא לא יכול לישון שם. אף אחד לא ראה צלבים עד שהאחות האחראית חיפשה ומצאה מתחת לכרית של האשה ששכבה שם שקית עם צלבים רבים שהייתה מונחת מתחת לראשה. כך הרב מקפיד כל ימיו שלא יהיה צורה של צלב לא בשטיח ולא בתמונה ולא בכריכה של ספר ולא בשום מקום כי זה סימן של עבודה זרה והרחק מן הכיעור ומן הדומה לו.

עבודה זרה בהודו

לא רק נצרות היא עבודה זרה. גם בהודו יש אנשים עובדי עבודה זרה של ממש, ולכן צריך להזהר בטיול במקומות הללו לא להכנס לא לכנסיות ולא מנזרים שלהם. בודאי לא לבתי עבודה זרה של ההודים. בין אם הם בחו"ל ובין אם הם בארץ.

גם הרב מזכיר תמיד כי הוא נמנע מפגישה עם האפיפיור שעל פי הדת שלהם הוא ממשיך את ישו ואפילו אם אין לו צלב על חזהו הוא נחשב עבודה זרה. כל מי שבא לדבר איתו צריך להיזהר לא לכפוף את הראש לפניו אפילו לא מעט. כן הדין כשנפגשים עם ראשי כנסיה שיש להם צלב שאסור לכפוף את הראש לפנייהם אפילו כמלא הנימה. הרב סיפור על כמה מעשים שהיו לו עם כמרים ברחבי העולם. שנוהר והזהיר את כל מי שאיתו לא לכפוף את ראשיהם בכי הוא זה.

"לא תשא את שם ה' אלהיך לשווא כי לא ינקה ה' את אִשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לְשׁוֹא"

"לא תשא את שם ה'" כנגד "ואהבת את ה' אלוהיך".

הירושלמי במסכת ברכות (דף ט' ע"א פרק א' הלכה ה'): אומר כי בשם רבי לוי כי "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא" היא כנגד "ואהבת את ה' אלהיך". מאן דרחים מלכא לא משתבע בשמיה ומשקר תרגום - מי שאוהב את הקב"ה לא נשבע לשקר.

והגמר במסכת שבועות (לח ע"ב, ל"ט ע"א) מספרת כיצד מאיימים על העדים: "אומרים לו, הוּי

יודע שכל העולם כלו נזדעזע בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא בסיני, (שמות כ, ז) "לא תשא את שם ה' אל - ה' לְשׁוֹא". וְכָל עֲבֹרֹת שִׁבְתוֹרָה נֶאֱמַר בָּהֶן, "וְנִקְהָה". וְכָאן נֶאֱמַר, "לֹא יִנְקָה". וְכָל עֲבֹרֹת שִׁבְתוֹרָה נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ. וְכָאן - מִמֶּנּוּ וּמִמְשַׁפְּחֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, (קהלת ה, ה) "אֵל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ לְחֹטִיא אֶת בְּשָׂרְךָ", וְאִין "בְּשָׂרוֹ" אֵלָּא קְרוּבוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, (ישעיה נח, ז) "וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם". וְכָל עֲבֹרֹת שִׁבְתוֹרָה נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ, וְכָאן - מִמֶּנּוּ וּמִכָּל הָעוֹלָם כְּלוּ, שֶׁנֶּאֱמַר, (הושע ד, ב) "אֵלֶּה וְכַחֲשִׁי". וּבַהֲמִשָּׁךְ "יִרְמִיָּה כג, י) "כִּי מִפְּנֵי אֵלֶּה אֲבָלָה הָאָרֶץ", וְכַתִּיב, (הושע ד, ג) "עַל כֵּן תִּאָּבֵל הָאָרֶץ, וְאִמְלַל כָּל יוֹשֵׁב בָּהּ".

וְכָל עֲבֹרֹת שִׁבְתוֹרָה, אִם יֵשׁ לוֹ זְכוּת, תּוֹלֵךְ לוֹ שְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה דוֹרוֹת, וְכָאן - נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ לְאַלְתֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר, (זכריה ה, ד) "הוֹצֵאתִיךָ נְאֻם ה' צְבָאוֹת וְגו' וּבָאָה אֵל בֵּית הַגִּבֹּר וְאֵל בֵּית הַנְּשֻׁבָע בְּשִׁמִּי לְשָׁקֵר, וְלָנָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְכִלְתּוֹ, וְאֵת עֲצָיו וְאֵת אֲבָנָיו". "הוֹצֵאתִיךָ" - לְאַלְתֵּר. "וּבָאָה אֵל בֵּית הַגִּבֹּר", זֶה הַגִּבֹּר דַּעַת הַבְּרִיּוֹת, שֶׁאִין לוֹ מִמּוֹן אֲצֵל חֲבָרֵי וְטוֹעֲנֵי וּמִשְׁבִּיעֵי. "וְאֵל בֵּית הַנְּשֻׁבָע בְּשִׁמִּי לְשָׁקֵר", כְּמִשְׁמָעוֹ. "וְלָנָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְכִלְתּוֹ וְאֵת עֲצָיו וְאֵת אֲבָנָיו", הֵא לְמַדְתּוֹ, דְּבָרִים שֶׁאִין אֵשׁ וְיָמִים מְכֻלִּין אוֹתוֹ, שֶׁבוֹעַת שָׁקֵר מְכַלָּה אוֹתוֹ.

אין התרת נדרים בשליחות

מי שנכשל ונדר נדר או נשבע שבועה צריך להשתדל להתיר את נדרו ואחר כך ימלא את מה שהתחייב בשבועותו או בנדרו. התרת נדרים צריכה להעשות על ידי האדם עצמו ולא על ידי שליח. הוא צריך לפרט את הנדר ולא כמו שעושים בהתרת נדרים כללית שלא מפרטים את הנדר והיא מועילה רק לנדרים שאנו לא זוכרים אותם. על התרה באמצעות שליח שלא מועילה לומדים מיפתח הגלעדי.

יפתח היה שר צבא ישראל ונדר שכשיחזור מהקרב אחרי הנצחון כל מי שיצא ראשון מפתח ביתו יהיה קרבן. יפתח נצח בקרב והבת שלו יצאה לקראתו. אמרו לו ליפתח: לך לפנחס שיעשה לך התרה לנדר. אמר יפתח: אני חשוב, לא יפה שאלך לפנחס. אמרו לפנחס: לך ליפתח! תתיר לו את הנדר. לא רצה פנחס ללכת משום כבודו. וסוף המעשה הנורא ידוע⁵. ולכאורה למה לא שלחו שליח שיעשה התרת נדרים או שישלח את הבקשה לפנחס בכתב?

חכמינו למדו מהסיפור של יפתח שאין התרה בשליחות שהרי אחרי שנדר להקריב כל היוצא מפתח ביתו היה יכול להתיר את נדרו שיאמר "לא חשבתני שתצא הבת שלי". בסופו של דבר הבת שלו הוקרבה קרבן, כמובן שלא על פי הדין. מלבד הכאב הגדול על הטיפשות שלהם. יש לדון מכאן

⁵ מובא בגמרא תענית (ד ע"א): "א"ר שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: שלשה שאלו שלא כהוגן, לשנים השיבוהו כהוגן, לאחד השיבוהו שלא כהוגן. ואלו הן: אליעזר עבד אברהם, ושאלו בן קיש, ויפתח הגלעדי... יפתח הגלעדי דכתיב (שופטים יא, לא) 'והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי וגו', יכול אפילו דבר טמא? השיבו שלא כהוגן, נודמנה לו בתו והיינו דקאמר להו נביא לישראל (ירמיה ח, כב) 'הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם?'. ופירש"י: "מדגלי ביה קרא ואמר הצרי אין בגלעד [אלמא דלא הוי ניחא קמי שמיא כדאמרינן הצרי אין בגלעד] פנחס היה שם והיה יכול להתיר נדרו אלא שלא רצה יפתח לילך אצלו והוא לא רצה לבוא אצל יפתח בבראשית רבה". וכן התוס' שם: "והיינו דקאמר להו נביא לישראל הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם. כלומר להתיר נדרו ליפתח והא הוה פנחס ואמאי לא הלך יפתח אצלו להתיר נדרו אלא מתוך גסות רוחו אמר לא אלך אצלו שאני שופט ונגיד אלא יבא אצלי ופנחס אמר לייתי גבאי דאנא נביא ועל ידי תהא פטורה שהייתי שורה ומתיר הנדר ופטר אותה ולבסוף נענשו שניהם יפתח נענש שנפלו אבריו קודם מיתה כדכתיב ויקבר בערי גלעד ופנחס נענש דכתיב לפנים היה ה' עמו". ומקורם במדרש רבה (בראשית, חיי שרה, ס; ויקרא, סוף בחוקותי).

שאי אפשר לשלוח שליח להתיר נדר או שבועה שאם לא כן היה שולח יפתח שליח לפנחס ומשחקי הכבוד היו באים על תקנם.

מתי יש התרת נדרים בשליחות לאשה?

הגמרא בנדריים (ח ע"ב) מובא שאשתו של רבינא נדרה נדר. הלך רבינא לרב אשי ואמר לו שרק אם שלושה דיינים מכונסים אפשר להתיר בשליחות. לא שהבעל יכנס אותם. (סי' רכח סעיף טז) וכן פסק השו"ע "צריך הנודר לבא לפני המתירין כשיתירו לו ואינו עושה שליח לשאול על נדרו" ואילו בסי' רל"ד סעיף נ"ו פסק מרן "הבעל נעשה שליח להשאל על נדרי אשתו ובלבד שמצא שלושה מקובצים אבל הוא לא יקבצים".

לכן אם יש התרה בערב ראש השנה - יכולה אשתו לומר לו תבקש שיתירו לי. ובמקרה זה לא יכול הבעל לבקש מהם שיתכנסו. ולכן אם אשה נדרה ובקשה מבעלה שיהיה שליח ורואה הבעל שלשה רבנים יושבים, יכול לבקש מהם "התרה" אבל אם היו עומדים - לא יכול לבקש מהם שישבו. וצריך לזכור שההתרה תועיל לאשתו בערב ראש השנה וכיפור צריך לומר קודם לאשתו על כך, ותגיד לו אשתו "תהיה שליח עבורי לבקש התרת נדרים כמו שכתוב בסידור".

חובה לפרט את הנדר

הזכרנו שחובה לפרט את הנדר. מעשה היה בזמן הרב הב"י בצפת שהיו אנשים שטופים במשחקי קלפים. וכדי למנוע אותם מכך עשו להם נדר שלא ישחקו קלפים. אותם אנשים שהסכימו בתחילה חיפשו דרכים להשתחרר מהנדר והיו באים לפני חכם שיתיר להם כל נדר כדרך שעושים בערב ראש השנה. אבל כל חכם ביקש לידע קודם מהו הנדר וכששמע שמדובר על משחקי קלפים כמובן לא התיר להם.

מעשה היה באחד שקילקל והרב גער בו ברבים. אותו אדם כעס ביותר והחליט לבזות את הרב ברבים. בא לביתו וסיפר לאשתו את תוכניתו. אשתו נבהלה מאוד מהענין שמא יפגע הבעל ממעשה נורא זה והשביעה אותו שלא יעשה את מחשבתו הרעה. אותו אדם נשבע, אך כעסו היה הולך וגדל והחליט לעשות התרה על שבועתו. הלך לאותו חכם וביקש התרה על השבועה. הושיב הרב שלשה אנשים וביקש לשמוע מהי השבועה. ניסה אותו אדם להמנע מלומר מהו הנדר כי לא היה נעים לו מהרב. ולבסוף הוכרח לומר מהו הענין. כמובן שהרב לא התיר לו את הנדר ובטלה כל המחשבה הרעה. אמר אותו חכם "כמה גדולים דברי חכמים שאמרו 'צריך לפרט הנדר'".

בהתרה שעושים בערב כיפור וראש השנה לא מפרטים הנדר כי אי אפשר. והתרה זו מועילה רק לנדריים שלא יודע אותם אבל אם יודע - לא מועיל כי צריך לפרט ולכן לנדריים מהסוג שלעיל לא מועילה ההתרה של ערב כיפור וראש השנה.

זְכוּר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ

"זְכוּר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" כנגד "למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי".

בירושלמי דלעיל שמזכיר את הכוונה של קריאת שמע כנגד עשרת הדברות הוא מסביר ש"זכור את יום השבת לקדשו" היא כנגד "למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי והייתם קדושים לאלהיכם". למה? כי מצוות השבת מביאה את האדם לקדושה. על זה אומרת הגמרא שם: "למען תזכרו. רבי אומר: זו מצות שבת שהיא שקולה כנגד כל מצוותיה של תורה דכתיב (נחמיה ט') "ואת שבת קדשך הודעת להם ומצות וחוקים ותורה צוית וגו'" להודיעך שהיא שקולה כנגד כל מצוותיה של תורה.

שבת של בן גוריון

התורה אומרת על השבת: "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֹאכְתֶּךָ: יוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֹאכָה אֲתָה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עֲבָדְךָ וְאִמְתֶּךָ וּבְהִמְתָּךְ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ". מצוות שבת היא לא רק על האדם עצמו, היא על כל סביבתו. אפילו הבהמה.

מֶרֶן הֶרֶב זְצוּק"ל סִיפֶר⁶: פֶּעַם הֵייתִי אֶצֶל בֶּן גּוֹרִיוֹן - שֶׁבִסוּף יָמָיו חָזַר לֵאמֹנָה וּלְתִשׁוּבָה חִלְקִית, אִם כִּי לֹא קִיִּים אֵת כֹּל הַמִּצְוֹת. הֶרֶב סִיפֶר שְׂדִיבֵר אֵיתוֹ עַל מִצְוֹת הַשַּׁבָּת שְׂצָרִיכָה לְהִיּוֹת בְּכֹל רִשׁוֹת הָרַבִּים שֶׁל הַמְּדִינָה. אָמַר לִי בֶן גּוֹרִיוֹן: אַתֶּם הָרַבָּנִים הוֹסַפְתֶּם יוֹתֵר מִדָּאִי, הַקַּב"ה נָתַן לָנוּ עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת וְאַתֶּם מוֹסִיפִים מִצְוֹת. חֵיִיכְתִּי, שָׂאל אוֹתִי מִזְכִּירוֹ יִצְחָק נְבוֹן שִׁיחִי מִדּוֹעַ אֲתָה מַחִייד? אִמַּרְתִּי: יֵשׁ כַּאֲן תִּנִּיךְ? וּבּוֹדָאִי שֶׁהִיא תִּנִּיךְ. בֶּן גּוֹרִיוֹן אוֹהֵב תִּנִּיךְ. הִבִּיאוּ סִפֶּר תִּנִּיךְ. פִּתַּחְתִּי אֵת עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת וְהִרְאֵתִי שֶׁבַעֲשָׂרֵת הַדְּבָרוֹת יֵשׁ מִצְוֹת שַׁבָּת. אָמַר לִי בֶן גּוֹרִיוֹן: טוֹב אִזְ לִי יֵשׁ רַק תִּשְׁעַ דְּבָרוֹת. אִמַּרְתִּי לוֹ: יֵשׁ לָנוּ עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת וְכֹל הַתּוֹרָה כּוֹלָה, תּוֹרָה שֶׁבִכְתָּב עִם תּוֹרָה שֶׁבַעַל פֶּה, הַכֹּל מַחִיִּיב אוֹתָנוּ וְהַכֹּל מֵאֵת הַקַּב"ה.

בְּכֹל מִקְרָה הַסִּיפּוֹר הַזֶּה מִלְּמַד לָנוּ אֵת הַסִּיבָה לְמָה לֹא אוֹמְרִים אֵת עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת בְּכֹל יוֹם בְּתַפִּילָה רַק בְּרִמּוֹ דְרַךְ קְרִיאַת שְׁמַע. שְׁלֹא יִגִּידוּ רַק עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת מֵהַשְּׁמַיִם. כְּמוֹ הַסִּיפּוֹר דְּלַעִיל.

כִּפֹּד אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּן יָמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ

"כִּפֹּד אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּן יָמֶיךָ" כִּנּוּד "לְמַעַן יִרְבוּ יָמֶיכֶם וַיְמִי בְּנִיכֶם".

הַשֶּׁכֶר שֶׁל כִּיבוּד אָב וְאִם הוּא "אֵרִיכּוֹת יָמִים" גַּם קִיּוּם הַמִּצְוֹת הָאִמּוֹרוֹת בְּקְרִיאַת שְׁמַע הוּא אֵרִיכּוֹת יָמִים. דְּבַר זֶה מִלְּמַד שֶׁהֵם בָּאוֹת מֵאוֹתוֹ מִקּוֹר. גַּם כִּיבוּד אָב וְאִם מְבִיא לֵאֲרִיכּוֹת יָמִים וְגַם הַמִּצְוֹת שֶׁל קְרִיאַת שְׁמַע.

הַמַּעֲנִיין הוּא שֶׁהַפְּסוּק אוֹמֵר שֶׁגַם כַּאֲן וְגַם כַּאֲן הָאֵרִיכּוֹת יָמִים הִיא בָּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל (שְׁמוֹת כ יא) "כִּפֹּד אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּן יָמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ"; גַּם בּוֹאֲתַחֲנוּן הַתּוֹרָה כּוֹתֵב שֶׁהַשֶּׁכֶר שֶׁל כִּיבוּד אָב וְאִם הוּא רַק "עַל הָאָדָמָה". וְצָרִיךְ לְהַבִּין, וְכִי רַק בָּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל צְרִיכִים לְכַבֵּד אֶת אֲבִיו וְאֵת אִמּוֹ וּמִצְוָה זוֹ לֹא קִיִּימַת בַּחוּץ לָאָרֶץ?

לְדַעַת הַרַמְבַּ"ן כּוֹוֹנַת הַתּוֹרָה שֶׁשֶּׁכֶר כִּיבוּד אָב וְאִם הִיא גַּם עַל הָעוֹלָם הַזֶּה מִמַּשׁ. בְּפִרְשַׁת וְאַתַּחֲנוּן אוֹמֵר הַרַמְבַּ"ן "וּלְפִיכֶךָ הוֹסִיף וּלְמַעַן יֵיטֵב לָךְ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים פֶּה יג) "גַּם ה' יִתֵּן הַטּוֹב וְיִאָּרְצֵנוּ תִּתֵּן יְבוּלָה". כְּלוּמַר שֶׁהַשֶּׁכֶר שֶׁל וּלְמַעַן יֵיטֵב לָךְ הוּא בְּעוֹלָם הַזֶּה בִּיבּוּל הָאָרֶץ. וְעַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ (קִידוּשִׁין לט ב) עֵינֵן הַכְּתוּב 'לְמַעַן יֵאָרְכוּן יָמֶיךָ עַל הָאָדָמָה', יִבְטִיחַ כִּי בַּמִּצְוָה הַזֹּאת יִהְיוּ כֹּל יְמוֹתֵינוּ אֵרוּכִים, כִּי יִמְלֹא הַשֶּׁם יְמֵינוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיִהְיוּ אֵרוּכִים בְּעוֹלָם הַבָּא שְׁכֵלוֹ אֵרוּךְ, וְתִהְיֶה יִשִּׁיבְתֵינוּ לְעַד עַל הָאָדָמָה הַטּוֹבָה שִׁיתֵן לָנוּ. וּבַמִּשְׁנָה תּוֹרָה (דְּבָרִים ה טו) פִּירַשׁ 'לְמַעַן יֵאָרְכוּן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יֵיטֵב לָךְ עַל הָאָדָמָה', וְהִנֵּה הֵם שְׁתֵּי הַבְּטַחוֹת". כּוֹוֹנַת לְשֵׁתִי הַבְּטַחוֹת בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא. וּמִיָּהוּ דַּעַתָּנוּ בְּזֶה שִׁישׁ שְׁלוֹשׁ הַטּוֹבוֹת, אַחַת בְּעוֹלָם הַזֶּה, אַחַת בְּעוֹלָם הַבָּא, וְאַחַת שֶׁאֵנַחְנוּ מוֹבְטַחִים לְשַׁבָּת עַל אֲדַמְתָּנוּ וַיֵּיטֵב לָנוּ בַּהּ בָּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל.

⁶ עֵיין שו"ת קול אליהו פרק ז שאלה יב, עמ' קכב.

לא תרצח

"לא תרצח" כנגד "ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר ה' נתן לכם".

הגמרא בירושלמי מסבירה שכשאדם אומר את המילים הללו של "ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר ה' נתן לכם" הוא צריך לכוון להיזהר ב"לא תרצח". כי מי שמאביד אחרים אובד בעצמו. "מאן דקטיל - מתקטיל". כעין מה שמובא במשנה מסכת אבות פרק ב על הלל הזקן שראה גלגלת אחת שצפה על פני המים. אמר לה: "על דאטפת, אטפוד. וסוף מטיפוד יטופון". דהיינו על שהטבעת אחרים – הטביעו אותך. וסופך שאלה שהטביעו אותך הם יטבעו בעצמם.

זהירות בנהיגה

בימינו יש חובה לזהירות גדולה בנהיגה בכביש, שהנוהג בלי זהירות עלול להיחשב רוצח בזדון או בשגגה. וכבר היו מקרים ששאלתי את הרב על נהג כהן שהיה מעורב בתאונה ושאל אם מותר לו לשאת את כפיו. "ובפרשקם פליקם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע ודיכם דמים מלאו" מי שרצח אסור לו לשאת את כפיו. ואמר לי שזה תלוי איך הייתה התאונה. ויש מקרים שבאמת אסור לכהן כזה לשאת את כפיו. כמו כן יש להיזהר ברצח שקל בעיני אנשים לעשותו והוא להרוג עוברים. ויש גם אנשים יראי שמים שחושבים שזה לא נורא כי "הועדה" התירה. ובכן הרב אומר תמיד כי גאולת מצרים הייתה כי לא הייתה אישה שהפילה את עובריה במצרים ולכן נגאלו.

לא תנאף

"לא תנאף" כנגד "לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם".

הגמרא בירושלמי אומרת למה זה כנגד זה? אמר רבי לוי: ליבא ועינא תרין סרסורין דחטאה דכתיב תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצרנה, אמר הקב"ה אי יהבת לי לבך ועיניך אנא ידע דאת לי. תרגום: הלב והעיניים הם שני סרסורי העבירה. וזה מה שאומר הפסוק במשלי (כג, כו) "תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצרנה". אמר הקב"ה: אם נתת לי את ליבך ועיניך – אני יודע שאתה שלי.

להיזהר בצניעות

אומר הר"ן: המברך ברכה לבטלה מול אשה שאינה לבושה בצניעות, בא לידי עניות (עיין נדרים ז ע"ב והר"ן שם). לעיתים באות נשים אורחות, ואם בעלת הבית פקחית, טוב שתכין להם בגדים להתכסות בהם. אך אם קורה ואדם עומד מול נשים לא צנועות ורוצה לברך, אזי או שיעצום עיניו, או שיקח סידור תפילה בידו ויסתיר את עיניו ולא יסתכל על הנשים. וי"א, שצריך להטות גבו להם, ודבר זה לא תמיד אפשרי (עיין לשו"ע או"ח, עה, ו; משנ"ב, שם ס"ק ו; כה"ח שם; בא"ח פרשת בא).

חתונה בלי צניעות

אומר החזון איש: כיצד ינהג רב שמגיע לאולם שיש בו הפרדה, גברים לבד ונשים לבד, אך הנשים לבושות במיעוט בגדים, האם יכול לומר דבר תורה או לא? ועונה: "עת לעשות לה' הפרו תורתך", ויאמר את הדבר תורה. אך יזהר שלא יסתכל על הנשים ובודאי לא על השערות הגלויות של הנשים הנשואות. כי ישנם נשים שמודעות להלכה שהם צריכות לכסות את גופן, אך אינן מודעות לענין כיסוי ראשן.

לא תגנוב

”לא תגנוב” כנגד ”ואספת דגנך”

חכמינו אמרו ”ואספת דגנך” ולא ”דגנו של חברך”. וכשאומר ”ואספת דגנך” יכוון שצריך להזהר שלא לקחת שום דבר של חברו. ובענין זה הרב הזהיר שצריך להזהר בעבודה או במפעל לא לקחת ”זמן” של בעל הבית לצרכים אישיים. ובודאי לא קחת ציוד או חומרים של המפעל או מקום העבודה לצורך אישי. לא לטלפן על חשבון העבודה. כל הדברים הללו הם בגדר ”לא תגנוב” וצריך להזהר בהם מאוד.

בעל תשובה צריך להחזיר כל כמה שגנב

ובימינו שזכינו ויש הרבה בעלי תשובה. שבעברם לא נזהרו ברכוש של אחרים ולפעמים עסקו ממש בגניבה. הם צריכים לדעת שצריך להחזיר כל מה שגנבו כל ימי חייהם. וצריך לומר לכל גנב או גזלן מפורסם שחפץ לחזור בתשובה שיכין רשימה למי הוא חייב לפלוני ולאלמוני. ויתחיל להחזיר.

לעומתו צריכים לדעת הנגנבים כי ”אין מקבלים ממנו”. וכל המקבל אין רוח חכמים נוחה הימנו. וכל זה משום שעלול לחזור לסורו, שהרי די שיאמרו לו ”אפילו אבנט שעליך אינו שלך” ויחזור בו (עיין בבא קמא, צד ע”ב). ובאמת צריך לשאול כל מקרה לגופו מתי מקבלים ומתי לא. ובכל מקרה הגזלן עצמו חייב להחזיר את מה שלקח ולפחות לנסות להחזיר את על הגזילות והגניבות שלו. ואם לא יקבלו ממנו – זה מצווה שלהם. לא שלו.

גניבה למשחק

במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (פרק כ פסוק יג) כתוב כי גם מי שגונב על מנת להחזיר ובנתיים הוא גורם לחברו לחץ. לא באמת בשביל לקחת לו את החפץ - גם זו נקראת גניבה. גם מי שגונב על מנת לתת לחברו צדקה. שישלם את הכפל או את הארבע וחמשה – גם זה שנראה כאילו עושה מצווה באמת עובר על ”לא תגנוב”. וכך כתוב שם: ”לא תגנוב על מנת למיקט - לא תגנוב. על מנת לשלם תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה - בן בג בג אומר אל תטול את שלך מבית אחרים שמא תראה גונב, אלא שבור את שניו ואמור לו: שלי אני נוטל”.

לא תענה ברעך עד שקר

”לא תענה ברעך עד שקר” כנגד ”אני ה' אלהיכם, אמת”

האמירה ”אני ה' אלוהיכם” ו”ה' אלהים אמת” היא עדות. ובירושלמי שם: ”מהו אמת? אמר רבי אבון שהוא אלהים חיים ומלך עולם. אמר רבי לוי: אמר הקב”ה אם העדת לחברך עדות שקר מעלה אני עליך כאלו העדת עלי שלא בראתי שמים וארץ”.

חכמינו אמרו שיש קשר בין הדברה של עדות שקר לדברה של לא תחמוד שצמודה לא אחריה. וכך מובא בזוהר חדש (כי תשא עד): שם כתוב שלא תחמוד הוא בראשו של אדם והוא כנגד כולם. כי העיקר היא המחשבה. כך היה עם אחאב שחמד את כרם נבות מזה הגיע לעשות שקר שגם היא רק בשפתים בלבד. ומשם הם הגועו לרצח ולכל האיסורים כולם.

עד כמה הדיבור הזה הוא חמור אנו לומדים שעדים זוממים שהעידו עדות שקר והם נהרגים על העדות שלהם. למרות שלא נהרג שום אדם על פיהם. למה? כי דיברו דברי שקר.

לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו ונמרו וכל אשר לרעך

לא תחמוד בית רעך כנגד וכתבתם על מזוזות ביתך.

עשרת הדיברות הם שורש לכל תרי"ג המצוות שבתורה (רש"י שיר השירים, ה, טז), ורבנו סעדיה כתב פירוש באזהרות לשבועות ובו לימד איך כל עשרת הדיברות קשורים לכל דיבור ודיבור, כל אחד והמצוות התלויות בו (רש"י, שמות כד, יב).

עשרת הדיברות עוסקים במצוות ובאיסורים הקשורים למחשבה, לדיבור ולמעשה. **מעשה** – "לא תגנוב", "לא תנאף" ו"לא תרצח". **דיבור** – "לא תשא את שם ה' אלוקיך לשוא", "לא תענה ברעך עד שקר". **מחשבה** – "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים", "לא יהיה לך אלוקים אחרים על פני". כמו כן יש מצוות שיש בהן גם מחשבה, גם דיבור וגם מעשה – כמו שבת וכד'.

ההערה הזאת חשובה מאוד, כי האבן עזרא מספר לנו שרבים אומרים "אין עוון במחשבת בלב, ואין עליהם שכר ועונש", והוא דוחה דבריהם ומביא פסוקים רבים להראות כמה חשובה המחשבה וכמה חשוב הלב של האדם. וזה עיקרון של המצוות "ליישר בלב" (אבן עזרא דברים ה').

לא תחמוד ולא תתאוה – בדיבור אחד נאמרו

אחת המצוות שקשורות ללב היא הדיבר האחרון של עשרת הדיברות, "לא תחמוד" ו"לא תתאוה". שתי המצוות הללו הן שתי מצוות שונות שקשורות זו בזו. בספר שמות כתוב הדיבר בלשון "לא תחמוד": "לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו ונמרו וכל אשר לרעך" (שמות כ', י"ד). בספר דברים מוזכרת אותה מצווה בלשון דומה עם שינוי: "ולא תחמד אשת רעך ולא תתאנה בית רעך שדהו ועבדו ואמתו ושורו ונמרו וכל אשר לרעך" (פרק ה). מה ההבדל בין איסור לחמוד לבין האיסור להתאוות? האם אין כאן ציווי שחוזר על עצמו במילים שונות?

על אחד השינויים האחרים שבין שמות לדברים אמרו חכמינו "זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו", והערה זו נכונה לכל השינויים בעשרת הדיברות בין ספר שמות לספר דברים. גם איסור "לא תחמוד" ו"לא תתאוה" נאמרו בדיבור אחד.

לא חומדים בשכר

הגמרא במסכת בבא מציעא (ה ע"ב) אומרת כי "לא תחמוד – בלא דמי משמע להו". נשמע לאנשים ש"לא תחמוד" קיים רק כשקונים בלי לשלם דמים, כסף. אבל כשחומדים משהו ומשלמים אחר כך למוכר – לדעת האנשים אין בזה איסור "לא תחמוד".

התוס' אומרים במסכת סנהדרין (כה ע"ב) כי מלשון הגמרא אפשר להבין שכך חושבים האנשים, אבל הם טועים. אפשר גם להבין שהאנשים חושבים כך, וזאת האמת. ולזה נוטה דעת תוס', שבאמת אין איסור "לא תחמוד" אלא אם כן האדם בסופו של דבר לוקח את החפץ בגזל או בשכנועים בלי לשלם עליו (מהרש"א סמ"ע חו"מ לד).

חימוד שיש בו מעשה

לדעת הרמב"ם, איסור חמדה הוא רק כשהיא גרמה לקחת את החפץ בסופו של דבר, אף שמשלמים עליו למוכר. נראה שהרמב"ם מפרש את דברי הגמרא שאמרה "לא תחמוד – בלא דמי משמע להו" (בבא מציעא ה"ב) במשמעות הפשוטה, שלאנשים משמע שאיסור "לא תחמוד" הוא רק כשהעסקה מתבצעת ללא תשלום. אבל האמת היא שאפילו בתשלום יש איסור "לא תחמוד".

כך פסק הרמב"ם: "כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חברו או כל דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו והכביד עליו ברעים והפציר בו עד שלקחו ממנו אע"פ שנתן לו דמים רבים, הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר 'לא תחמוד'. ואין לוקים על לאו זה מפני שאין בו מעשה. ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד' כענין שנאמר 'לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך', חימוד שיש בו מעשה" (פ"א מהלכות גזלה ואבדה הלכה ט').

הראב"ד נוטה לדעת תוס' וסובר כי אם המוכר הסכים למכירה ואמר בעל כורחו "רוצה אני" – אין איסור "לא תחמוד", אפילו אם הקונה לחץ עליו למכור. אבל דעת רוב המפרשים כדעת הרמב"ם, שאם הקונה לחץ על המוכר – הוא עובר על איסור "לא תחמוד". וכך נפסק ב"שולחן ערוך" (חו"מ שנט).

סוף המתאוה לחמוד

לעומת מצוות "לא תחמוד" יש מצוות "לא תתאוה", שיש לה גדרים אחרים. כך מונה הרמב"ם בספר המצוות את שתי מצוות הללו כשתי מצוות שקשורות זו בזו (מצות לא תעשה רסה רסו). השוני ביניהן הוא בדיוק בכך שאיסור "לא תתאוה" קיים במחשבה בלבד.

איסור זה קשור ל"לא תחמוד" בכך "שאם התאוה אדם – סופו לחמוד". ואם חמד – סופו לגזול. "שאם ראה דבר יפה אצל אחיו, אם גברה מחשבתו עליו והתאוה בו עבר על אמרו יתברך 'לא תתאוה'. ואם התחזק בו אהבת הדבר ההוא עד שישתדל להגיעו אצלו, ולא יסור מחלות פניו ולהכביד עליו שימכרהו או יחליף אותו אליו במה שהוא יותר טוב ממנו ויותר שוה, ואם הגיע אל בקשתו הנה כבר עבר על 'לא תחמוד' גם כן אחר שקנה הדבר שיהיה לחבירו ולא היה רצונו למכרו אבל הכביד עליו והערים עד שלקחו ויהיה שלו... התאוה מביאה לידי חימוד, והחימוד מביא לידי גזל, שאם לא רצו הבעלים למכור אע"פ שהרבה להם בדמים והפציר ברעים יבא לידי גזל, שנאמר 'וחמדו בתים וגזלו'. ואם עמדו הבעלים בפניו להציל ממונם או מנעוהו לגזול יבא לידי שפיכות דמים, צא ולמד ממעשה אחאב ונבות" (רמב"ם בהלכות גזילה י"א. שולחן ערוך חושן משפט שנט).

הסמ"ג (סימן קנ"ח בלאוין) חולק על הרמב"ם וסובר שגם איסור "לא תתאוה" הוא רק כאשר בסופו של דבר עשה מעשה וקנה או גנב את החפץ. אבל במחשבה לבד לא עובר על איסור. אמנם רוב הפוסקים חלקו עליו ואמרו ש"לא תתאוה" אפשר לעבור במחשבה בלבד (עיין ב"ח שנט).

מחשבה לא מצטרפת למעשה

גאון עוזנו ותפארתנו בעל הבן איש חי, בספרו "רב ברכות" (ל) הקשה מהגמרא (קידושין מ) שאומרת כי הקב"ה לא מעניש את בני ישראל על מחשבות הלב, אלא רק על מעשים. מלבד מקרים מיוחדים. הוא שואל למה התורה מענישה אותנו באיסור "לא תתאוה" על מחשבת לב בלבד, אף שהמחשבה לא גוררת מעשה.

כך אומרת הגמרא: "מחשבה טובה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה, שנאמר, (מלאכי ג) 'אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו, ויקשב ה' וישמע, ויכתב ספר זכרון לפניו, ליראי ה' ולחשבי שמו'. מאי ולחשבי שמו? אמר רב אסי, אפלו חשב אדם לעשות מצוה, ונאנס ולא עשה, מעלה עליו הכתוב כאלו עשה".

לעומת זאת אם אדם חשב מחשבה רעה – היא לא מצטרפת למעשה. מקור הדברים הוא מפסוק בתהילים (סו) שאומר "און אם ראיתי בלבי – לא ישמע ה'". מקשה הגמרא על זה מפסוק אחר שאומר כי לפעמים הקב"ה מביא רע על עם ישראל בגלל מחשבתם: "הנה אנכי מביא רעה אל העם הזה פרי מחשבותם" (ירמיה ו). על זה יש בגמרא שלושה תירוצים.

א] "מחשבה שעושה פרי – הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה. מחשבה שאין בה עושה פרי – אין הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה". אם אדם עשה מעשה בעקבות המחשבה הרעה שלו – מחשבים לו גם את המחשבה ומביאים עליו רעה בגלל מחשבתו.

ב] במחשבת עבודה זרה הוא נענש אפילו על מחשבה בלבד. שנאמר (יחזקאל יד) "למען תפש את בית ישראל בלבם". וכל זה בגלל שהמורה עבודת כוכבים ומזלות, שכל הכופר בה, כמודה בכל התורה כלה.

ג] כשאדם עושה עבירה ושונה בה, מחשבתו נחשבת לו כעבירה אפילו אם לא עשה מעשה. כך אומרת הגמרא: "דאמר רב הונא, פיון שעבר אדם עברה ופנה בה, התרה לו. התרה לו סלקא דעתך? אלא נעשית לו כהתרה". עולה מהגמרא, שלא זו בלבד שאין כאן שום היתר, אלא שמחשבה כזאת גורמת לאדם שמחשיבים לו לאיסור גם כשיש מחשבה בלי מעשה.

על זה שואל הבן איש חי, אם רק בשלושת המקרים הללו מחשבה מצטרפת למעשה, למה באיסור של "לא תתאוה" הכללים אחרים, כך שאפילו במחשבה בלבד אדם עובר איסור ונענש עליו? וכי בכל פעם שאדם רוצה לקנות חפץ – הוא יעבור על איסור "לא תתאוה"?

נקיטת חפץ בתחבולה

מסביר בעל הבן איש חי שם, שרק כאשר אדם חושב לחבל תחבולות לקנות דבר שלא רוצים למכור לו – רק באופן זה הוא עובר על "לא תחמוד" או "לא תתאוה". אבל כשאדם רוצה לקנות חפץ ולא לוחץ על המוכר – אין בכך איסור.

הגע בעצמך, וכי כל מי שרוצה לקנות מחברו בית או שדה ושואלו על כך, האם יעבור על איסור "לא תתאוה בית רעך"? הרי לא שבקת חי לכל בריה? שאי אפשר שיהיה מסחר בעולם כלל. לא נאמרו הדברים אלא למי שמשדל לקנות מחברו למרות שחברו לא רוצה בכך. כך משמע גם מספר המצוות לרמב"ם (מצות לא תעשה רסה) "שהזהירונו מהשים מחשבתנו לעשות תחבולה כדי לקנות מה שיש לזולתנו מאחינו".

כך היא לשון הרמב"ם וה"שולחן ערוך" שאמרו "והכביד עליו רעים והפציר בו עד שלקחו ממנו, הרי זה עובר בלא תחמוד' וכמו לא תחמוד כך 'לא תתאוה' שהיא קשורה לה שהרי התאוה מביא לידי חימוד, והחימוד מביא לידי גזל; שאם לא רצו הבעלים למכור אע"פ שהרבה להם בדמים והפציר ברעים, יבא לידי גזל, שנאמר: וחמדו בתים וגזלו (מיכה ב, ב). ואם עמדו הבעלים בפניו להציל ממנו או מנעוהו מלגזול יבא לידי שפיכות דמים, צא ולמד ממעשה אחאב ונבות".

רק במחבל תחבולות יש איסור של תאוה או של חמידה. אבל אם רק שואל אותו לקנות אין בזה איסור. ואם לחץ עליו והסכים, לדעת הרמב"ם עבר איסור ולדעת הראב"ד אם לחץ על חברו והוא הסכים – לא עובר על איסור "לא תחמוד".

לחץ חשוב

עוד מביא הבן איש חי גמרא ממסכת כתובות (נב ע"ב), שמשמע ממנה כי הופעת איש חשוב היא לפעמים לחץ לא הגון. כך מספרת הגמרא על רב פפא, שהשתדל להשיא לבנו את בתו של אבא סוראה. כשהיה בדרכו לבית אבא סוראה הוא פגש את יהודה בר מרימר, שהיה חכם גדול וחשוב, והזמינו שיהיה אתו בשעה שהם כותבים את הכתובה, ומתחייבים לתת כסף וכד' לבניהם.

יהודה בר מרימר לא רצה להיות שותף במשא ומתן, אבל רב פפא לחץ ואמר לו: אל תדבר, רק תשב ותשתוק. לבסוף הוא עלה אתו לבית אבא סוראה, אבל מכיוון שלא היה כל כך שלם עם הדבר ישב שם בפנים חתומות.

ראה אבא סוראה את יהודה בר מרימר עם פנים חתומות וחשב שהוא מקפיד עליו שאינו נותן לבתו מספיק כסף לכתובתה. הוא הוסיף עוד ועוד, ויהודה בר מרימר נשאר בפנים חתומות. לבסוף אמר אבא סוראה ליהודה בר מרימר: למה אתה מקפיד עלי? אין לי עוד כסף לתת לו. אמר לו: אם היית שומע לי, לא צריך כלל לתת כל כך הרבה.

מכאן למד הרב בן איש חי, שהופעת איש חשוב לפעמים היא כמו לחץ על המוכר או נותן המתנה. וצריך להיזהר בזה שלא לעבור על "לא תחמוד".

לא תחמוד אשת רעך

במכילתא דרבי ישמעאל (יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ח) למדו מאיסור "לא תחמוד אשת רעך" ו"לא תתאוה" שאסור לאדם לעקוב אחרי הנואף. שהעוקב אחרי מעורר את התאוה בלבו, וזה אסור. ובמסכת כלה רבתי (פרק ו) כתוב "כל הנותן ארבעה דברים על לבו הרי זה חוטא, העושר, והאשה, ויצר הרע, והריב".

הברייתא שם מביאה דוגמאות לחימוד ממון ואחר כך לומדת ממנו לחימוד אישה. ההלכה אומרת שהאומר: "ממון פלוני ליי" נקרא חומד. ממשיכה הברייתא לפרט ולדון מהו האיסור. אם הכוונה שהאדם רוצה שממון פלוני יהיה שלו – הרי זה ממש חימוד שעלול להביא לגניבה. אם הוא אומר "ולואי שיהיה לי ממון כמו פלוני" – גם זה הוא חימוד שאסור, כי מה אכפת לו מעושרו של אחר. אל לו לאדם לתלות את עושרו בעושר פלוני. אבל מותר לאדם לרצות עושר בלי קשר לעושרו של מישהו אחר (שו"ת "דברי יציב" חלק חושן משפט סימן סה).

אישה יפה – מרחיבה או מחריבה דעתו של אדם

כן הדבר גם בחומד אישה. מי שאומר בלבו "ולואי שתהיה אשת פלוני – אשתי", שתתגרש ממנו ותינשא לי – הוא בוודאי עובר על "לא תחמוד" שמביא לאיסור חמור. גם מי שאומר "ולואי שתהיה לי אישה יפה כמו אשת פלוני", הרי עובר הוא על "לא תחמוד" ו"לא תתורו אחרי ללבכם ואחרי עינכם". וגם האומר בספר משלי "לא תחמוד יופיה בלבבך" שאומר ולואי אשתי תהיה יפה כמוה (מהר"ם אלשיך).

כל מה שמותר לאדם הוא להתפלל שתהיה לו אישה יפה מצד עצמה, בלי קשר ליופיין של נשים אחרות. אמנם צריך קצת להיזהר בזה. הגמרא (תענית כג) מספרת על רבִּי מְנַי שהיה לומד אצל

רַבִּי יִצְחָק בֶּן אֶלְעָזָר, ואמר לרב שלו כי אשתו לא מקובלת עליו, שאינה יפה מספיק. שאל רַבִּי יִצְחָק בֶּן אֶלְעָזָר מה שָׁמָּה? ענה לו: "חֲנָה", אמר רַבִּי יִצְחָק בֶּן אֶלְעָזָר: "תִּיתְּלָהּ חֲנָה!" נִתְּנָהּ. אחרי כמה זמן ראה רַבִּי יִצְחָק בֶּן אֶלְעָזָר את רבי מני תלמידו כשהוא עצוב. שאל אותו מה הסיבה לעצב זה. אמר לו רבי מני שיופייה של אשתו גורם לו בעיות של שלום בית. היא רוצה בגדים חדשים לפי יופייה. היא גם לא מעריכה אותו ומתגאה עליו בגלל יופייה הרב. אָמַר רַבִּי יִצְחָק בֶּן אֶלְעָזָר: "תִּתְּנֵהּ חֲנָה לְשִׁחְרִירֵיהָ!" וְחֲזָרָה חֲנָה לְשִׁחְרִירֵיהָ. על זה אמרו (ברכות נז ע"ב) "שלשה מרחיבין דעתו של אדם, אלו הן דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים". יש אומרים לחיוב ויש אומרים לשלילה, כדלעיל (מהרש"א שם). ובאמת תלוי איך משתמשים ביופי זה.

מצווה לחזר אחר אשתו

הגמרא במסכת קדושין (ב ע"ב) מביאה את דברי רבי שמעון שאומר: "מִפְּנֵי מָה אָמְרָה תוֹרָה (דברים כב) 'כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה', וְלֹא כְּתִיב 'כִּי תִלְקַח אִשָּׁה לְאִישׁ? מִפְּנֵי שֶׁדָּרְכוּ שֶׁל אִישׁ לְחַזֵּר עַל אִשָּׁה, וְאִין דְּרָכָה שֶׁל אִשָּׁה לְחַזֵּר עַל אִישׁ, מְשַׁל לְאָדָם שֶׁאֲבָדָה לוֹ אֲבָדָה, מִי חוֹזֵר עַל מִי? בְּעַל אֲבָדָה מְחַזֵּר עַל אֲבָדָתוֹ". מכאן למדו שכאשר איש מחזר אחרי אישה להתחתן אתה, אין זה בכלל האיסור של "לא תחמוד". זו דרכו של עולם. אמנם אם אדם פנה לאשה ואמרה לו שאינה רוצה, אסורה מדין חימוד.

כן יש חובה על אדם להשתדל להשיא אישה לבנו ולחפש חתן לבתו. הגמרא (קידושין ל ע"ב) למדה את החיוב הזה מהפסוק (ירמיה כט) "קָחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָנִים וּבָנוֹת, וְקָחוּ לְבָנֵיכֶם נָשִׁים וְאָת בָּנוֹתֵיכֶם תִּנְנוּ לְאֲנָשִׁים". הגמרא (כתובות נב ע"ב) למדה מהפסוק הזה שהחיוב הוא דאורייתא!! וזה אף שהפסוק הזה כתוב בספר נביאים, ספר ירמיהו. אמנם גם כאן כאשר האישה או האיש המחוזר לא רוצים בדבר, אסור להרבות עליהם רעים ולחץ כדי להשיאם.

האם מותר לנשים לחמוד גברים?

בשו"ת "משנה הלכות" (חלק ה סימן קלב) עלתה שאלה האם כשהתורה אמרה שאסור לגברים לחמוד נשים היא התכוונה שהאיסור הוא לגברים בלבד, אבל לנשים מותר לחמוד גברים. או שדיבר הכתוב בהווה, שדרכם של גברים לתור אחרי נשים יותר ממה שנשים תרות אחרי גברים, אבל האיסור הוא אותו איסור.

השיב הרב לשואל ואמר: "הנה דבר זה טעות גמור הוא אין צריך בירור" שדבר ברור הוא בכל האיסורים שבתורה, שהשווה הכתוב אישה לאיש לכל דבר ועניין. וכי באיסור גניבה או איסור רציחה יש הבדל ביניהם בגלל שהכתוב הוא בלשון זכר?

והביא ראיה מספר "יילקוט שמעוני" (על שמואל א', פרק ט רמז קח) שדן במפגש של הנערות עם שאול שהולך לחפש את האתונות. שאול שואל את הנערות איפה נמצא שמואל הרואה (שמואל א' ט, יא), "וּתְעַנְיֶנָּה אוֹתָם וְתֹאמְרֶנָּה: וְשָׂ. הִנֵּה לְפָנֶיךָ. מִהֵרָ עֲתָה כִּי הַיּוֹם בָּא לְעִיר כִּי זָבַח הַיּוֹם לָעֵם בְּבִמָּה: כְּבֹאֲכֶם הָעִיר כִּן תִּמְצְאוּן אֹתוֹ בְּטָרִם וְעָלָה הַבְּמִתָּה לְאָכֹל, כִּי לֹא יֵאָכֵל הָעֵם עַד בָּאוּ כִּי הוּא יִבְרַךְ הַזָּבַח, אַחֲרֵי כֵן יֵאָכְלוּ הַקָּרְאִים. וְעֲתָה עָלֶיךָ, כִּי אֹתוֹ כִּהְיוֹם תִּמְצְאוּן אֹתוֹ".

הגמרא (ברכות מח ע"ב) שואלת למה האריכות הזאת בתשובה של הנערות לשאול, ומביאה כמה תשובות. ביניהן מופיעה התשובה של רבי יוחנן, שאומר כי עדיין לא הגיע זמן מלכותו של שאול. לכן הן עיכבו אותו מלהגיע לשמואל.

רבי יהודה אמר כי שאול היה משכמו ומעלה גבוה מכל העם, "מביטות בנויו של שאול היו, ולא היו שבעות ממנו". "אמר לו רבי יוסי: אם כן עשית בנות ישראל כזונות, והלא כשם שאי אפשר לזון את עיניו מאשה שאינה ראויה לו כך אי אפשר לאשה לזון את עיניה מאיש שאינו שלה". (ילקוט שמעוני שם). ושתק על זה רבי יהודה. אמנם אם היו מתבוננות על גובהו המיוחד בלי לחמוד אותו בלבן – לא היה איסור בדבר. אבל כשהן רוצות לשבוע מיופיו – יש בזה איסור.

כן כתוב בגמרא (סוטה כ ע"א) שסוטה נענשת בעיניים שלה, "אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות". הגמרא מסבירה שיש כאן מידה כנגד מידה. "תנו רבנן, סוטה נותנה עיניה במי שאינו ראוי לה, מה שבקשה, לא נתן לה, ומה שבנדתה נטלו ממנה, שכל הנותן עיניו במה שאינו שלו, מה שבבקש אין נותנין לו. ומה שבנדתו נטלתי הימנו" (סוטה ט ע"א).

לחמוד את התורה של חברו

במכילתא פרשת יתרו (פרשה ח) "לא תחמוד בית רעך" – כלל. "ועבדו ואמתו שורו וחמורו" – פרט. "וכל אשר לרעך" – חזר וכלל. כשיש בתורה "כלל ופרט וכלל" – אי אתה דן אלא כעין הפרט. מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה, אף כלל מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה. אבל דבר אחר מותר לחמוד.

והסבירו חכמים: מהו הדבר שמותר לחמוד? תורה. שאינה נמכרת ונקנית, שנאמר עליה מה אני בחינם אף אתם בחינם. מה אני מלמד אתכם תורה בהר סיני בחינם, אף אתם שמלמדם תורה לאחרים תלמדו בחינם (מרכבת המשנה).

מקור הדברים הוא בזוהר (פרשת יתרו דף צ"ג ע"ב) שאומר כי "לא תחמוד, לא פסיק טעמא קלל. ואי תיקמא, אפילו חמודא דאורייתא אסיר, פיון דלא פסקא. תא חזי, בכלהו עבדת אורייתא קלל, ובהאי עבדת פרט. בית רעך שדהו ועבדו וגו', בכל מילי דעלמא. אכל אורייתא, איהי חמודת תדיר, שעשועים, גנזי דחיי, ארץ דימיו, בעלמא דין ובעלמא דאתי". וזה מה שנאמר בגמרא בבא בתרא (כא ע"ב) "קנאת סופרים תרבה חכמה".

לחמוד חפץ של מצווה

בשו"ת "בצל החכמה" (חלק ג סימן מג) דן בשאלה האם מותר לאדם לחמוד אתרוג מהודר של חברו. שיהיה לו כמותו או שיהיה לו האתרוג של חברו. והסיק כי גם בדבר מצווה החימוד והתאוה אסורים. אלא אם כן האתרוג עומד למכירה ומיועד לכך. אבל סתם של חברו – אסור.

מקור דבריו הוא במכילתא לעיל, שאמרה כי בכל דבר שאדם קונה ומקנה יש איסור של חימוד ותאוה. וספר תורה תפילין מזוזות וכד' יש בהם קניין קונה ומקנה. לכן יש בו חימוד. והוכיח זאת ממה שכתוב בירושלמי (פ"ק דברכות ה"ה) כי כל עשרת הדיברות רמוזים בקריאת שמע. והיכן רמוז "לא תחמוד בית רעך" במה שכתוב בקריאת שמע "וכתבתם על מזוזות ביתך" – "ביתך ולא בית חברך". משמע שאסור לאדם לחמוד בית רעהו, אפילו אם מתכוון לכתוב מזוזה ולשים בפתחו.

מעלת לימוד התורה

יקרה מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים

בספר משלי מלמד אותנו שלמה המלך פרקים שלמים על ערך התורה והחכמה וכותב עליה: "יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה" (ג, טו). בפרק ח כתב שלמה המלך: "פי טובה חכמה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה" (פס' יא). מהפסוקים הללו למדו חכמים כי לומד התורה חשוב מכהן גדול שנכנס לקודש הקדשים. דאמר קרא, "יקרה היא מפנינים", יקרה היא מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים (הוריות יג).

הגמרא (יומא עא ע"א) מביאה סיפור שממחיש שהתורה היא מעל הכוהן הגדול. "מעשה בכהן גדול אחד, שיצא מבית המקדש, הו קא אגלי כולי עלמא בתריה, פד חזייה לשמעיה ואבטליון דהו קא אתו, שבקוהו לדידיה ואזלו לבתר שמעיה ואבטליון. לסוף אתו שמעיה ואבטליון לאפטורי מניה דכהן גדול, אמר להון, ייתון בני עממין לשלם. אמרו ליה, ייתון בני עממין לשלם – דעבדי עובדא דאחרו, ולא ליתו בני אחרו לשלם – דלא עבדי עובדא דאחרו".

תרגום ופירוש: מעשה בכהן גדול שיצא מבית המקדש, וציבור גדול הלך אחריו ללוותו לביתו. בדרך פגשה הקבוצה את שמעיה ואבטליון, שהיו בני גרים והיו חכמים גדולים בתורה, אחד מהם נשיא ואחד אב בית-דין. עזבו האנשים את הכוהן הגדול והלכו ללוות את גדולי החכמים. שמעיה ואבטליון, הנשיא ואב בית-הדין, לא התרשמו מהכבוד הגדול ורצו לנהוג כבוד בכהן הגדול, הלכו אליו לומר לו שלום. אמר להם הכוהן הגדול בצורה פוגעת: "יבאו בני עממים לשלום". מיותר לומר שהכוהן הגדול עבר בזה על איסור להזכיר לגר שהוא היה בן האומות.

השיבו לו שמעיה ואבטליון: "יבואו בני עממין לשלום שעושים מעשה אהרון. שלומדים תורה ומקבלים את פניך בסבר פנים יפות. ולא יבואו בני אהרון לשלום, שלא עושים מעשה אהרון". והכוונה כמובן אליו, שהוא אולי מיוחס לאהרון הכוהן, אבל לא נוהג במנהגו של אהרון לרדוף שלום.

כל איש ישראל חייב בתלמוד תורה

הגית בו יומם ולילה

ב"שולחן ערוך" (יורה דעה רמו, א) כתוב: כל איש ישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורים, בין בחור בין זקן גדול. אפילו עני המחזר על הפתחים, אפילו בעל אשה ובנים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר: "הגית בו יומם ולילה".

עוד כותב ה"שולחן ערוך": "ומי שאי אפשר לו ללמוד, מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני הטרדות שיש לו" יסייע בכספו למי שלומד, וייחשב לו כאילו לומד בעצמו. עם זאת היה מרן הרב אליהו זצוק"ל אומר לנדיבים, כי אף שהסיוע שלהם עוזר לעשרות או למאות לומדים ונחשב להם כמו לימוד תורה, כדאי מאוד שבנוסף הם ילמדו בעצמם תורה, וזה ממש תורה ולא כמו לימוד תורה.

חוטבי עצים ושואבי מים – מעתיקי השמועה איש מפי איש

הגמרא אומרת שגם בעל ייסורים חייב בלימוד תורה, ולומדים זאת מרבי אליעזר בן רבי שמעון שהיה בעלי ייסורים גדולים ועסק בתורה (ב"מ פד ע"ב). ומנין לומדים שגם עני חייב בלימוד תורה? מרבי חנניא בן דוסא, שהיה עני מרוד והתפרנס מקב אחד של חרובין מערב שבת לערב שבת ועסק בתורה (תענית כה ע"א). אפשר גם ללמוד מסירות נפש מרבי יהושע בן חנניה, שהיה מתפרנס בדוחק מייצור פחמים והיה מלמד תורה לרבים. כל כך התעלה בתורה, עד שהיה רבו של רבי עקיבא.

כך כתב הרמב"ם (א' ת"ת ה"ט): "גדולי חכמי ישראל היו מהם חוטבי עצים ומהם שואבי מים ומהם סומים ואף על פי כן היו עוסקים בתלמוד תורה ביום ובלילה והם מכלל מעתיקי השמועה איש מפי איש עד משה רבינו". וכתב ה"בית יוסף": "חוטבי עצים" – הוא הלל (יומא לה ע"ב). ו"שואבי מים" – רב הונא (כתובות קה ע"א). ו"סומים" – רב יוסף ורב ששת (פסחים קטז ע"ב). כולם עסקו בתורה עד שנתעלו והיו מוסרי התורה מדור לדור.

כלום עשיר היית יותר מרבי אלעזר?

"תנו רבנן: עני ועשיר ורשע באין לדין, לעני אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר: עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו: כלום עני היית יותר מהלל?" "עשיר, אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר עשיר הייתי וטרוד הייתי בכסאי אומרים לו כלום עשיר היית יותר מרבי אלעזר? רשע אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר: נאה הייתי וטרוד ביצרי הייתי. אומרים לו: כלום נאה היית מיוסף?" וכו'.

תוֹרָה שְׂאִין עֵמָה מְלָאכָה

העוסק בתורה ומתפרנס מן הצדקה, הרי זה חילל את השם

המשנה באבות (ב, ב) מביאה את דברי רבן גמליאל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוֹדָה הַנָּשִׂיא שֶׁאָמַר: "זָפָה תִּלְמֹד תוֹרָה עִם דָּרָךְ אֶרְךָ, שְׂגִיעַת שְׂגִיָּהֶם מְשַׁכַּח עוֹן. וְכָל תוֹרָה שְׂאִין עֵמָה מְלָאכָה, סוֹפָה בְּטִלָּה וְגוֹרָרַת עוֹן". עוד אומרת המשנה באבות (ד, ה) "רַבִּי צְדוֹק אָמַר, אֵל תַּעֲשֶׂם עֲטָרָה לְהַתְגַּדֵּל בָּהֶם, וְלֹא קָרְדִים לְחַפּוֹר בָּהֶם. וְכֵן הָיָה הַלֵּל אָמַר, וּדְאִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתַגָּא, חֲלָף. הָא לְמַדְתִּי, כָּל הַנְּהַנְּה מִדְּבַרֵי תוֹרָה, נוֹטֵל חַיִּיו מִן הָעוֹלָם".

הרמב"ם בפירוש המשניות אומר כי פשט המשנה הוא שלא מתפרנסים מדברי תורה. ורוב החכמים לא נוהגים כך. כראיה למשנה הוא מביא את הנהגותיו של הלל הזקן, שהיה חוטב עצים למרות גדלותו בתורה. אילו היה מסכים לקחת תמיכה כספית מאנשים, בוודאי "היו ממלאים ביתו זהב ופנינים". מכאן וממקורות רבים אחרים למד הרמב"ם שגדולי החכמים לא רצו ליהנות מדברי תורה. ועל כן הם עבדו לפרנסתם ולמדו תורה בשאר היום.

גדולי החכמים היו עובדים לפרנסתם

כך ר' חנניא בן דוסא היה עני ולא היה מבקש מבני-אדם אלא מה שהפסיד על עבודתו עם הציבור. רב הונא היה שואב מים והיה דן ואומר לבעלי הדין: אדון לכם ואתם תשלמו את שכר מי שידלה מים במקומי. קרנא היה טועם יינות והיה אומר: תנו לי את שכר שהפסדתי בזמן שהקדשתי לכם והפסדתי מעבודתי (כתובות קה).

”והיו רואים שלקחתן (ממון מהציבור) היה חילול השם בעיני ההמון מפני שיחשבו שהתורה מלאכה מהמלאכות אשר יחיה בהם אדם ותתבזה בעיניהם ויהיה מי שעושה זה ידבר השם בזה”.

כך פסק הרמב”ם (הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה י - יא) ”כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חלל את השם, ובזה את התורה, וכבה מאור הדת, וגרם רעה לעצמו, ונטל חייו מן העולם הבא. לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה. אמרו חכמים: כל הנהנה מדברי תורה – נטל חייו מן העולם, ועוד צוו ואמרו: אל תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן. ועוד צוו ואמרו: אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות. וכל תורה שאין עמה מלאכה – סופה בטילה וגוררת עון, וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות”.

הטור: יעשה אדם מלאכה בכל יום

בדרכו הלך ”בעל הטורים”, בנו של הרא”ש, שהיה עני ביותר כפי הנראה מדבריו בהלכות שבת (רמב). הוא מספר שם כי שאל את אביו על ההלכה שנאמרה בגמרא (פסחים קיב): ”תָּנָא דְּבִי אֵלְיָהוּ, אָף עַל פִּי שְׁאֵמַר רַבִּי עֲקִיבָא, עֲשֵׂה שֶׁבֶתְךָ חַל וְאַל תִּצְטַרֵּךְ לְבְרִיּוֹת, אֲבָל עוֹשֶׂה אֶדָם דְּבַר מוֹעֵט בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ”. האם מי שאין לו במה לכבד את השבת יבקש מאחרים, או יאכל בשבת אוכל פשוט כמו בימות החול?

הוא מספר כי שאל את אביו הרא”ש ו”לא השיבני דבר ברור”. אחר כך הוא מספר שמצא פירוש על פרקי אבות שאומר שצריך להתאמץ לכבד את השבת בלי להזדקק לבריות כלל. ושמעתי ממרן אבא זצ”ל, שאביו הרא”ש לא ענה לו כי אלה דברים של יראת שמים שמסורים ללב.

הטור – בעל מלאכה

כדרך שכתב בהלכה נהג הטור ולא קיבל מאחרים, אף שהיה אחד מגדולי הגדולים של תלמידי החכמים בכל הדורות (כל מי שלומד הוראה חייב ללמוד את ספריו שהם ספרי יסוד. אין בעולם רב או דיין או תלמיד חכם בכל מקום שהוא שלא למד את ספריו). ואעפ”כ היה אותו חכם עובד ומתפרנס כפי שכותב: ”על כן יעשה כל אדם מלאכה בכל יום כדי שיהיה לו במה לאכול. ושאר יומו ולילו עוסק בתורה”.

ומביא דברי הרמב”ם בהלכה שהבאנו לעיל. ומסיים בדברי הרמב”ם שם: ”מעלה גדולה למי שמתפרנס ממעשה ידיו ומדת חסידים הראשונים היא, ובה זוכה לכל כבוד וטובה בעולם הזה ובעולם הבא, שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לךי אשריך – בעולם הזה, יטוב לךי – בעולם הבא שכולו טוב”.

הבית יוסף והתשב”ץ: להחזיק ביד הנותנים והמקבלים

ה”בית יוסף” על הטור (ביו”ד סימן רמו) כתב על דברי הרמב”ם שהביא הטור: ”ובאמת לא נהגו חכמי הדורות כמותו, והראיות שהביא לדבריו יש לדחותם. ואדרבה יש להביא ראיות להחזיק ביד הנותנים והמקבלים. וכן ראוי לעשות, דאם לא כן כבר היתה התורה בטלה חס ושלוש. ועל ידי ההספקות יכולים לעסוק בתורה ויגדיל תורה ויאדיר”.

עיקר הטעם הוא שאילו העשירים לא היו מחזיקים את לומדי התורה בכספם ”כבר היתה התורה בטלה, חס ושלוש”. בזכות שיתוף הפעולה על העשירים אפשר להגדיל תורה ולהאדירה. ה”בית יוסף” מביא את תשובת הה”ר שמעון בר צמח (שו”ת תשב”ץ ח”א סי’ קמב-קמח) שמאריך להביא

הוכחות לדחות את דברי הרמב"ם, ולהחזיק ביד החכמים והתלמידים הנוטלים תמיכה מהציבור, והביא כמה ראיות מהתלמוד והמדרשות.

אחזקת מלמדי התורה על ידי הציבור

אחת מהן היא הסיפור בתוספתא דיומא. "מעשה בפנחס הסתת שנמנו אחיו הכהנים למנותו כהן גדול ומצאוהו חוצב אבנים בהר. ומלאו לו אותו מחצב דינרי זהב". וכך היה יכול להתמנות לכהן גדול.

חשוב להסביר כי עיקר תפקידו של הכהן הגדול היה ללמד את העם תורה. כמו שנאמר על הכהנים (דברים לג י): "יורו משפט וְאֵתְּנוּ לְךָ אֶלֶף אֲלָפִים דְּנָרֵי זָהָב וְאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת", והוא מְזַבְּחֶהָ". מכאן למד התשב"ץ שמותר לתלמידי חכמים לקבל כסף מהציבור על מנת שיוכלו ללמוד תורה.

עוד מצינו בברייתא של קניין תורה (אבות ו, י): מעשה בְּרַבִּי יוֹסִי בֶן קֶסְמָא, שאמר לו מישהו "רַבִּי רְצוּנָה שֶׁתְּדוּר עִמָּנוּ בְּמִקְוָמֵנוּ וְאֲנִי אֶתֶּן לְךָ אֶלֶף אֲלָפִים דְּנָרֵי זָהָב וְאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת", והוא לא הסכים, כי המקום לא היה מקום תורה. מכאן למד התשב"ץ כי רבי יוסי בן קסמא לא נמנע בגלל שלא רצה לקבל כסף, אלא בגלל שלא רצה לצאת ממקום תורה. משמע שאין בעיה עם הצעת הכסף עצמה.

אנשים פשוטים יכולים לקבל עזרה מהציבור

לקראת סיום דבריו הארוכים של התשב"ץ הוא כותב על הרמב"ם: "ואם הוא ז"ל עזרו המזל להיות קרוב למלכות ונכבד בדורו מפני רפואתו וחכמתו ולא נצרך ליטול פרס מהקהלות, מה יעשו הרבנים והחכמים אשר לא באו לידי מדה זו? הימותו ברעב, או יתבזו מכבודם, או יפרקו עול התורה מעל צוארם? אין זאת כונת התורה והמצוות והתלמוד".

מסכם התשב"ץ ואומר, כי מי שיכול לנהוג כמו הרמב"ם, ללמוד תורה בלי לקבל תמיכה כספית מאחרים – אשריו ואשרי חלקו, אע"פ שהוא מתפרנס בדוחק או שהוא צריך לבזבז זמן לצורך פרנסתו. אנשים אלו נקראים חסידים. "יש להם שכר טוב בעמלם, וחסידות הוא להם, ומוטב הוא להם שיבטלו קצת עתים מלקיים יוהגית בו יומם ולילה' מלסמוך על הצבור במזונותם".

כך עשה רבא בגמרא שאמר לתלמידיו שלא יבואו ללמוד בבית המדרש ביומי ניסן ותשרי, כדי שיחרשו ויזרעו ויקצרו את אדמתם, כך לא יהיו טרודים במזונותיהם כל השנה כולה ויוכלו ללמוד במנוחת הנפש (ברכות לה ע"ב).

ה"שולחן ערוך": פרנסה ולימוד תורה – מידת חסידות

רבי יוסף קארו זצוק"ל לא האריך ב"בית יוסף" על הטור, וגילה שדעתו נוטה לתשב"ץ, שלא כמו הרמב"ם. ה"כסף משנה" על הרמב"ם (ת"ת ג יא) האריך לדחות את ראיות הרמב"ם וכתב: "קימא לן. כל מקום שהלכה רופפת בידך, הלך אחר המנהג. וראינו כל חכמי ישראל קודם זמן רבינו ואחריו נוהגים ליטול שכרם מן הצבור. וגם כי (אם) נודה שהלכה כדברי רבינו (הרמב"ם) בפירוש המשנה, אפשר שהסכימו כן כל חכמי הדורות משום 'עת לעשות לה' הפרו תורתך' שאילו לא היתה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה, לא היו יכולים לטרוח בתורה כראוי, והיתה התורה משתכחת ח"ו. ובהיותה מצויה – יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר".

ב"שולחן ערוך" לא נזכרה הלכה זו. ה"שולחן ערוך" לא פסק כמו הרמב"ם והטור שאוסרים, ולא פסק כמו התשב"ץ והגאונים שמתירים. אולי בגלל שזו הלכה רופפת. מה שברור ואין עליו מחלוקת הוא סיכום דבריו ב"בית יוסף": "ומכל מקום מי שאפשר לו להתפרנס ממעשה ידיו ולעסוק בתורה – ודאי מדת חסידות היא ומתת אלקים היא. אבל אין זו מדת כל אדם, שאי אפשר לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס ממעשה ידיו".

הרמ"א: הקלות לתלמיד חכם

הרמ"א (יו"ד רמו ס"ע כא) הביא את דברי הטור שצריך אדם לעשות תורתו קבע ומלאכתו עראי, וימעט בעסק ויעסוק בתורה. ולא יחפש מותרות שיצריכו אותו לעבוד יותר ולבזבז זמן מלימוד תורה. והביא את לשון הטור שהעתיק מהרמב"ם: "וכל המשים על לבו לעסוק בתורה ולא לעשות מלאכה להתפרנס מן הצדקה, הרי זה מחלל השם ומבזה התורה, שאסור ליהנות מדברי תורה. וכל תורה שאין עמה מלאכה, גוררת עון וסופו ללסטם הבריות".

אמנם הרמ"א מחלק ואומר כי לתלמיד חכם חולה מותר לקבל סיוע על מנת ללמוד תורה. אחר כך הוא מביא את דברי התשב"ץ, להקל במקרה של תלמיד חכם שממונה על הציבור, ואומר כי כך "נהגו בכל מקומות ישראל. שהרב של עיר יש לו הכנסה וספוק מאנשי העיר, כדי שלא יצטרך לעסוק במלאכה בפני הבריות ויתבזה התורה בפני ההמון".

ואחר כך אמר כי יש מקלים עוד גם לתלמידים לקבל מנדיבי עם על מנת שיוכלו ללמוד. בסיכום דבריו הוא אומר: "מי שאפשר לו להתפרנס היטב ממעשה ידיו ולעסוק בתורה, מדת חסידות הוא ומתת אלקים היא, אך אין זה מדת כל אדם, שאי אפשר לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס בעצמו".

הש"ך והמהרש"ל: עת לעשות לה' הפרו תורתך

הש"ך (רמו ס"ק כ) הביא את דברי ה"בית יוסף" שאמר כי היום אנחנו מתירים ללומדי התורה לקבל תמיכה מעשירים כדי שיוכלו ללמוד תורה. וזוהי בחינה של "עת לעשות לה' הפרו תורתך". והביא גם את דברי המהרש"ל שהרחיב וכתב: "ועוד אני אומר מי שהוא בעל ישיבה ומרביץ תורה ברבים, וצריך עתים קבועים מחולקים חציה לו וחציה לאחרים, ואי אפשר לו שילך מביתו כי אם לדבר מצוה – עוון הוא בידו אם לא יקבל מאחרים. אפילו יודע מלאכה וחכמה שיוכל ליגע בה ולהרויח כדי לפרנס את ביתו – בוז יבוזו לו באהבת התורה ולומדיה, כי אי אפשר שיבטל מלמודו". אבל אם יש לו ממון משל עצמו – לא ייקח מהצבור. על דבריו מסתמכים היום אלו שמקבלים מעשירי עם ומהמדינה על מנת שיוכלו ללמוד תורה ברווח.

כָּל יוֹצֵא צְבָא בְּיִשְׂרָאֵל?

תִּפְקְדוּ אֶתֶם לְצְבֹאתֶם

אחת הסוגיות המדוברות היום בציבור היא האם לומדי תורה צריכים להתגייס למלחמת ישראל מיד צר הצורך עליהם. בספר במדבר אנו רואים את בני-ישראל מסתדרים סביב המשכן ונמנים "מִבְּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמַעְלָה כָּל יוֹצֵא צְבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֶתֶם לְצְבֹאתֶם אֶתֶּה וְאֶהְרֹן".

מהו "כל יוצא צבא"? רש"י מסביר כפשוטו. לכן אין במספר הזה נשים וילדים וכוהנים – שהרי הם לא יוצאים למלחמה. גם הרמב"ן שם מסביר את הטעם לפי רש"י "בעבור שאינו חזק למלחמה בפחות מעשרים, וכמו שאמרו (אבות ה, כא) בן עשרים לרדוף. אבל יתכן שיהיה פירוש 'כל יוצא צבא', כל היוצאים להקהל בעדה".

שבט לוי משרתים בחיל השם

מי שלא נמנה בחשבון יוצאי הצבא הם בני שבט לוי, שנמנו במניין מיוחד מבן חודש ומעלה. כך מביא הרמב"ם בסוף הלכות שמיטה ויובל (יג, יב): "ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביתו עם אחיו? מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים שנאמר 'וירו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל'. לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל, ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופן, אלא הם חיל השם שנאמר: 'ברך ה' חילו'. והוא ברוך הוא זוכה להם, שנאמר 'אני חלקך ונחלתך'".

מצטרפים למניין בצבא

בהלכה הבאה אחריה כותב הרמב"ם: "ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להיבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה', והלך ישר כמו שעשהו האלקים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללויים".

יש למדו מכאן שכל מי שלומד תורה ומלמדה לאחרים, זיל בתר טעמא. לכן כל הלומד תורה ומלמדה לאחרים, הרי הוא כמו שבט לוי שפטור משירות בצבא. אמנם אחרים למדו מכאן ההפך. שהרי במניין יוצאי הצבא מנויים כל השבטים, ולא מצאנו אף אחד שיצא מהמניין, למרות שבוודאי היו כמה וכמה אנשים לומדי תורה בין שאר השבטים. ולמה נמנו עם יוצאי צבא? אלא ודאי שרק שבט לוי לבדו פטור מהשירות הצבאי.

וְכָל חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ בָּהּ

יש מוכיחים שלומדי תורה פטורים משירות צבאי מכך שהגמרא (מועד קטן ט ע"ב) אמרה כי כל המצוות לא שוות לדבר אחד מדברי תורה. ובכללן מצוות הצלת נפשות. הגמרא (מגילה טז ע"ב) לומדת זאת מהפסוק שאומר: "וְכָל חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ בָּהּ", משמע שערכה של תורה גדול אפילו מערכן של המצוות. אמנם כל זה הוא דווקא במצווה שאפשר לעשותה על-ידי אחרים. אבל אם

אדם לומד תורה ורואה מישהו שנמצא בסכנת נפשות, בוודאי שאינו פטור מלהצילו בגלל שלומד תורה.

ובמקרה שאין מדובר בסכנה, כתב בשו"ת "אגרות משה" (יורה דעה חלק ד סימן לג) כי על שמירה בביטחון שוטף הם פטורים. "כמפורש פ"א דבבא בתרא ח' ע"א הכל לאגלי גפא (לשערי חומות העיר להציב בהן דלתות – רש"י) אפילו מיתמי, אבל רבנן לא צריכי נטירותא".

מי שהוא עוזר את ישראל, כעוזר את השכינה

לעומת זאת אנו רואים כי משה (במלחמת סיחון ועוג) ויהושע (בכיבוש הארץ) ודוד המלך (בכמה מלחמות) ועתניאל בן קנז (בכיבוש קריית ספר) ורבי עקיבא (נושא כלי בר-כוכבא) נכנסו למלחמה עם אויבי ישראל, למרות היותם תלמידי חכמים עצומים.

בשירת דבורה, שנאמרה ברוח הקודש, מתלוננת דבורה על השבטים שלא באו לעזרת השבטים האחרים במלחמה: "לָמָּה יִשְׁבְּתָּ בֵּין הַמְּשֻׁפְּתִים לְשִׁמְעַ שְׁרָקוֹת עֲדָרִים לְפִלְגוֹת רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חֲקָרֵי לֵב: גִּלְעָד בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן וְדָן לָמָּה יִגּוֹר אֲנִיּוֹת אֲשֶׁר יָשָׁב לְחוּף יַמִּים וְעַל מִפְרָצָיו יִשְׁפּוֹן". לעומתם היא משבחת את אלה שנלחמו: "וַיִּבְלֹן עִם חֲרָף נַפְשׁוֹ לָמוֹת וַנִּפְתְּלֵי עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה" (שופטים ה).

חכמינו אמרו שאין מדובר רק בתלונה על המשתמטים, אלא יש פה קללה וארור. "אורו מרוז אָמַר מְלֹאֵף ה' ארו אָרוֹר יִשְׁפִּיחַ כִּי לֹא בָאוּ לְעִזְרַת ה' לְעִזְרַת ה' בְּגִבּוֹרִים". ולמה מי שלא עוזר עושה מעשה כל כך חמור? כי הוא לא בא לעזרת ה' בגיבורים. כך אמר שם רש"י: "שמי שהוא עוזר את ישראל, כעוזר את השכינה".

לעומת זאת יעל, שעזרה לישראל, נחשבת כמו האימהות הקדושות: "תִּבְרָךְ מְנַשִּׁים וְעַל אִשְׁתֵּי חֶבֶר הַקִּינֵי מְנַשִּׁים בְּאֵהָל תִּבְרָךְ". מביא רש"י בשם חז"ל ש"הנשים" שמהן תבורך יעל הן האימהות הקדושות: "מֵאֵן אֵינּוֹן יְנַשִּׁים בְּאֵהָל? שָׁרָה, רַבֵּקָה, רַחֵל וְלֵאָה" (נזיר כג ע"ב).

האחיכם יבאו למלחמה ואתם תישבו פה?

זאת הסיבה שמשה רבנו הקפיד על בני גד ובני ראובן, שבתחילה היה נראה שהם לא רוצים להשתתף עם אחיהם בכיבוש הארץ: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְבְנֵי גָד וְלְבְנֵי רְאוּבֵן הַאֲחִיכֶם יָבֹאוּ לְמִלְחָמָה וְאַתֶּם תֵּשְׁבוּ פֹה" (במדבר לב, ו). הוא משווה אותם למרגלים, שבגללם התעכבו במדבר ארבעים שנה. "וַיִּחַר אַף ה' בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּנְעַם בְּמִדְבַּר אֲרָבָעִים שָׁנָה עַד תָּם כָּל הַדּוֹר הָעֹשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי ה': וְהִנֵּה קָמְתֶם תַּחַת אֲבֹתֵיכֶם תִּרְבּוּת אֲנָשִׁים חֲטָאִים לְסִפּוֹת עוֹד עַל חֲרוֹן אַף ה' אֵל יִשְׂרָאֵל: כִּי תִשְׁבּוּן מֵאֲחֵרָיו וַיִּסַּף עוֹד לְהַנִּיחוֹ בְּמִדְבַּר וְשַׁחַתְתֶם לְכָל הָעָם הַזֶּה" (פסי יג-טו). אומר להם משה, כי מי שלא עוזר – הוא גם מחליש את האחרים שעוזרים. לכן כל כך מקפידים על מי שבורח מקשרי המלחמה. שמקפחין את שוקיו (רמב"ם הלכות מלכים ז, ד).

המחנה כולו כמקדש ה'

בימינו מכירה המדינה בחיוניותם של לומדי תורה להעצמת הרוח של עם ישראל, שבלעדיה אי-אפשר לנצח את אויבינו. "וכנראה שהממשלה הכירה ג"כ את זה, ומי שלומד בישיבה גדולה ועוסק בתורה פטור מענייני חיובי הצבא" (שו"ת "אגרות משה" יורה דעה חלק ד סימן לג).

אמנם אין זה אלא בלומדי תורה ממש. אבל מי שלא לומד, אין לו פטור בגלל הסכנה או בגלל שחושש מירידה רוחנית. שהרי גם בימיהם היה חשש כזה, ואעפ"כ היה חיוב להילחם ולהציל חיים.

כך כתב הרמב"ן על ציווי התורה "ונשמרת מכל דבר רע", כי התורה ציוותה על מחנה צבא במיוחד, כי החטא מצוי בו: "והידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה, כי יאכלו כל תועבה, יגזלו ויחמסו ולא יתבוששו אפילו בניאוף וכל נבלה, הישר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה על אויב ועל כן הזהיר בו הכתוב".

עוד כותב הרמב"ן כי למרות הסכנה הרוחנית במחנה, "השם מתהלך עמנו להושיענו" ו"המחנה כולו כמקדש ה'". ויהי רצון שנזכה לאהבת חינוך ונזכה לראות עין בעין ישועת ה' מול כל אויבינו ושונאינו. אמן.

נטיעת התורה בתוכנו

אחת דבר אלקים שתיים זו שמעתי

דיברות ישירות ללב

חכמינו הסבירו שכל עשרת הדיברות נאמרו ישירות לעומק הלב של עם ישראל, ולא רק דרך האוזן. "וכל העם רואים את הקולות" – ראו דברים שצריכים להישמע. הם שמעו את הדיברות דרך הלב. "וחיי עולם נטע בתוכנו". לכן הם גם קיבלו את כל עשרת הדיברות בבת אחת. כך מביא רש"י על הפסוק הפותח את עשרת הדברות: "וַיִּדְבֹר אֱלֹקִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאָמְרָם – "מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור אחד מה שאי אפשר לאדם לומר כן. אם כן מה תלמוד לומר עוד 'אנכי' ולא יהיה לך? שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו".

באופן זה אפשר להבין איך "זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו", ואיך "לא תחמוד" ו"לא תתאוה" נאמרו בדיבור אחד. איך "זכר למעשה בראשית" ו"זכר ליציאת מצרים", שנאמרו על השבת, גם הם נאמרו בדיבור אחד. הכול ישר ללב, והוא קולט כמה דברים ביחד, מה שאין הפה יכול לומר ואין האוזן יכולה לשמוע.

דיבור אל המהות – מדבר לכל הדורות

מִן הָרֶב אֱלֹהֵי זְרוּקִים לֵיהִי אֹמֵר שְׁנִיתָן לְלִמּוּד זֹאת מֵהֵנַחַשׁ. כאשר הקב"ה אמר לנחש "על חנוך תלך", הוא דיבר אל המהות של הנחש. לכן כשהורידו לנחש את הרגליים, כל צאצאיו עד סוף כל הדורות הם בלי רגליים. כי אם היו מורידים את רגליו רק מבחוץ, היו צאצאיו נולדים עם רגליים.

כך הוא דבר אלוקים. לא נוגע במקרה אלא במהות של הנחש או במהות של אדם. כך נגע אלוקים במהות של המים בקריעת ים סוף. "תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית". כל המים שבעולם נבקעו בקריעת ים סוף. אלוקים שינה את החוקיות של המים, והם פעלו כך בכל העולם.

כך היה במתן תורה, אלוקים דיבר אל המהות של עם ישראל. לכן כל ישראל שבכל הדורות – כולם שמעו את הדברים, והם נחקקו על לבם באופן שאף אחד בעולם לא יכול למחוק. גם אם יבוא סטאלין או אנטיוכוס, או כל צורר אחר, הוא יוכל לשנות את הדברים בעם ישראל רק מבחוץ. אחר כך מובטחים ישראל שיעשו תשובה. למה? כיוון שהתורה חקוקה על ליבותיהם לנצח מאז מתן תורה.

דיבור אל המהות בקריעת ים סוף

כך פעל הדיבור האלוקי גם בקריעת ים סוף. במדרש (רבה בראשית ה, ה) "וישב הים לפנות בוקר לאיתנו" – אומר בעל הטורים שזה אותיות "לתנאו". שהתנה הקב"ה עם הים במעשה בראשית שייבקע לפני ישראל. כשאלוקים בוקע את הים הוא נוגע ב"מעשה בראשית" שלו, זו נגיעה בחוקיות הבסיסית ביותר של המים. וכשאלוקים משנה את החוקיות של המים, נבקעים בבקיעת ים סוף כל מימות שבעולם.

כשבני-ישראל רואים שה' משנה את החוקיות של הטבע הם מבינים כי הוא מולך על הכול, וכי יבוא יום שבו "ה' ימלך לעולם ועד". "כי בא סוס פְּרָעָה בְּרָכְבוֹ וּבְפָרְשָׁיו בָּיָם וַיִּשָּׁב ה' עֲלֵהֶם אֶת מִי הַיָּם וַיִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֶלְכוּ בַיַּבֶּשֶׁה בְּתוֹךְ הַיָּם". כיוון שראינו בקריעת הים שאלוקים נוגע ברצון של

היצורים. שהרי "סוס פְּרָעָה רָכְבוּ וּפְרָשָׁיו" באו מעצמם לתוך היס. גם ים סוף שינה את טבעו, נפתח לעם ישראל ונסגר על מצרים. אם כן הכול בידו ובקצב שלו. אם כן ודאי שהוא ימלוך לעולם ועד.

דיבור אל המהות במתן תורה

גם עשרת הדברות היו אל עומק הנשמה. על הפסוק: "וַיְדַבֵּר אֱלֹקִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאִמֹר", מסביר רש"י: "מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור אחד, מה שאי אפשר לאדם לומר כן" (מדרש רבה שמות כח, א). אדם לא יכול לומר את כל הדברים בבת אחת. הוא מדבר מילה אחר מילה, דיבר אחר דיבר. לעומתו אלוקים נוגע ישירות בשורש הנשמה של כל אדם ואומר לו את כל הדברים בת אחת.

אחרי הנגיעה האלוקית בשורש הנשמה שלנו הוא גם משמיע את הדברים לאוזנינו דיבר אחר דיבר. "אם כן מה תלמוד לומד עוד 'אנכי' ו'לא יהיה לך'?" שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו". על הדיבור הכפול הזה, אחד למהות ואחד לאוזנינו, אנו אומרים את הפסוק "אַחַת דִּבַּר אֱלֹקִים שְׁתֵּים זֶה שְׁמַעְתִּי כִּי עַז לְאֱלֹקִים" (תהילים סב, יב – מדרש רבה במדבר יא, ז).

דיבור אל המהות מגיע לכולם

על בסיס ההבנה הזאת אפשר להבין את משמעות ברכת התורה: "וחיי עולם נטע בתוכנו" – נטוע בתוכנו ממש. על-פי זה גם יובנו יותר דברי חז"ל, שאמרו כי במתן תורה בני-ישראל ראו את הקולות: "רואים את הנשמע ושומעים את הנראה". כך קורה שקולטים את דבר ה' ישר בנשמה. כך מובן איך מתן תורה היה לכל אחד לפי כוחו. איך הדיברות נשמעו לכל אחד לפי לשונו, בשבעים לשון. איך כל מה שעתיד תלמיד לחדש נאמר למשה מסיני.

כך גם נבין איך כל נשמות ישראל לדורותיהם היו במעמד הר סיני. בכולם נגע אלוקים ברגע זה של אמירת עשרת הדיברות לנשמה. הוא פנה לנשמה של עם ישראל כולו לדורותיו. דכתיב (דברים כט, יד) "כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום" – הרי מי שנברא כבר ישנו מי שהוא בעולם. "ואת אשר איננו" – הרי מי שעתיד להבראות ואיננו עמנו היום (תנחומא יתרו יא, יא). בנתינת עשרת הדיברות אלוקים חרט אותם על לב כל עם ישראל, נגע בכל נשמות עם ישראל ממש. כשם שהוא נוגע, להבדיל, בכל הנחשים במעשה בראשית שאיבדו את רגליהם בעת הדיבור האלוקי לנחש הקדמוני.

דיבור אל המהות ביצירת האדם

לימוד תורה זה הוא מיצירת האדם. "דַּרְשׁ רַבִּי שְׁמַלְאִי, לְמָה הִוָּלַד דְּוָמָה בְּמַעֲי אָמוּ? לְפִנְקָס שְׁמִקּוּפָל וּמוֹנָח וְכוּ' וּמְלַמְּדִים אוֹתוֹ כָּל הַתּוֹרָה כּוּלָּהּ וְכוּ' וְכִינּוֹן שְׂבָא לְאִוִיר הָעוֹלָם, בָּא מְלַאָּךְ וְסִטְרוֹ עַל פִּיו, וּמְשַׁכְּחוֹ כָּל הַתּוֹרָה כּוּלָּהּ" וכו' (נדה ל ע"ב). וכבר הסבירו המפרשים שבלמוד זה הנעשה בעת יצירתו של האדם לא מדובר על לימוד רגיל, אלא על יצירת האדם. לימוד יצירת זה מאפשר לנו לדעת אילו דברים שאנו שומעים הם נכונים ואילו לא. איזו סברה נכונה ואיזו אינה נכונה.

על כן מסבירה הגמרא במנחות (צט ע"ב) בשם שני חכמים שאמרו יחד, כי כיוון שהתורה חקוקה על עצם לב האדם, אם אדם פורש מהתורה הוא פורש מהחיים. "רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי אֶלְעָזָר דְּאִמְרֵי תַרְוִיָּהוּ, תּוֹרָה נִתְּנָה בְּאֲרָבָעִים יוֹם, וְנִשְׁמָתוֹ נּוֹצְרָה לְאֲרָבָעִים יוֹם, כָּל הַמְּשַׁמֵּר הַתּוֹרָה – נִשְׁמָתוֹ

מִשְׁתַּמְרָת, וְכָל שְׂאִינוֹ מִשְׁמֵר אֶת הַתּוֹרָה – אֵין נִשְׁמָתוֹ מִשְׁתַּמְרָת. תִּנָּא דְבִי רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל, מִשְׁל
לְאָדָם שְׁמֵסר צְפוֹר דְרוֹר לְעַבְדּוֹ. אָמַר לוֹ: כְּמִדְמָה אַתָּה, שְׂאֵם אַתָּה מְאֻבְדָּה, אֶסְר אֲנִי נוֹטֵל מִמֶּךָ
בְּדַמְיָהּ? נִשְׁמָתְךָ אֲנִי נוֹטֵל מִמֶּךָ!!!

דיבור בעומק של העומק – לעתיד לבוא

הנביא ירמיהו מסביר כי לעתיד לבוא אלוקים ייתן לנו לב חדש, ורוח חדשה ייתן בקרבנו. וכל זה
יהיה בהר ציון, שממנו תצא תורה לכל העולם. מתן תורה זה יהיה הרבה יותר פנימי ושורשי ממתן
תורה שהיה בהר סיני. "הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' וְכָרַתִּי אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת בֵּית יְהוּדָה בְּרִית
חֲדָשָׁה: לֹא כַּבְרִית אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת אֲבוֹתֵם בְּיוֹם הַחֲזִיקִי בְיָדָם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר הִמָּה
הִפְרוּ אֶת בְּרִיתִי וְאֲנֹכִי בָעַלְתִּי בָם נְאֻם ה' (ירמיה לא, ל-לא).

בהר סיני היה אילוץ חיצוני של כפיית הר כגיגית. בברית החדשה שאלוקים יכרות אתנו זה יהיה
במקום עמוק יותר ופנימי יותר בנפשות שלנו. "כִּי זֹאת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֶכְרַת אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרַי
הַיָּמִים הֵהֵם נְאֻם ה' נְתַתִּי אֶת תּוֹרָתִי בְּקֶרֶבְךָ וְעַל לִבְךָ אֶכְתַּבְנָה וְהִייתִי לְהֵם לְאֱלֹקִים וְהִמָּה יִהְיוּ לִי
לְעָם" (שם פס' לב). אחרי שזה חרוט כל כך חזק "וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת אָחִיו
לֵאמֹר: דַּעוּ אֶת ה', כִּי כוֹלֵם יַדְעוּ אוֹתִי לְמַקְטָנָם וְעַד גְּדוֹלָם נְאֻם ה'. כִּי אֶסְלַח לְעוֹנֵם וְלַחַטָּאתָם לֹא
אֶזְכֹּר עוֹד" (שם פס' לג).

כָּל הַמְשִׁימַר הַתּוֹרָה – נִשְׁמָתוֹ מִשְׁתַּמָּרֵת

הַשְּׁמֵר לְךָ וְשִׁמְרֵם נִפְשֵׁי מֵאֵד פֶּן תִּשְׁכַּח

המשנה במסכת אבות (ג, ח) אומרת "רבי דוסתאי ברבי ינאי משום רבי מאיר אומר, כל השוכח דבר אחד ממשנתו, מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו, שנאמר (דברים ד, ט) 'רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך'. כול אפלו תקפה עליו משנתו (שהייתה המשנה קשה להבנה ותקיפה ממנו) תלמוד לומר 'ופן יסורו מלבבך כל מי חידך'. הא אינו מתחייב בנפשו עד שישוב ויסירם מלבו".

ובגמרא מנחות (צט ע"ב) משמע שיש גם יש איסור תורה על כך. שאמר שם "ריש לקיש, כל המשפח דבר אחד מתלמודו, עובר בלאו, שנאמר: 'רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים' (דברים ד). ודברי רבי אבין אמר רב אילעא, דאמר רב אבין, אמר רב אילעא, כל מקום שנאמר 'השמר', 'פן', 'ואל', אינו אלא לא תעשה. רבינא אמר, עובר בשני לאוין, 'השמר' ו'פן'. רב נחמן בר יצחק אמר, בשלשה לאוין, 'השמר לך', 'ושמר נפשך מאד', 'פן תשכח'. גם שם אומרת הגמרא שאם אדם שכח מחמת אנסו לא עובר איסור. רק אם מסירם מלבו הוא עובר.

המסיר מלבו – כאילו מתחייב בנפשו

יש אומרים שמסיר דברי תורה מלבו הוא מי שעשה כמו רבי זירא, עליו מספרת הגמרא (בבא מציעא פה ע"א) שכאשר רצה לעלות לארץ-ישראל התענה מאה תעניות על מנת לשכוח את התלמוד הבבלי שלא יטרידנו. ומסביר שם רש"י כי "אמוראין שבארץ ישראל לא היו בני מחלוקת, ונוחין זה לזה כשמן, כדאמרינן בסנהדרין (כד, א), ומיישבין את הטעמים בלא קושיות ופירוין". רבי זירא כמובן לא עבר על איסור "פן תשכח", כי עשה כן על מנת ללמוד את תלמודה של ארץ-ישראל בנקיות. אבל מי שמסיר דברי תורה מלבו בשאט-נפש – עובר על האיסור.

ואולם כל המפרשים על המשנה באבות הסבירו כי האיסור הוא על מי ששוכח את התורה בגלל שלא חזר על לימודו. כך מסביר ר' עובדיה מברטנורא "בשביל שלא חזר עליה, מעלין עליו כאילו מתחייב בנפשו. שמתוך שכחתו הוא בא להתיר את האסור ונמצאת תקלה באה על ידו, ושגגתו עולה זדון". כן מפרש גם ה"תוספות יום טוב" ומוסיף בשם מדרש שמואל שאפילו מחמת שהוא טרוד למצוא טרף לביתו, אפילו הכי מתחייב בנפשו. אמנם האדמו"ר הזקן כתב בשו"ע הרב (הלכות ת"ת ב ו), כי מי שטרוד לפרנסתו – לא מתחייב בנפשו.

מי שלא לומד בכלל – מתחייב ממש

שואל האדמו"ר הזקן (שם, ד): אם כל כך חמור מי ששוכח דברי תורה, אולי יאמר אדם, למה לי ללמוד תורה? "כי באמת אילו לא למד דבר זה, לא מעלה עליו הכתוב בלבד 'כאלו' מתחייב בנפשו, אלא היה מתחייב בנפשו ממש. שכל מי שאפשר לו להרבות ולהוסיף בלימודו בענין שלא ישכח בזה מה שלמד כבר מפני שכבר חזר על לימודו כראוי ואינו מוסיף, אף על פי שאינו מתבטל מתלמוד תורה אלא חוזר תמיד על הראשונות שלא מפני חשש שכחה, אלא מפני שנוח וקל לו יותר לחזור על הראשונות מלטרוד בלימוד חדש, הרי זה מתחייב בנפשו ממש, כמו שאמרו חכמים ודלא

מוסיף – יסיף. דהיינו שיאסף בלא זמנו שנאמר בתורה 'כי הוא חייכם וגו''. ואומר: 'למען ירבו מיכם' וגו' ודברי תורה נדרשים מכלל הן לאו''.

אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו

בגמרא (בבא בתרא י ע"ב) מובא מעשה ביוסף, בנו של רבי יהושע, שחלה ועלה לעולם העליון. וכשחזר והבריא וחזר לעולם הזה שאל אותו אביו: מה ראית בעולם העליון? אמר לו הבן: "עולם הפוך ראיתי, עליונים למטה ותחתונים למעלה" (אותם שהם עליונים כאן מחמת עושרן ראיתי שם שהם למטה, ומול זה ראיתי עניים שהם בינינו שפלים, שם ראיתם חשובים – רש"י). אמר לו אביו: "עולם ברור ראיתי".

המשיך ושאל אביו: "ואנן היכי חזיתין?" – ותלמידי חכמים, איפה הם היו בעולם העליון? אמר לו: "כמו שהם חשובים פה הם חשובים שם. ועוד שמעתי שהיו אומרים: 'אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו'. ושמעתי שהיו אומרים: 'הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן'. מאן נינהו? אילימא רבי עקיבא וחבריו? משום הרוגי מלכות ותו לא. פשיטא! בלאו הכי נמי. אלא הרוגי לוד".

איך זוכרים את התורה?

לימוד מתוך שמחה

אחד הדברים המועילים ביותר לזכור את לימוד התורה הוא הלימוד מתוך שמחה. כך מביא המהר"ח"ו בשם האר"י ז"ל (שער רוח הקודש ח ע"ב): "הנה צריך האדם בעת קיומו כל מצוה ומצוה, או בהתעסקו בתורה, או כשמתפלל התפלה להיותו שמח וטוב לב, יותר מכאשר מרויח או מוצא אלף אלפים דינרי זהב וכמו שמצינו (ברכות ל' ע"ב) על החכם שהוא אביי ע"ה, דהוה קאים קמיה דרבה והוא קא בדח טובא ואמר: תפילין קא מנחנא וכו' וזהו פירוש הפסוק 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל' (דברים כ"ח), פירוש תשמח יותר, מכאשר תרויח רוב כל ממון שבעולם, וזה מרוב כל, פירוש יותר מכאשר הוא רב כל".

וכתב בעל ה"אגלי טל" בהקדמתו, כי שמע קצת בני-אדם שטועים מדרך השכל וחושבים שצריך ללמוד תורה לשמה בלי שום תענוג. "ובאמת זה טעות מפורסם. ואדרבא, כי זה היא עיקר מצוות לימוד התורה, להיות שש ושמח ומתענג בלימודו, ואז דברי תורה נבלעין בדמו. ומאחר שנהנה מדברי תורה, הוא נעשה דבוק לתורה".

וְהָיָה כְּנֶגֶן הַמְּנַגֵּן וְתֵּהִי עֲלֵיו יָד ה'

ממשיך לומר שם מהר"ח"ו בשם האר"י ז"ל (שער רוח הקודש ח ע"ב): "גם מדת העצבות בעצמה, היא מדה מגונה מאד, ובפרט הרוצה להשיג חכמה ורוח הקדש, ואין דבר גורם מניעת ההשגה, אפי' אם יהיה ראוי אליה, כמו שיש בו מדה של העצבות, והעד בזה, מה שאמר הכתוב 'וְעֵתָה קָחוּ לִי מְנַגֵּן וְהָיָה כְּנֶגֶן הַמְּנַגֵּן וְתֵּהִי עֲלֵיו יָד ה'' (מלכים ב' ג') וכמה ראיות אחרות. גם מדת הכעס, מלבד מה שמונעת ההשגה לגמרי, וכמו שמצינו על פסוק 'ויקצף משה על אלעזר ועל איתמר' (ויקרא י') ואמרו רז"ל: אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לֵקִישׁ, כָּל אֶדָם שְׂכֹכֵס, אִם חָכֵם הוּא – חֲכָמָתוֹ מְסִתְּלָקֶת מִמֶּנּוּ, וְאִם נְבִיא הוּא – נְבוּאָתוֹ מְסִתְּלָקֶת מִמֶּנּוּ".

והעיד מהר"ח"ו על האר"י ז"ל: "והנה מורי ז"ל היה מקפיד בענין הכעס, יותר מכל שאר העבירות, אפילו כשהוא כועס בשביל מצוה, וכענין משה כנז"ל, והיה נותן טעם לזה ואומר, כי הלא כל שאר

העבירות אינם פוגמים אלא כל עבירה ועבירה פוגמת אבר אחד, אבל מדת הכעס פוגמת כל הנשמה כלה, ומחליף אותה לגמרי, והענין הוא, כי כאשר יתכעס האדם, הנה הנשמה הקדושה מסתלקת ממנו לגמרי, ונכנסת במקומה נפש מצד הקליפה וזה סוד מה שאמר הכתוב 'טורף נפשו באפו וגו' (איוב יח, ד) כי ממש טורף נפשו הקדושה".

וְרָם לְבַבְךָ – וְשָׁכַחְתָּ

בגמרא (סוטה ט ע"א) "אֲזַהְרֶה לְגִסְי הַרוּחַ מִנִּי? אָמַר רַבָּא אָמַר זְעִירִי: מִהֶכָּא, 'שִׁמְעוּ וְהִאֲזִינוּ אֶל תִּגְבְּהוּי' (ירמיה יג, טו). רב נחמן בר יצחק אָמַר מִהֶכָּא: (דברים ח, יד) 'וְרָם לְבַבְךָ וְשָׁכַחְתָּ'. והפסוקים בשלמותם מלמדים שהעושר עלול להביא לשכחת ה', לגאווה ולגסות לב: "הַשֹּׁמֵר לֵךְ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְבַלְתִּי שֹׁמֵר מִצְוֹתָיו וּמְשַׁפְּטֵיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם: פֶּן תֹּאכַל וְשִׁבְעָתָ וּבְתִים טִבִים תִּבְנֶה וְיִשְׁבָּתָ: וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ יִרְבְּנוּ וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לְךָ וְכָל אֲשֶׁר לְךָ יִרְבֶּה: וְרָם לְבַבְךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ הַמוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּתֵי עֲבָדִים" (דברים ח, יא-יד).

אדם חושב שהעושר בזכותו. "וְאָמַרְתָּ בְּלִבְּךָ פָּחִי וְעַצְם יְדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה: וְזָכַרְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הִנְתֶּנּוּ לְךָ פֶּחַ לַעֲשׂוֹת חֵיל לְמַעַן הָקִים אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם בְּיוֹם הַזֶּה" (שם, פס' יז-יח). וכדברי הר"ן בדרשות שאומר כי כוח הוא רע אם שוכחים את ה', ואולם אם זוכרים, הרי שכוח הוא ברכה, כשם שהיה אצל האבות הקדושים.

אֵינֶנּוּ דּוֹמָה שׁוֹנֶה פְּרָקוֹ מֵאֶה פְּעָמִים, לְשׁוֹנֶה מֵאֶה וְאַחַת

מתן תורה בארבעים יום

הגמרא (מגילה ז ע"ב) מספרת כי רב אשי ישב לפני אמימר בבית המדרש בפורים, והתלמידים לא הגיעו. שאל אמימר: למה התלמידים לא באים? אמר לו רב אשי: אולי הם טרודים בסעודת פורים. שאל אמימר: למה לא אכלו את הסעודה בליל פורים? השיב לו רב אשי: וכי כבודו לא שמע את דברי רבא שאמר: "סעודת פורים שאכלה בלילה – לא יצא ידי חובתו"? שאל אמימר: כך פסק רבא? ענה רב אשי: כן. למד ממנו אמימר את ההלכה ארבעים פעמים, והיה דומה לו כאילו הלכה זו מונחת בכיסו. והיה מדייק מרן אליהו זצוק"ל, כי אחרי ארבעים פעמים רק "נדמה לוי" (כך גם ברכות כח ע"א; פסחים עב ע"א). ולמה ארבעים? כי הגמרא אמרה שיצירת הוולד היא בארבעים יום, וכך גם מתן תורה הוא בארבעים יום (מנחות צט ע"ב).

ובגמרא (חגיגה ט ע"ב) "אָמַר לוֹ בַר הֵי הֵי לְהַלֵּל: מֵאֵי דְכָתִיב, (מלאכי ג, יח) 'וְשִׁבְתֶם וּרְאִיתֶם בֵּין צְדִיק לְרָשָׁע, בֵּין עוֹבֵד אֱלֹהִים לְאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוּ, הֲיִינוּ 'צְדִיק', הֲיִינוּ 'עוֹבֵד אֱלֹהִים'? הֲיִינוּ 'רָשָׁע', הֲיִינוּ 'לֹא עֲבָדוּ'? אָמַר לֵיה: 'עֲבָדוּ' וְלֹא עֲבָדוּ' – תִּנְוִינְהוּ, צְדִיקֵי גְמוּרֵי נִינְהוּ. אָבֵל – 'אֵינֶנּוּ דּוֹמָה שׁוֹנֶה פְּרָקוֹ מֵאֶה פְּעָמִים, לְשׁוֹנֶה מֵאֶה וְאַחַת'. אָמַר לֵיה, מִשׁוּם חֶדָּא זִימְנָא, קָרִי לֵיה, 'לֹא עֲבָדוּ'! אָמַר לֵיה, אֵין. צֵא וּלְמַד מִשׁוּק שֶׁל חֲמָרִים – עֲשֶׂרָה פְּרָסִי – בְּזוֹנָא, עֲשֶׂרָה וְחַד פְּרָסִי – בְּתַרֵי זוּזִי".

וכתב האר"י ז"ל בשער המצוות (פרשת ואתחנן): "ואין דברים אלו מכלל הדברים שהם דרך גוזמא, אלא הדברים הם כפשטן. כי השר הזה הנקרא שמו מ"ס שהוא גימטריה מאה. והשונה פרקו מאה פעמים יש בידו יכולת לשכחו, ומשם ואילך אין בו יכולת לשכחו".

לא עם-הארץ חסיד הבן איש חי

מרן הרב זצוק"ל היה מספר על תלמידיו של מרן ה"בן איש חי", שהפיצו את התורה, והמיוחד שבהם היה הרב הגאון והצדיק רבי צדקה הזקן זצ"ל, שהרב היה אומר עליו "איש גדול ועצום

חסידי צדיקא ופרישא, גאון גדול בהלכה" והיה בקי ב"שולחן ערוך" בחלק "אורח חיים" ו"יורה דעה", שהיו שגורים בפיו כמו שמונחים על כף ידו ממש. והחלקים "חושן משפט" ו"אבן העזר" היו שגורים בפיו כמאן דמנח בכיסיה.

וסיפר הרב זצ"ל, כי העובדה שיש היום רבנים ספרדים זה הכול בזכותו, כי בזמנו לא היה מי שישלח את בניו לישיבת "פורת יוסף" בעיר העתיקה, והיו שולחים לבתי-ספר של המיסיון, שם הלימודים היו בחינם, או לבית-ספר "כל ישראל חברים" של "אליאנס", ורק מעטים היו הולכים ללמוד תורה. והוא התרוצץ בין בעלי הבתים וקִיבֵץ עמו עוד רבנים שילכו לשכנע את ההורים לשלוח את בניהם לישיבת "פורת יוסף" שבעיר העתיקה.

וסיפר הרב זצ"ל: הרב צדקה שאל אותי בתקיפות אם אני בקי בספרי ה"בן איש חי" בעל-פה, ועל זה שתקתי. ואז הוא אמר לי שיש לדעת שבדורנו מי שלא יודע "בן איש חי" בעל-פה הוא עם-הארץ, ומי שידוע "בן איש חי" הלכות שנה ראשונה ושנייה, אפשר שייקרא תלמיד חכם.

חַמְשָׁה דְּבָרִים מְשַׁחֲחִין אֶת הַתְּלָמוּד

סגולה לשכחת דברים בטלים

בגמרא (הוריות יג ע"ב): "תְּנוּ רַבָּנוּ, חַמְשָׁה דְּבָרִים מְשַׁחֲחִין אֶת הַתְּלָמוּד, הָאוֹכֵל מִמָּה שְׁאֵכָל עֵבֶר. וּמִמָּה שְׁאֵכָל מִמְּנוּ חֲתוּל. וְהָאוֹכֵל לֵב שֶׁל בְּהֵמָה. וְהַרְגִיל בְּזִיתִים. וְהַשׁוֹתֵה מִים שֶׁל שִׁינֵי הַרְחִיצָה. וְהַרְחִיץ רַגְלָיו זֶה עַל גַּב זֶה. וַיֵּשׁ אוֹמְרִים, אֵף הַמְנִיחַ כְּלִי תַחַת מְרַאשׁוֹתָיו (בגדיו תחת הכרית)". ושם בגמרא "שְׁאַלוּ תַלְמִידָיו אֶת רַבִּי אֶלְעָזָר, מִפְּנֵי מָה הַכֶּלֶב מְפִיר אֶת קוֹנוֹ, וְחֲתוּל אֵין מְפִיר אֶת קוֹנוֹ? אָמַר לָהֶם, וּמָה הָאוֹכֵל מִמָּה שְׁהָעֵבֶר אוֹכֵל – מְשַׁחַח, הָאוֹכֵל עֵבֶר עֲצָמוֹ לֹא כָּל שְׂכָר?!"

וב"שולחן ערוך" (אורח חיים ד, יח): "אלו דברים צריכין נטילה במים: הקס מהמטה; והיוצא מבית הכסא ומבית המרחץ; והנוטל צפרניו; והחולץ מנעליו; והנוגע ברגליו; והחופף ראשו. ויש אומרים אף ההולך בין המתים; ומי שנגע במת; ומי שמפליא כליו; והמשמש מטתו; והנוגע בכנה; והנוגע בגופו בידו. ומי שעשה אחת מכל אלו ולא נטל, אם תלמיד חכם הוא – תלמודו משתכח" וכו'.

וכתב הרה"ג חיים פלאגי זצ"ל (רוח חיים ח"ב) שכל מי שאינו נוטל ידיו לדברים שצריכים ליטול ידיים, גורם שכחה לעצמו וגורם לשכוח תלמודו ועובר על "השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח". ובשו"ת משנה הלכות (חלק ג סימן סב) הביא את דברי רבנו יהודה החסיד ב"ספר חסידים" (תתר"ח) על אחד ששאל חכם ואמר: עכברים אכלו מלחמי, אם אוכל לאכול מן הלחם? אמר לו רבי יהודה החסיד: ולמה לא תאכל? אמר השואל: פן אשכח תלמודי, ואני נזהר מלאכול כל מה שמשכח התלמוד, ועתה אני רעב. אמר לו רבי יהודה החסיד: "אינך חייב עד שישב ויסירם מלבו, ואני רואה אותך שאינך עוסק בתורה ואתה פנוי ובטל מדברי תורה. ומוטב לך שלא היית נזהר מדברים המשכחים כדי שתשכח דברים בטלים שאתה עוסק בהם".

ובאמת דברי רבי יהודה החסיד היו מוסר למי שנהר מדברים המשכחים אבל לא לומד תורה. אמנם מי שלומד תורה בוודאי צריך להשתדל לזכור את התורה ככל יכולתו, גם בחזרה עליה וגם באכילה ושמירת גופו מפני דברים המטרידים או משכחים.

אכילת "כזית" בכוונה

בעניין אכילת זיתים, שהם דבר שגורם שכחה, היו שאמרו כי טוב שיאכל אותם עם שמן זית, שמביא זיכרון. שכך אמרה הגמרא (הוריות יג ע"ב): "חמשה דברים יפים לתלמוד" ואחד מהם הוא "הרגיל בשמן זית. דאמר רבי יוחנן, פשם שהזית משכח תלמוד של שבעים שנה, כך שמן זית מחזיר תלמוד של שבעים שנה".

אמנם ה"מגן אברהם" (סימן קע) כתב "בענין דברים המשכחים את האדם כגון זתים וכיוצא בהם, אין זה אלא בעם הארץ. אבל המאכל בכוונה כנודע, מוסיפין לו זכירה כי הוא מתקן אותה. אך צריך לזהר מאוד שלא לאכול לב בהמה חיה ועוף". כוונתו של ה"מגן אברהם" היא לדברי האר"י ז"ל על האוכל זיתים: "ודע כי אין זה אלא במי שאוכלה בלא כוונה כעם הארץ, אך כל מי שמכוין באכילתו אל הכוונות שיתבארו בפרשת עקב לקמן בפסוק ואכלת ושבעת כו' אדרבא נותנים בו זכירה כיון שאוכלה בכוונה ומברר ומתקן אותם על ידי הכונה ההיא כנזכר שם" (שער המצות - ואתחנן ועיין ספר נגיד ומצוה י"ח ע"ב).

הרב זצ"ל היה אומר כי זיתים של ארץ-ישראל מלמדים על שבח פירותיה. וכשאוכל בכוונה זו – הריהו מקיים מצווה לאכול פרותיה הקדושים. ואם חושש לשכחה יאמר תפילה קצרה: "ברא מפקח, אבא משכח. יהא רעוא שיהיה אבא כברא". כלומר, האבא, שהוא הזית, משכח; הבן, שהוא שמן הזית, מפקח. יהי רצון שהאבא יהיה כמו הבן. וזה מספיק לכוונה המתקנת.

ויהי רצון שנהיה תמיד זוכרי הברית ולא שכחי אלוקים. ויקוים בנו "וְזָכַרְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הִתִּיךָ לָךְ כַּח לַעֲשׂוֹת חֵיל לְמַעַן תִּקַּים אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם בְּיוֹם הַזֶּה". אמן ואמן.

מהלכות לימוד תורה

פי שם ה' נקרא עליך

עד האלהים יבא דבר שניהם

אחד החידושים של פרשת "משפטים" הוא בכך שאלוקים נתן לבני-אדם לשפוט על-פי דיני האלוקים ולהכריע בהם, למרות שחכמת בני-אדם היא מוגבלת. ולא עוד, אלא שקוראים לדיינים "אלוהים". "עד האלהים יבא דבר שניהם; אֲשֶׁר יִרְשִׁיעַ אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרַעְהוּ" (שמות פרק כב ח. כב ז, וכא ו). מתקיים בהם "פי שם ה' נקרא עליך; וְיִרְאוּ, מִמֶּנִּי". כל זאת בגלל שהדיינים לא אוהבים אחד מהצדדים, לא קרובים אליו ולא שונאים אותו. אין להם נטיית שוחד או טובת הנאה. רק דבר האלוקים נמצא נגד עיניהם. על כן נקראו בשם זה.

על כן אמרו חז"ל (סנהדרין קי א): "כל המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר השכינה". ורבי עקיבא למד מהפסוק "את ה' אלקיך תירא" (דברים י, כ) לרבות תלמידי חכמים (פסחים כב ע"ב), ובפרקי אבות למדנו שיהיה "מורא רבך כמורא שמים" (אבות ד, יב). עם זאת כל "אלוהים" האמור בדיינים אינו שם קודש (סנהדרין סו ע"א). ובמסכת סופרים (פרק ד הלכה כא) נאמר על הפסוק: "אלהים יצב בעדת אל; בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט" (תהלים פב, א) – כי הוא משמש קודש וחול.

שם ה' בכינוי

כשאדם קורא שניים מקרא ואחד תרגום, הוא קורא שם ה' ושם אלוקים כמו שקוראים בתפילה. השאלה היא איך לקרוא שם ה' ושם אלוקים כשהוא קורא את רש"י או לומד גמרא. איך לקרוא כשהוא קורא פסוק ואיך כשהוא לומד נוסח ברכה המופיעה במשנה או בגמרא. האם לומר אותו כמו שהוא, או להזכירו בכינוי? כך נשאל רבי יעקב עמדין זצוק"ל (שאלת יעבץ א, פא): "שאלתני בני, אם מותר לקרות האזכרות בפסוקים המובאים בתלמוד?".

וענה לו כי הוא באמת ראה את כל מלמדי התינוקות מקפידים לא להזכיר שם ה' תוך כדי לימוד, מחשש איסור "לא תשא את שם ה' לשוא", וגם הוא למד כך מהמלמדים שלו. אך כשגדל ובא לבית המדרש ראה את תלמידי החכמים קוראים את שם ה' ככתבו תוך כדי לימודם. הוא סיפר על עצמו שכאשר היה ילד ולמד לפני אביו הגאון בעל שו"ת "החכם צבי", אמר לו לקרוא את השם ככתבו. "נהירנא כד הוינא טליא. וגריסנא גמרא באנפא אבא מארי הגאון ז"ל, כשהייתי מגיע לפסוקים וקריתי השם בכינוי כמי מה ששמעתי ממלמדי. היה גוער בקורין כך, והורנו לקרות השם כקורא בתורה".

יום אֲשֶׁר עֲמַדְתָּ לְפָנַי ה' אֶלְקִיךָ בְּחֹרֵב

רבי יעקב עמדין זצוק"ל הביא ראיה לזה מהגמרא (ברכות כב ע"א) שאומרת כי כל לימוד גמרא או תורה צריך להיות כמו מעמד הר סיני. "דתניא וְהוֹדַעְתֶּם לְבָנֵיךָ, וְלִבְנֵי בְנֵיךָ, (וסמיך ליה) יום אֲשֶׁר עֲמַדְתָּ לְפָנַי ה' אֶלְקִיךָ בְּחֹרֵב, מֵה לְהֵלֶן - בְּיִרְאָה, וּבְאִימָה, בְּרִתָּת, וּבְזִיעַ, אֶף פָּאן, בְּיִרְאָה, וּבְאִימָה, בְּרִתָּת וּבְזִיעַ. מִפָּאן אֶמְרוּ, הַזָּבִין, וְהַמְצַרְעִים, וּבְזִיעַ נְדוּת (בשגגה) מִתְּרִין לְקִרוֹת בְּתוֹרָה, וּבְנִבְיָאִים, וּלְשָׁנוֹת בְּמִשְׁנָה בְּמִדְרָשׁ, וּבְתַלְמוּד, וּבְהַלְכוּת, וּבְהַגְדוֹת. וּבְעֲלֵי קְרִיין אֶסוּרִין". שהראשונים נטמאו באונס או בשוגג, ובעל קרי נטמא מתוך הרהור עבירה וקלות ראש ועל כן הוא לא יכול ללמוד תורה שצריך ללמדה בְּיִרְאָה, וּבְאִימָה, בְּרִתָּת, וּבְזִיעַ כמו מעמד הר סיני.

רבי יוסי חולק על הדעה הזאת ואומר שמותר לבעל קרי ללמוד מה שהוא רגיל "ובלבד שלא יציע את המשנה". לדעת רבי יונתן בן יוסף מותר ללמוד משנה, אבל לא גמרא שצריכה יותר עיון ויישוב דעת. לדעת רבי נתן בן אבישלום "אף מציע את הגמרא ובלבד שלא יאמר אזכרות שבו". דהיינו לא יזכיר שם ה' שכתוב בגמרא בפסוקים או בהלכות ברכות. לדעת רבי יוחנן הסנדלר, תלמידו של רבי עקיבא, משום רבי עקיבא: "לא יכנס למדרש או לבית המדרש כל עיקר. ולדעת רבי יהודה: "שונה הוא בהלכות דרך ארץ".

למעשה נפסק שמותר לבעל קרי ללמוד בלי הגבלה. אמנם מעלה גדולה יש ללמוד תורה מתוך טהרה, שהדברים הנלמדים יהיו שמחים כנתינתם מסיני. מתוך דבריהם למדנו שרק לבעל קרי יש בעיה והוא לא יכול להזכיר את אזכרות ה' תוך כדי לימוד. למד מכאן בעל שו"ת "שאלת יעבץ" כי כל הלומדים האחרים הלומדים בטהרה יכולים להזכיר את אזכרות ה' בלימוד (כמו שישראל היו לומדים מהר סיני).

וְשִׁלְשָׁתָם לְבָנֶיךָ

עוד הוכחה לכך שמותר לקרוא את הפסוקים ככתבם ולא בכינוי, הביא שו"ת "שאלת יעבץ" (חלק א סימן פא) מכך שהגמרא (קידושין ל ע"א) אומרת: "אמר רבי ספרא משום רבי יהושע בן חנניא, מאי דכתיב (דברים ו, ז) 'וְשִׁלְשָׁתָם לְבָנֶיךָ', אַל תִּקְרֵי 'וְשִׁנְיָתָם', אֶלָּא 'וְשִׁלְשָׁתָם' - לְעוֹלָם וְשִׁלְשָׁתָם אֲדָם שְׁנוֹתָיו - שְׁלִישׁ בְּמִקְרָא, שְׁלִישׁ בְּמִשְׁנָה, שְׁלִישׁ בְּתַלְמוּד, מִי יוֹדֵעַ כִּמָּה חֲזִי? לֹא צָרִיכָא - לְיוֹמֵי". דהיינו שבכל שבוע יחלק את הימים וילמד שליש מכל נושא (רש"י), או בכל יום יחלק את לימודו לשלושה חלקים (תוס', רמב"ם), שלא יהיה בקי רק במשנה, רק בגמרא או רק בתורה שבכתב.

וכתב הרמב"ם, כי אחרי שלמד אדם תורה שבכתב על בוריה, ילמד בעיקר גמרא, כי יש בה גם תורה שבכתב וגם תורה שבע"פ וגם עיון וביטול. "במה דברים אמורים בתחלת תלמודו של אדם, אבל כשיגדיל בחכמה ולא יהא צריך לא ללמוד תורה שבכתב, ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה, (שבהם) יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה. ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד לפי רוחב שיש בלבו ויישוב דעתו".

על סמך גמרא זו פסק בשו"ת "שאלת יעבץ" (חלק א סימן פא) בשם אביו הגאון שו"ת חכם צבי כי צריך לקרוא את הפסוקים בגמרא כמו שקוראים אותם בתורה, שהרי בלימוד הגמרא יוצאים ידי חובת לימוד תורה שבכתב, וזה קורה רק אם קוראים את שם ה' כמו שכתוב ולא בכינוי. אמנם חלק עליו בעל האגרות משה וכתב כי אפשר לצאת ידי חובת לימוד תורה שבכתב גם כשקוראים את שם ה' בכינוי, שהרי עיקר הלימוד הוא בהבנה, וזה לא משתנה בשפת הלימוד (אגרות משה אורח חיים חלק ב סימן נו).

ומנהג רבנו קשישאי בארץ הצבי שלא להזכיר השם כקריאתו

בשו"ע (או"ח רטו, ג) נפסק כי "מותר ללמד לתנוקות הברכות כתקן ואף על פי שהם מברכין לבטלה בשעת הלימוד". וכתב המגן אברהם (סי"ק ה) כי כשלומדים תורה אי-אפשר לקרוא שם שמים במפורש אלא בכינוי. "אבל גדול בשעה שלומד הברכות בגמרא אומר בלא הזכרת השם, וכן משמע בפירוש המשניות להרמב"ם בפרק הרואה ובתו' ר"פ הרואה", שלא הזכירו בכל הברכות המוזכרות שם ה' כקריאתו. וכן כתב החיד"א (ברכי יוסף אורח חיים סימן רטו) "ומנהג רבנו קשישאי בארץ הצבי שלא להזכיר השם כקריאתו" (ובהערות שם הביא הוכחה מתשובות הגאונים

ע"ט שבתלמוד לא נזכר ברוך אתה ה', משום שאינו אלא גמרא ולא שעת מעשה. וראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר חלק יד סימן יב, בתשובתו להרה"ג יוסף קאפח זצוק"ל.

לא כשאני נכתב אני נקרא

גאון עוזנו ותפארתנו בעל הבן איש חי זיע"א הסתמך בתשובתו (שו"ת תורה לשמה תצו) על המשנה בשבועות (ד, יג), שלומדת על דיני שבועה ומשתמשת בכינוי ולא בשם המפורש: "מְשַׁבֵּיעַ אֲנִי עֲלֵיכֶם, מְצַוָּה אֲנִי עֲלֵיכֶם, אוֹסְרָכֶם אֲנִי - הָרִי אֱלוֹ תְּבִין. בְּשָׂמִים וּבְאָרֶץ - הָרִי אֱלוֹ פְּטוּרִין. בִּאלוּי דל"ת, ביו"ד ה"א, בְּשִׁדִּי, בְּצָבָאוֹת, בְּחִנוֹן וְרַחוּם, בְּאָרֶץ אֲפִים וְרַב חֶסֶד, וּבְכָל הַכְּנוּיִן - הָרִי אֱלוֹ תְּבִין". ברור הוא שכאשר המשנה אומרת באלו"ף דל"ת הכוונה היא בשם אדנות, וכשאומרת ביו"ד ה"א – הכוונה בשם י-ה או בשם הויה. אם כן למה לא כתוב שם אדנות ורק אלו"ף דל"ת? ולמה כתוב במשנה יו"ד ה"א ולא שם י-ה? והרי כאשר המשנה מדברת על שבועה, בוודאי מדובר שהאדם נשבע בשם כמו שהוא?

"נמצינו למדין בתוך דברי ההלכה או דרשה אין להזכיר שם אדני"י ושם י"ה כמו שהם אלא ישנה בהזכרתם, כנזכר, מפני הכבוד. וכן תמצא במאמרי רז"ל בדרשה שאמרו 'בעוה"ז, לא כשאני נכתב אני נקרא. כי אני נכתב ביו"ד ה"י ונקרא באלו"ף דל"ת'. הרי כשרצו רז"ל לדבר ולדרוש בזה והזכירו שם אדני"י כך באלו"ף דל"ת ולא הזכירוהו כמו שהוא".

שמות עם דמיון

מאידיך למדנו כי השמות "שְׁדִי, צְבָאוֹת, חִנוּן וְרַחוּם, אָרֶץ אֲפִים וְרַב חֶסֶד" הם שמות שכן אפשר לומר תוך כדי לימוד. "כי שאר שמות יש להם דמיון כמותם בדברים אחרים. כי שם 'אהיה' הנה יש תיבה כיוצא בו בשאר דברים כמו 'כי אהיה עמך'. וכיוצא בזה הרבה. וכן שם 'אלי' יש כמוהו מלה בשאר דברים כמו וידבר כו' אל פלוני. וכיוצא בזה וכן שם 'אלהים' יש זה בחול, כי הדיינים נקראים בשם זה. וכן 'אלהים אחרים' אבל שם י"ה ושם אדני"י לא יש כמהו מלה אחת בשאר דברים" (ודן שם באורך בשם אדני שמוזכר אצל המלאכים שנשלחו לאברהם).

אמנם אם קורא פסוקים בשלמות בתוך הגמרא או בלימוד אחר, יכול לאמרם כמו שאומרם בתפילה או בתורה שבכתב, כיוון שהוא קורא הפסוק בשלמותו. ועל כך נאמר בגמרא ברכות שמותר להזכיר את האזכרות בלימוד לפי רבי נתן בר אבישלום.

עמל תורה וחיסרון בעמלה

אם בְּחַקְתִּי תֵּלְכוּ - שתהיו עמלים בתורה

מִרְן הִרְבַּ אֲלִיהוּ זְצוּק"ל הִיָּה מְזַכֵּיר אֶת הַפְּסוּקִים בַּפְּרָשָׁה הַתּוֹכַחָה "בְּחֻקְתִּי", שֶׁם מְזַכֵּר כָּל הַפּוֹרְעָנוּת שֶׁהִגִּיעוּ אֲלֵינוּ בַּגְּלוּת. כִּשֶׁהַתּוֹרָה רּוֹצָה לומר לָנוּ מַה הַמְקוֹר לְכָל הַקְּלָקוֹל הִיא אֹמֶרֶת חִסְרוֹן בַּעֲמַל הַתּוֹרָה. וְכִשֶׁהִיא רּוֹצָה לְסַפֵּר לָנוּ מַה הַמְקוֹר לְבִרְכָּה הִיא אֹמֶרֶת עֲמַל תּוֹרָה. "אִם בְּחַקְתִּי תֵּלְכוּ וְאֶת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם". מִסְבִּיר רַש"י בְּשֵׁם מִדְרַשׁ חוֹז"ל: "אִם בְּחַקְתִּי תֵּלְכוּ - יִכּוֹל זֶה קִיּוּם הַמִּצְוֹת? כִּשֶׁהוּא אֹמֵר וְאֶת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ הִרִי קִיּוּם הַמִּצְוֹת אִמּוֹר. הֵא מַה אֲנִי מְקַיֵּם אִם בְּחַקְתִּי תֵּלְכוּ - שתהיו עמלים בתורה". לְהַתְּאֵמֵץ לְלִמּוּד וּלְהַבִּין וְלֹא לְלִמּוּד בְּאֹפֶן שְׂטָחִי.

וּמַהוּ הַשְּׂכָר? גַּם חֻקְלָאֵי - "וְנִתְּתִי גִשְׁמֵיכֶם בְּעֵתָם וְנִתְּנָה הָאֶרֶץ יְבוּלָה וְנֶעַץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִיּוֹ". גַּם כֹּלְכֵלִי - "וְאֶכְלֶתֶם לְחֶמְקֶם לְשִׁבְעָה וְיִשְׁבְּתֶם לְבֶטֶח בְּאַרְצְכֶם". גַּם צְבָאֵי - "וְיִרְדְּפֶתֶם אֶת אֲיִבֵיכֶם וְנִפְּלוּ לְפָנֵיכֶם לְחָרֵב". גַּם רִיבּוּי וּפְרִיּוֹן - "וּפְנִיתִי אֲלֵיכֶם וְהִפְרִיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבִּיתִי אֶתְכֶם". גַּם הַקְּמַת הַבְּרִית - "וְהִקִּמְתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם". גַּם הַשְּׂרָאָת שְׂכִינָה - "וְנִתְּתִי מִשְׁכְּנֵי בְּתוֹכְכֶם". גַּם מְקַדֵּשׁ - "וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהִיִּיתִי לָכֶם לְאֱלֹקִים". גַּם עוֹצְמָה - "וְאֹלְדָּךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוֹת".

כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה

הַרְמַב"ם מְסַבֵּיר כִּי לִימּוּד תּוֹרָה הוּא לְכָל אָדָם. "כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל חַיִּיב בְּתַלְמוּד תּוֹרָה בֵּין עֵינֵי בֵּין עֵשֶׁר, בֵּין שְׁלֹם בְּגוּפוֹ בֵּין בַּעַל יִסּוּרִין, בֵּין בַּחֹר בֵּין שֶׁהִיָּה זָקֵן גְּדוֹל שֶׁתִּשֵּׁשׁ כַּחוֹ, אֲפִילוּ הִיָּה עֵינֵי הַמִּתְפַּרְנֵס מִן הַצְּדָקָה וּמַחֲזֵר עַל הַפְּתַחִים, וְאֲפִילוּ בַּעַל אִשָּׁה וּבָנִים - חַיִּיב לְקַבּוֹעַ לוֹ זְמַן לְתַלְמוּד תּוֹרָה בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה. שְׁנֵאמַר: 'וְהִגִּית בּו יוֹמָם וּלְיַלְהָא' (יְהוֹשֻׁעַ א, ח). גְּדוּלֵי חֻכְמֵי יִשְׂרָאֵל הִיוּ מֵהֵן חוֹטְבֵי עֲצִים, וּמֵהֵן שׁוֹאֲבֵי מַיִם, וּמֵהֵן סוּמִים, וְאֵף עַל פִּי כֵן הִיוּ עוֹסְקִין בְּתַלְמוּד תּוֹרָה בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וְהֵם מְכַלְלִים מַעֲתִיקֵי הַשְּׂמוּעָה אִישׁ מִפִּי אִישׁ מִפִּי מִשֶּׁה רַבִּינוּ".

אין דברי תורה מתקיימין – אלא במי שממית עצמו עליהן

וְאֵלֶּה הַלּוּמְדִים צְרִיכִים לְלִמּוּד בְּכָל כּוֹחַם. "אִין דְּבְרֵי תּוֹרָה מִתְקַיֵּימִין בְּמִי שֶׁמְרַפָּה עֲצָמוֹ עֲלֵיהֶן, וְלֹא בְּאֵלּוֹ שְׁלּוּמְדִין מִתּוֹךְ עֵידוֹן וּמִתּוֹךְ אֲכִילָה וּשְׂתִיָּה, אֲלֵא בְּמִי שֶׁמְמִית עֲצָמוֹ עֲלֵיהֶן וּמַצְעֵר גּוּפוֹ תְּמִיד וְלֹא יִתֵּן שִׁנָּה לְעֵינָיו וּלְעַפְפֵּיּוֹ תְּנוּמָה". עוֹד כּוֹתֵב הַרְמַב"ם: "אִמְרוּ חֻכְמֵים בְּרִית כְּרוּתָה שְׂכָל הִיָּגַע בְּתוֹרָתוֹ בְּבֵית הַמְּדַרְשׁ - לֹא בְּמַהֲרָה הוּא מְשַׁכַּח, וְכָל הִיָּגַע בְּתַלְמוּדוֹ בְּצַנְעָה - מְחַפְּסִים שְׁנֵאמַר וְאֵת צְנוּעִים חֻכְמָה, וְכָל הַמְּשַׁמִּיעַ קוֹלוֹ בְּשַׁעַת תַּלְמוּדוֹ - תַּלְמוּדוֹ מִתְקַיֵּים בִּידּוֹ, אֲבָל הַקּוֹרָא בְּלַחֵשׁ בְּמַהֲרָה הוּא שׁוֹכַח" (הַלְכוֹת ת"ת פֶּרֶק ג' הַלְכָה יב וְעוֹד רַבִּים שֶׁם).

משלא תלמדו, לא תעשו

לְעוֹמֶת זֹאת, אִם לּוּמְדִים תּוֹרָה בְּלִי לְעַמּוֹל וּלְחַפֵּשׁ אֶת הָאֵמֶת, בְּלִי לְהַקְרִיב וּלְמַסּוֹר נַפְשׁ - הַתּוֹרָה חֲלוּלָה וְעוֹלּוּלָה לְהַבִּיא חוֹרְבָן. כִּךְ מִתְחִילָה הַתּוֹרָה לְתַאֵר אֶת הַגְּלוּת: "וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה: וְאִם בְּחַקְתִּי תִמְאַסּוּ וְאִם אֶת מִשְׁפָּטֵי תִגְעַל נִפְשְׁכֶם לְבַלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתַי לְהַפְרֹק אֶת בְּרִיתִי". מִסְבִּיר רַש"י: "וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ לִי - לְהִיּוֹת עֲמֵלִים בְּתוֹרָה. וְלֹא תַעֲשׂוּ

את כל המצוות האלה - משלא תלמדו, לא תעשו". חוסר עשייה שמתרחב להשפעה שלילית על אחרים. "וְאִם בְּחֻקֵי תִמְאָסוּ - מוֹאֵס בְּאֲחֵרִים הַעוֹשִׂים" (למשל, חרם על חנויות שומרות שבת). ממשיך ברדיפה אחרי לומדי תורה. "וְאִם אֶת מִשְׁפָּטֵי תִגְעַל נִפְשְׁכֶם - שׁוֹנֵא הַחֲכָמִים". והשלב הבא הוא שמגישים בג"ץ נגד ברית מילה או מצוות אחרות. שנאמר: "לְבַלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתַי - מוֹנַע אֶת אֲחֵרִים מַעֲשׂוֹת". אחר כך מידרדרים וכופרים בברית שאלוקים כרת עם ישראל. לדעתם ישראל הם ככל הגויים. כופרים בברית שיש לעם ישראל על הארץ או על התורה. "לְהַפְרֹכֶם אֶת בְּרִיתִי - כּוֹפֵר שְׁלֵא צוֹיִתִים".

קירוב רחוקים מהתורה

מִרְן הֶרֶב זְצוֹק"ל הִיָּה אוֹמֵר, כִּי הַקּוֹרָא אֶת דְּבָרֵי רִש"י אֵלּוּ רוֹאֵה שְׁחֹכֵם עֵדִיף מִנְּבִיא. שְׁהָרִי יֵשׁ כֹּאֵן תִּיאוֹר מְדוּיֵק שֶׁל הַמְּצִיאוֹת. וּמֵהֶרַע נִלְמַד לְטוֹב, שֶׁהֶדְרֵךְ לְצַמְצֵם אֶת הַמֵּרְחָק בֵּין הַצִּיּוֹר הַדְּתִי לְצִיּוֹר הַחִילוֹנִי הוּא בְּלִימוֹד תּוֹרָה. לֹא בְּצַעֲקוֹת וְלֹא בְּהַפְגָּנוֹת, רַק בְּלִימוֹד תּוֹרָה בַּעֲמַל. שְׁכַשְׁלוֹמְדִים תּוֹרָה - מֵתַחִיל קִירוֹב וּמֵתַחִילָה שְׁרִשְׁרַת שֶׁל מְצוּוֹה שְׁגוֹרֶרֶת מְצוּוֹה. וְלִכֵּן הִיָּה מִרְן הֶרֶב זְצ"ל מִשְׁתַּדֵּל מְאוֹד לְהַרְבּוֹת בְּלִימוֹד תּוֹרָה, וְעוֹד מְצַעִירוֹתוֹ הִיָּה מִסְתַּוֵּבֵב מִמְּקוֹם לְמְקוֹם לְלַמֵּד תּוֹרָה. וְכֵךְ הִיָּה עוֹשֶׂה גַם בְּזַקְנוֹתוֹ, "וְהִלְדָּה מְדֵי שְׁנָה בְּשָׁנָה וְסָבַב בֵּית אֵל וְהִגְלָגַל וְהִמְצַפָּה וְשִׁפְטָה אֶת יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה: וַתִּשְׁבְּתוּ הַרְמָתָה כִּי שָׁם בֵּיתוֹ" (שְׁמוּאֵל א, ז טז).

משכורתו של המלמד היא מאת ה'

והודעתם לבניך ולבני בניך

מרח הרב זצוק"ל היה מלמד את הרבנים ואומר להם כי עיקר לימוד תורה הוא בלי שכר. כשם שאדם מלמד לבנו בלי שכר, כך הוא מלמד תלמידים בלי שכר. שהתלמידים קרויים בנים שנאמר: "והודעתם לבניך ולבני בניך". ואומרת הגמרא "שפך המלמד את בנו תורה, מעלה עליו הפתוב פאלו למדו לו ולבנו ולבן בנו, עד סוף פל הדורות". ו"אמר רבי הושע בן לוי, פל המלמד את בן בנו תורה, מעלה עליו הפתוב פאלו קבלה מהר סיני, שנאמר (דברים ד, ט) 'והודעתם לבניך ולבני בניך', וסמיך ליה, 'יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחרב". וכתב על כך הרמב"ם (הלכות תלמוד תורה פרק א): "ולא בנו ובן בנו בלבד אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים אף על פי שאינן בניו, שנאמר 'ושננתם לבניך' מפי השמועה למדו 'בניך אלו תלמידיך'. שהתלמידים קרויין בנים וכו'".

בני בכרי ישראל

גם אנחנו, עם ישראל, קרויים בנים לה', שהרי קיבלנו תורה באמונה - כמו בן שמאמין להוריו ולא מפקפק באהבתם אליו. וכשאמרנו "נעשה ונשמע" בלי שאלות - נקראנו בנים. "בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם בני בכורי" (שבת פט ע"ב). על כן לימד אותנו הקב"ה בחינם כמו שמלמדים בנים.

כך גם אנו צריכים להעביר את התורה לדורות. "תורה שבעל פה אסור ללמדה בשכר. שנאמר 'ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' וגו' מה אני בחנם למדתי, אף אתם למדתם בחנם ממני. וכן כשתלמדו לדורות - למדו בחנם כמו שלמדתם ממני". כל הלימוד שמה לימד לבני ישראל וכל הלימוד שחכמי ישראל מלמדים לעם ישראל - הכול הוא המשך למעמד הר סיני. ואם רוצים להמשיך את הגודל הזה, צריכים ללמד באופן זה.

הדברים שמחים כנתינתם מסיני

המדרש (רות רבה פרשה ו) מספר על אבויה אביו של אלישע, שהיה מגדולי הדור, ועשה ברית מילה לבנו. בברית המילה היו כל גדולי ירושלים, "וקרא לר' אליעזר ור' יהושע עמהן. וכשאכלו ושתו שרון אליו אמרין מזמורין ואליו אמרין אלפבטרין (שירים באל"ף-בי"ת). אמר רבי אליעזר לרבי יהושע, אילין עסיקין בדידהון ואילין בדידהון, ואנן לית אנן עסיקין בדידן?" - אלה עסוקים בשלהם ואוכלים, ואלה עסוקים בשלהם ושרים. נעסוק אנחנו בשלנו ונדבר בדברי תורה.

"מיד התחילו בתורה ומן התורה לנביאים, ומן הנביאים לכתובים, והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני, והיה האש מלהטת סביבותיהן. עלה אבויה אבא, אמר להן: רבותי מפני מה באתם לשרוף ביתי? אמרו לו, חס ושלום עסוקים היינו בתורה, ומן התורה לנביאים, ומנביאים לכתובים, והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני והאש מלהטת סביבותינו. עיקר נתינתן מסיני, לא באש נתנו שנאמר 'וההר בוער באש עד לב השמים' (דברים ד: יא). אמר (אבויה) הואיל וכך גדול כחה של תורה, הבן הזה אם מתקיים לי אני נותנו לתורה ועל ידי שלא היתה מחשבתו לשם שמים לא נתקיימה בי תורת" (וראה עוד חגיגה יד ע"ב).

תורה של גאולה

כשיש לימוד תורה מאיר ושמח כל כך, אפשר גם להגיע לגאולה. כך מלמד אותנו אליהו הנביא, מבשר הגאולה: "פעם אחת הייתי מהלך ממקום למקום ומצאני אדם שלא היה בו לא מקרא ולא משנה והיה מתלוצץ ומלעיג בדברים ובא כנגדי. ואמרתי לו: בני, מה אתה משיב לאביך שבשמים ליום הדין? ואמר לי: רבי, יש לי דברים שאני משיבו: בינה ודעת לא נתנו לי מן השמים שאקרא ואשנה. ואמרתי לו: בני, מה מלאכתך? ואמר לי: צייד אני. ואמרתי לו: בני, מי למדך ואמר לך שתביא פשתן ותארגהו מצודות ותשליכהו לים ותעלה הדגים מן הים? ואמר לי: רבי, בזה נתנו לי בינה ודעת מן השמים. ואמרתי לו: ומה להביא פשתן ולארוג מצודות ולהשליך לים ולהעלות דגים מן הים נתנו לך בינה ודעה מן השמים, ולדברי תורה שכתוב בה (דברים ל) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו לא נתנו לך בינה ודעה מן השמים? מיד היה מרים קולו ובוכה ומתאנח. ואמרתי לו: בני אל ירע לך וכו'.

אמרתי לו: "ואפילו אם יחיד שבישראל יהא שרוי בסופו של עולם ויחלוף כמה נהרות לפניו, הקב"ה יהא בוקע את כל אותן נהרות ומביא לאותו ישראל אצלו. שנאמר (ירמיה כג) 'לכן הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם'.

ומנין לך לומר כך? תדע לך שכן הוא שהרי אין ישראל נגאלין לא מתוך הצער ולא מתוך השעבוד ולא מתוך הטלטול ולא מתוך הטירוף ולא מתוך הדוחק ולא מתוך שאין להם מזונות אלא מתוך עשרה בני אדם שהן יושבין זה אצל זה ויהיה כל אחד מהם קורא ושונה עם חבירו וקולם נשמע שנאמר (עובדיה א) ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש" (וראה בבא בתרא דף ח, פסיקתא דרב כהנא ו).

ויהי רצון שיתקיימו בנו הדברים הללו במלואם, אמן ואמן.

לימוד תורה לנשים

למה ציפורה חוזרת עם בניה לפני מתן תורה?

לפני מתן תורה מספרת התורה ש"צִפְרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה" חוזרת אליו "אַחַר שְׁלוֹחֶיהָ". מהם השילוחים האלה? "רבי יהושע אומר: מאחר שפטרה בגט. ר' אלעזר המודעי אומר: פטרה במאמר (מכילתא יתרו א), שכשאמר לו הקב"ה למשה במדיין: לך שוב מצרימה, לקח משה את אשתו ואת בניו והלך למצרים. יצא אהרן לקראתו ופגשו בדרך. תמה אהרן ושאל את משה: אתה מביא למצרים את אשתך וילדיך? אנחנו רוצים להוציא את הראשונים, ואתה מביא אחרים? "על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם". אמר לה משה לציפורה: לכי לבית אביך, נטלה שני בניה והלכה לה. יש אומרים שנתן לה גט באותה שעה, ויש אומרים שנפרדו ללא גט.

אחרי שיצאו בני-ישראל ממצרים חזרה ציפורה עם אביה ובניה בדיוק לפני שקיבלו ישראל את התורה. יש לשאול: למה דווקא לפני מתן תורה הם חוזרים? האם זה רק לצורך בניו של משה שיזכו להיות במתן תורה, או שיש בזה גם משהו שקשור למשה רבנו בעצמו?

כהן גדול – חייב להיות נשוי ואב לבנים בכניסתו לקודש הקדשים

המשנה בתחילת מסכת יומא (ב ע"א) מתארת את סדר כניסתו של הכהן הגדול לקודש הקדשים ביום הכיפורים. המשנה מביאה את דעת רבי יהודה שאומר כי חלק מההכנה היא להכין לכהן הגדול אישה אחרת "שמא תמות אשתו. שנאמר (ויקרא טז, ו) 'וכפר בעדו ובעד ביתו', ביתו זו אשתו". חכמים מסכימים עם העיקרון שהכהן הגדול צריך להיות נשוי. כל המחלוקת היא רק על החשש שמא תמות אשתו. אומרים חכמים: אם אתה חושש שתמות אשתו הראשונה, תחשוש שגם השנייה שהכנת לו תמות ותכין שלישית, ואין לדבר סוף. הם לא חולקים בעיקר הדין שהכהן הגדול חייב לשאת אישה, ואחרת הוא לא יכול להיכנס אל קודש הקדשים. אף שהאישה לא נכנסת כלל למקדש.

כך אמרו חכמינו בגמרא על נדב ואביהו שמתו כשנכנסו אל הקודש (במדבר ג, ד): "וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא לְפָנֵי ה' בְּהַקְרָבם אֲשֶׁר זָרְהוּ לְפָנֵי ה' בְּמִדְבַּר סִינַי וּבָנִים לֹא הָיוּ לָהֶם וכו'". כיוון שלא נשאו נשים (יבמות סד ע"א). וחכמינו במדרש הסבירו את הפסוק הזה כהסבר למה הם מתו בהיכנסם אל הקודש (ויקרא רבה אחרי מות פרשה כ סימן ט) "אבא חנין אומר: על ידי שלא היה להם נשים דכתיב 'וכפר בעדו ובעד ביתו' ביתו – זו אשתו".

הסביר ה"מגלה עמוקות" על התורה (אחרי מות), כי כהן גדול צריך להיות זכר ונקבה כמו בעת יצירתו של אדם הראשון. "וזהו הטעם שמתו בניו של אהרן לפי שנאמר 'אדם כי יקריב מכם', רוצה לומר צריך להיות זכר ונקבה שנקראו אדם", כמו בעת בריאת האדם במקום הזה בדיוק. "ויברא אלוקים את האדם בצלמו בצלם אלוקים ברא אותו זכה ונקבה ברא אותם".

מתן תורה – כניסה לקודש הקודשים

כשכהן גדול נכנס ביום הכיפורים למקום לוחות הברית הוא צריך להיות נשוי, כי זה המקום שבו הקשר הוא היותר גדול עם הקב"ה. כמו אדם הראשון לפני שחטא. זה בדיוק מה שעושה משה רבנו במעמד הר סיני. הקשר היותר גדול עם הקב"ה, שמתבטא אחר כך בלוחות הברית.

אחרי בית המקדש כמו אחרי קידושין

כהן גדול זה בתחילה מתרחק מאשתו "שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין" (יומא ב ע"א). אחר כך מגיע חג הסוכות, שבו אדם שמח עם אשתו: "וְשִׂמְחָה אֶתָּה וּבִיתְךָ". גם מתן תורה התחיל ב"אל תגשו אל אשה", ואחרי מתן תורה אומר ה' למשה: "לֵאמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאֶהֱלֵיכֶם" (דברים ה, כז). אוהליכם אלו הנשים שלהם.

כך גם קורה אחרי חנוכת בית המקדש הראשון (שבת ל ע"א): "ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו". מסבירה הגמרא: "וילכו לאהליהם" – שמצאו נשותיהן בטהרה. "שמחים" – שנהנו מזיו השכינה. "וטובי לב" – שנתעברו נשותיהן של כל אחד ואחד וילדה זכר. ויהי רצון שיהיה לנו ולכל ישראל – אמן.

הלכה – לימוד תורה לנשים

למה לנשים תחילה? שהן מזדרזות במצוות

במתן תורה נאמר: "היו נְכִימִים לְשִׁלֶּשֶׁת יָמִים אֶל תִּגְשׁוּ אֶל אִשָּׁה" (שמות יט, טו), מו"ר אבא זצ"ל היה אומר כי לפי הגמרא ההלכה הזו נועדה לאפשר לנשים להיות טהורות במתן תורה. במיוחד התוספת שהוסיף משה "אמר רבי יצחק שלא יהא הללו הולכין לקבל תורה והללו הולכין לטבילה" (שבת פו ע"ב).

אמרו חז"ל שהנשים היו ראשונות לקבל תורה. שנאמר: "וּמִשָּׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹקִים וַיִּקְרָא אֵלָיו ה' מִן הָקֶדֶר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתִגִּיד לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות יט). "כה תאמר לבית יעקב" – אלו הנשים. "ותגיד לבני ישראל" – אלו האנשים (מכילתא ב). ובמדרש (רבה שמות כח ב): "למה לנשים תחלה? שהן מזדרזות במצוות. דבר אחר כדי שיהו מנהיגות את בניהן לתורה. אמר רב תחליפא דקיסרין: אמר הקב"ה כשבראתי את העולם לא צויתי אלא לאדם הראשון ואחר כך נצטוית חוה ועברה וקלקלה את העולם. עכשיו אם איני קורא לנשים תחלה הן מבטלות את התורה לכך נאמר כה תאמר לבית יעקב וכו'".

ביציאת מצרים הנשים היו הראשונות שזיהו את הגאולה. הן היו הראשונות שהתנקו מעבודה זרה ולא השתתפו בחטא העגל. הן היו הראשונות שהתנתקו מהגעגועים למצרים ולא חטאו בחטא המרגלים. הן היו הראשונות שהבינו את מעלתה של ארץ ישראל ורצו נחלה. והן היו הראשונות במתן תורה, ועל זה אומר המדרש: "למה לנשים תחילה? שהן מזדרזות במצוות".

אין השכינה שורה אלא על חכם, גיבור, עשיר, בעל קומה ובעל מידות

מתן תורה היה נבואה לכלל ישראל. גם אחרי מתן תורה הייתה נבואה לרבים מאוד מהעם. למעשה כל מי שזכה והכין את עצמו, זכה לנבואה או לרוח הקודש, או למדרגות ביניים אחרות (מגילה יד ע"א): "כדתניא הרבה נביאים עמדו להם לישראל כפלים כיוצאי מצרים". שש-מאות

אלף כפול שניים. כשהגמרא מונה את אלה שנרשמה נבואתם לדורות, היא מונה גם נביאים וגם נביאות (שרה, מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה ואסתר). אם כן, כשהגמרא אומרת שהיו שש-מאות אלף כפול שניים, צריך לומר שש-מאות אלף משפחות כפול שניים שהיו נביאים ונביאות בישראל.

נביא שהקב"ה משרה את שכינתו עליו צריך שיהיו בו כמה תנאים. אמרו חכמינו (שבת צב ע"א) ש"אין השכינה שורה אלא על חכם, גיבור ועשיר ובעל קומה". ובמסכת נדרים (לח ע"א): "אמר רבי יוחנן, אין הקדוש ברוך הוא משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו. וכולן (למדנו) ממשה". אם כן צריך לומר שכל הנביאים היו כך, וכן כל הנביאות שהיו במשך הדורות היו חכמות, גיבורות עשירות ובעלות מידות טובות, כדי שתשרה עליהן שכינה.

נשים לא חייבות בלימוד תורה

מכל זה למדנו שנשים שייכות לחכמה ולהשראת שכינה. בעניין מתן תורה וקבלת התורה, לעומת זאת, מצאנו שנשים לא שייכות ללימוד תורה. שכך אומרת הגמרא במסכת קידושין (כט), שנשים פטורות מלימוד תורה שנאמר "ולימדתם אותם את בניכם", ודרשו חכמים שהחובה היא רק על בנים ולא על בנות.

יש דעות בחז"ל שאסור לאב ללמד את בתו תורה. המשנה (סוטה כ ע"א) מביאה מחלוקת חכמים. לדעת בן עזאי "חייב אדם ללמד את בתו תורה". לדעת רבי אלעזר "כל המלמד בתו תורה – לומדה תפלות". והלכה כמותו. אם כן, כיצד הנשים לומדות חכמה ואיך הן תהיינה נביאות?

בהמשך מביאה הגמרא את דברי רבי יהושע שאומר כי יש ארבעה אנשים שצריך להיזהר בהם, כי הם מבלי עולם. ואלו הם: "חסיד שוטה, ורשע ערום, ואשה פרושה, ומכות פרושין". כל זאת לברר את דברי רבי אלעזר בעניין סכנה שיכולה להיות בלימוד תורה של אדם לבתו.

למדנו יראת חטא מבתולה, וקבול שְׁכָר מאלמנה

הגמרא מקשה: וכי אין נשים שלמדו והביאו ברכה לעולם? והלא "אמר רבי יוחנן, למדנו יראת חטא מבתולה, וקבול שְׁכָר מאלמנה. יראת חטא מבתולה – דרבי יוחנן שמעיה להיהיא בתולה, דנפלה על אפה וקמרה, רבונו של עולם, בראת גן-עדן, בראת גיהנום, בראת רשעים, בראת צדיקים, יהי רצון מלפניך שלא יפלו בי בני אדם". רבי יוחנן, שהיה מרא דארעא דישראל, אומר שהוא למד יראת חטא אמיתית מאותה בתולה. צריך לומר שזאת הייתה יראת חטא טהורה ומיוחדת.

הגמרא ממשיכה לספר שרבי יוחנן למד משמעות של קיבול שכר מאלמנה. "ומהו קבול שְׁכָר מאלמנה? דהיהיא ארמלתא דהואי בי כנישתא בשיבביתה, וכל יומא הוה אתיא ומצלא בי מדןשא דרבי יוחנן" – שהייתה אלמנה שהיה בית-כנסת בשכונה שלה, והיא הייתה מתפללת כל יום בבית המדרש של רבי יוחנן. "אמר לה, בתי, לא בית הכנסת יש בשיבביתה?! (שכונתך) אמרה לו, רבי, ולא שְׁכָר פסיעות יש לי!" אם כן, מה החשש ב"אישה פרושה" ו"בתולה צלגנית"?

אנשים שמתמשים בקדושה על מנת לעשות עוולה

הגמרא אומרת שיש כמה "מבלי העולם" צבועים שמתלבשים באצטלה של קדושה בגלל בורות או בגלל רשעות. אחד הוא "חסיד שוטה" – שרואה אישה טובעת ולא מציל אותה בגלל צניעות של שטות. בירושלמי הביאו דוגמה של חסיד שלובש תפילין כל היום ורואה תינוק טובע ואומר:

אחלוץ תפילין ואחר כך אציל אותו, ובניתיים התינוק מת. טיפשות שבאה מחסידות שנראית כלפי חוץ כמו צדקות.

השני הוא "רשע ערום" – גם הוא מתראה כמו צדיק גדול שדואג לטובתם של אחרים, אבל באמת הוא מסובב את הכול לטובתו. כן הם "מכות פרושים" – אלו אנשים שמתראים כמו צדיקים, שמכים את עצמם על מנת לחזור בתשובה, כעין מה שהיו עושים חסידי שבתאי צבי שר"י. כמו כל אלו כן ה"אישה פרושה" וה"בתולה צלנית", "כגון יוחני בת רטיבי" שהייתה אישה רעה שמראה את עצמה כאילו היא צדקת שמתקבלות תפילותיה ברצון. אבל מי שהיא יראת-שמים באמת – היא מעולה ביותר.

נשות הטליבאן – דוגמה לדברי הגמרא

לפני כמה שנים שאלה אותי עיתונאית מ"מעריב" על תופעת הנשים מבית-שמש המכסות את פניהן ברעלה. השבתי לה על-פי הגמרא הזאת, שנשים אלו הן סכנה גדולה וטומאה גדולה. היא התפלאה על דברי אלה וכתבה עליהם טוב בעיתונה. כעבור כמה חודשים התגלה שמנהיגת הנשים הללו חטאה בגילוי עריות חמור ביותר בתוך משפחתה ובניה ובנותיה ניזוקו מכך קשות. הבעיה העיקרית היא שאותה אישה השתמשה בצדקות שכולם ייחסו לה על מנת לקדם את הרשעות הגדולה שלה.

כמותה היו מקרים רבים, שחלקם התפרסמו וחלקם לא. חלקם גברים וחלקם נשים. והצד השווה שלהם היה שהם ניצלו את החזות הצדקנית שלהם לקדם תועבות גדולות בשם התורה. עליהם נאמר "מבלי עולם". שכאשר מתגלה קלונם ברבים – נוצר חילול ה' גדול. הם גורמים לאנשים לחשוב שכל הקדושה היא שקר, והם לא יודעים שרק אלה הם צבועים מסוכנים, "שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשין שכר כפנחס" (סוטה כב).

הרחמן הוא יצילנו מחצי חכם

מֶרֶן הֵרֵב אֲבָא זצ"ל הִיָּה אֹמֵר לַפְעָמִים בְּחָצִי בְּדִיחוֹת, שֶׁהִיָּה בִירוּשָׁלַיִם אֶחָד שֶׁהִיָּה אֹמֵר "הֲרַחֲמֵנוּ הוּא יִצִּילֵנוּ מִחָצִי חָכָם". וְהַכּוּוֹנָה הִיא לֹאֵלָה שֶׁלְּמַדּוֹ קֶצֶת וְאוֹסְרִים וּמְתִירִים וּמְבִיאִים רֵאוּת לְדַבְרֵיהֶם מֵהַתּוֹרָה, וְאֵי אֲפֹשֶׁר לְהַתּוֹכַח אֹתָם כִּי הֵם זֹרְקִים מִשְׁפָּטִים וְחֹצְאֵי פְּסוּקִים, מֵעֵרֵבִים אֶת הַתּוֹרָה לְפִי יִצְרָם אוֹ בּוֹרוֹתָם וְעוֹשִׂים מַעֲשִׂים שֶׁלֹּא יִיעֲשׂוּ.

באמת יש לדעת כי התורה היא מתנה גדולה, אבל אם לא לומדים בה כפי שצריך יש בה גם סכנה. בגמרא תענית (ז ע"א) "תִּנְיָא, הָיָה רַבִּי בְּנֵאָה אֹמֵר: כָּל הָעוֹסֵק בְּתוֹרָה לְשִׁמְהָ – תוֹרָתוֹ נִעְשִׂית לֹו סָם חַיִּים, שְׁנֵאָמֵר (משלי ג, יח) 'עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ, וְכוּ'. וְכָל הָעוֹסֵק בְּתוֹרָה שְׁלֹא לְשִׁמְהָ – נִעְשִׂית לֹו סָם הַמָּוֶת".

הגמרא (סוכה נב ע"א) אומרת שהיצר הרע החמור מכל הוא יצר הרע שנקרא "שְׁצָפוֹן וְעוֹמֵד בְּלִבּוֹ שֶׁל אָדָם". "שְׁמִינִי עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמְתַגְּרֵה בָהֶן בְּיִשְׂרָאֵל". אבוי אומר "וּבְתִלְמִידֵי חֲכָמִים יוֹתֵר מִכָּל". והגמרא מביאה מעשה באבוי עצמו, שהרגיש את הדברים על בשרו והצטער עד שבא אליו "ההוא סבא" ואמר לו: "כָּל הַגְּדוֹל מִחֲבָרוֹ – יָצָרוֹ גְּדוֹל מִמֶּנּוּ".

על כן צריך אדם ללמוד תורה שלמה, לשמה, בענווה. אבל אם לא נוהרים – יש בזה סכנה. לכן במתן תורה הייתה סכנה בכפיית הר כגיגית וכמעט הייתה שם קבורתם של ישראל. לכן פרחו

נשמתם בעת קבלת התורה. וממש בעת קבלת הלוחות על-ידי משה עשו בני-ישראל את העגל. עוצמה של התורה שנלקחת חלילה למקום של קלקול.

מוציאות דברי תורה לדברי הבאי, לפי עניות דעתן

כשהגמרא מסבירה מה החשש בלימוד תורה של נשים היא אומרת: "א"ר אבהו מאי טעמא דרבי אלעזר? דכתיב 'אני חכמה – שכנתי ערמה' כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה עמו ערמומית". אם מכוונים את התורה נכון – זה לתועלת. לא מכוונים את הלימוד התורה נכון – הוא עלול לקחת את הכול למקום מקולקל.

לדבר זה יש דוגמה בימינו, והיא קבוצת נשים שלמדו קצת תורה והקימו ארגון במימון של "הקרן החדשה לישראל". ארגון שנלחם בכל דבר של קדושה, בתלמידי חכמים וכמובן גם ביישוב ארץ ישראל. הכול, כביכול, בשם הצדק וההומניות. לשם כבודן של נשים. באצטלה של צדקות וישרות ושם שמים. הבעיה הזאת הייתה מול עיניהם של חכמים כשאמרו מה שאמרו על הסכנה שיש בלימוד תורה של נשים שלא לומדות כפי שצריך. שהן "מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן" (רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א יג).

מהו לימוד תורה של נשים כפי שצריך?

המהרי"ל (שו"ת החדשות מה) נשאל למה נשים מברכות על לימוד תורה כל יום אם אסור לאב ללמד את בתו תורה, ותשובתו הייתה שיש כמה כללים שבהם נשים צריכות או יכולות ללמוד תורה. תשובתו זו התקבלה על-ידי הפוסקים כדלקמן, והובאה בקיצור ב"בית יוסף" (מג).

א] האיסור ללמד את בתו – רק בלימוד גמרא

הבעיה היא דווקא בלימוד גמרא, אבל לא בלימוד תורה שבכתב. כך כתב הרמב"ם (הלכות ת"ת א יג). כן נפסק בשו"ע (יו"ד רמו) וכתב על זה הרב קאפח זצ"ל שהוא לא מצא מקור מפורש לדברי הרמב"ם לחלק בין תורה שבכתב לתורה שבעל-פה.

הב"ח כתב שהמקור לדברי הרמב"ם הוא במצוות "הקהל" שנעשית אחת לשבע שנים, ועליה אומרת התורה: "הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרד אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויגראו את ה' אלוקיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת" (דברים לא, יב). אומרת הגמרא: "אם אנשים באים ללמוד, נשים באות לשמוע. טף למה באים? כדי ליתן שכר למביאייהם" (חגיגה ג ע"א).

מכאן לומד הב"ח שיש מצווה על הנשים ללמוד תורה שבכתב כמו שהיה במתן תורה. שמצוות "הקהל" היא כמו מתן תורה שאנו חוזרים ומזכירים לעצמנו במעמד כל העם. כדי שתהיה יראת ה' על פנינו לבלתי נחטא.

ב] המלמד לבתו עושה איסור, אבל היא שלמדה בעצמה – מותר

החשש שהנשים ייקחו את התורה למקום לא נכון. הוא דווקא במי שמלמד את בתו, כי איננו יודעים לאן היא תיקח את העורמה שתתלווה ללימוד הגמרא שלה. אבל אם היא מעצמה לומדת ורואים שיש לה מידות טובות ורצון להתקדש ולהיטהר – אין חשש. כך כתב "פרישה" (בטור יו"ד רמו טו) "רוב נשים אין דעתן מכוונות וכו'. אבל אם למדה לעצמה, אנו רואים שיצאו בזה מן הרוב הנ"ל". ועל זה נאמר "אישה שלמדה תורה – יש לה שכר".

מכאן מביא החיד"א (שו"ת טוב עין, סי' ד) מקור להתנהגותה של ברוריה, אשתו של רבי מאיר, שהייתה לומדת תורה שבעל-פה. שאמרו בגמרא בעירובין (נג) " על "פרויה אשפחתייה ליהוה תלמידי דהנה קא גריס בלחישא, בטשא ביה ונאמרה ליה, לאו הכי פתיב, (שמואל ב כג) 'ערוכה בכל ושמורה' – אם ערוכה במאמץ וארבעים ושמונה אברים של אדם – שמורה בלב. תנא, תלמיד אהד הנה לו לרבי אליעזר שהנה בלחש. לאחר שלש שנים שכח תלמודו".

כן אמרו בגמרא (פסחים סב ע"ב) על ברוריה אשתו של רבי מאיר, בתו של רבי חנניה בן תרדיון, שלמדה שלוש-מאות הלכות ביום משלוש-מאות רבנים. על זה מקשה החיד"א ואומר "ואם הלכה כרבי אליעזר, איך רבי חנניא בן תרדיון אביה ותלת מאה רבוואתא מלמדיה עברו יחדיו והיו מלמדין אותה תורה שבעל פה?". ומתרץ החיד"א ואומר: "ובברוריא שהכירו בה שהיתה כוננת ללמוד בכל לבה וגדל שכלה – לכך למדוה".

כן כתב החיד"א (ברכי יוסף חו"מ ז, יב) בשם ספר החינוך (סי' קנח/קנב) שאישה חכמה ראוייה להורות הלכה. וכן כתב בעל "מנחת חינוך" (מצווה עח). ובספר "תורה תמימה" (דברים יא מח) הביא לזה ראיה ממאמרם "כל המלמד בתו תורה כאילו לימדה תפלות" (סוטה כ ע"א). ולמה לא אמרו "המלמד אשתו תורה"? ולמה לא אמרו על-אודות האישה עצמה "אישה הלומדת תורה"? מכאן למדו שהבעיה היא בבת קטנה שאין האב יודע מראש אם תוכל להקדיש את הזמן הראוי ללמוד ולא להיות "חצי חכם" או חכם שלוקח את התורה לדברי הבאי (ועיין עוד בשם הגדולים בערך "רבנית").

ג] נשים חייבות ללמוד כל מה שקשור בתפילה

בשו"ת המהרי"ל הסביר שיש עוד דבר שנשים חייבות בו, והוא כל מה שקשור לתפילה. שהרי הן חייבות בתפילה. ואם לא תברכנה ברכות התורה, לא תוכלנה להתפלל. ולא לומר קרבנות ופרשת "איזהו מקומן", שהיא משנה וכד'. ובוודאי שקוראות פסוקי דזמרה וקריאת שמע וברכותיה.

התפילה גם צריכה כוונה גדולה, ולכן צריך ללמוד לא רק את פירוש המילות, אלא הרבה דברים אחרים שקשורים באמונה ויראת-שמים. ואת כל זה נשים צריכות ללמוד.

ד] נשים חייבות ללמוד את המצוות ששייכות אליהן

הרמ"א פסק "ומכל מקום חייבת האשה ללמוד דינים השייכים לאשה" (רמ"א יו"ד רמ"ו, ו). כן פסק בספר חסידים (שיג) שאדם חייב ללמוד את בנותיו הלכות "שאם לא תדע הלכות שבת – איך תשמור שבת?! וכן כל מצוות כדי להיזהר במצוות. שהרי בימי חזקיה מלך יהודה אנשים ונשים גדולים וקטנים ידעו אפילו טהרות וקדשים. וזהו 'הקהל את העם האנשים והנשים והטף'" (דברים לא, יב).

דברים אלו הובאו ב"בית יוסף" כהסבר למה נשים מברכות ברכת התורה. והקשה על כך ה"ברכי יוסף" (או"ח מז ז) מהגמרא שאמרה שנשים לא חייבות בלימוד תורה (שבת דף לג ע"ב). למה לא נאמר שהן חייבות ללמוד את המצוות ששייכות אליהן?

ותירץ כי לימוד זה אינו בגדר לימוד תורה אלא לימוד לדעת את הדינים שלהן. ברגע שהן יודעות – הן לא צריכות ללמוד יותר. זה לא כדין של תלמוד תורה שצריך אדם לשנות פרקו אפילו מאה ואחת פעמים. כן הסביר בשו"ת בית הלוי (א, ו) ושו"ת אבני נזר (שנב).

נשים היו במתן תורה והן בו עד היום – לכן מברכות "אשר בחר בנו"

על כל אלה הקשה הרה"ג צבי פסח פרנק זצוק"ל, שהיה רב בירושלים: למה מברכות הנשים על לימוד התורה שלהן שלוש ברכות? הרי אם חיובן הוא בגדר ברכת המצוות, הרי זו ברכה אחת! עוד שאל ה"ציץ אליעזר" (טו כד): איך נשים מברכות על מצווה שנשים פטורות ממנה? הלא השו"ע פסק (י"ז ב' ותקפ"ט ו') שלא מברכים על מצווה ש"לא מצווה ועושה"?

תירץ שם שאע"פ שנשים לא מצוות על לימוד תורה כמו גברים, הן שייכות בלימוד תורה, שהרי היו במעמד הר סיני. לכן הן מברכות גם את הברכה האחרונה שהיא על מעמד הר סיני, שמתמשך עד היום. שכך כתב הטור (מז) על ברכת "אשר בחר בנו": "ויכוין בברכתו על מעמד הר סיני אשר בחר בנו מכל הגויים וקרבתו לפני הר סיני והשמיענו דבריו מתוך האש ונתן לנו את תורתו הקדושה שהיא בית חיינו כלי חמדו שהיה משתעשע בה בכל יום". ברכה זו שייכת גם בנשים, כי גם הן היו במעמד הנפלא (עיין שיורי ברכה או"ח סי' מ"ז ושו"ת יוסף אומץ סי' ס"ז).

נשים וגברים הם גוף אחד – לכן הן אומרות בברכת המזון "ברית ותורה"

על-פי זה מסביר ה"בית יוסף" (בדק הבית, אורח חיים סימן קפז) את הסיבה שבגללה הנשים אומרות בברכת המזון "ברית ותורה, חיים ומזון". כי למרות שברית המילה נעשית בגברים והתורה נלמדת בעיקר על-ידי הגברים, הדברים האלה לא שייכים רק לגברים, אלא לעם ישראל כולו. הברית היא עם עם ישראל כולו. התורה שייכת לכלל ישראל. כולם גוף אחד. כך אמרה הגמרא (יבמות סג ע"א) ש"זכר ונקבה – גוף אחד". לכן הברית והתורה הן גם של הנשים.

נשים חולקות עם הגברים את השכר

הגמרא (סוטה כא ע"א) אמרה שנשים מקבלות שכר על לימוד תורה "פלגאן בְּהַדְיָהוּ" – חולקות אתנו. זכות לימוד התורה היא הרבה יותר מזכות של מצוות, וכך אומרת הגמרא "אֵת זֶה דָּרַשׁ רַבִּי מְנַחֵם בְּרַבִּי יוֹסִי (משלי ו) 'כִּי גַר מִצְוָה וְתוֹרָה אֹרֵךְ, תִּלְתֵּי הַפְּתוּבֵי אֵת הַמִּצְוָה בְּנֵר, וְאֵת הַתּוֹרָה בְּאֹר. אֵת הַמִּצְוָה בְּנֵר, לֹאמַר לָךְ, מֵה גַר אֵינוֹ מְאִיר אֶלָּא לְפִי שְׁעָה, אֶף מִצְוָה אֵינָה מְגַנָּה אֶלָּא לְפִי שְׁעָה. וְאֵת הַתּוֹרָה בְּאֹר, לֹאמַר לָךְ, וּמֵה אֹר מְאִיר לְעוֹלָם, אֶף תּוֹרָה מְגַנָּה לְעוֹלָם".

ממשיכה הגמרא ואומרת שתורה מגינה גם בעולם הזה וגם בעולם הבא. "מְשַׁל לְאָדָם שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ בְּאִישׁוֹן לִילָה וְאֶפְלָה, וּמִתְגַּרָּא מִן הַקּוֹצִים, וּמִן הַבְּרָקִים, וּמִן הַפְּחָתִים, וּמִחִיָּה רָעָה, וּמִן הַלְּסָטִים, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ בְּאִיזָה דָּרֶךְ מְהַלֵּךְ. נִזְדַּמְנָה לוֹ אֲבוּקָה שֶׁל אֹר, נִצַּל מִן הַקּוֹצִים וּמִן הַבְּרָקִים וּמִן הַפְּחָתִים, וְעַדֵּן מִתְגַּרָּא מִחִיָּה רָעָה וּמִן הַלְּסָטִים, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ בְּאִיזָה דָּרֶךְ מְהַלֵּךְ. כִּיֵּן שְׁעָלָה עֲמוּד הַשַּׁחַר, נִצַּל מִחִיָּה רָעָה וּמִן הַלְּסָטִים, וְעַדֵּן אֵינוֹ יוֹדֵעַ בְּאִיזוֹ דָּרֶךְ מְהַלֵּךְ. כִּיֵּן שֶׁהִגִּיעַ לְפָרֶשֶׁת דְּרָכִים, נִצַּל מִכָּלֵם".

עוד אמרו בגמרא שם: עֲבָרָה מְכַבָּה מִצְוָה, וְאֵין עֲבָרָה מְכַבָּה תּוֹרָה, שְׁנֵאמַר (שה"ש ח) "מִיָּם רַבִּים לֹא יוֹכְלוּ לְכַבּוֹת אֵת הָאֶהָבָה". שהרי לימוד תורה הוא אהבת הבורא,

ולכן זו מעלה מיוחדת. את כל המעלות הללו הנשים חולקות עם הגברים. "פלגאן
בְּהַדְיָהוּ".

על זה היה דורש מרן הרב אליהו זצוק"ל את הפסוק "אם הבנים שמחה". ולמה היא
שמחה? כי הגמרא אומרת שהאישה חולקת עם בעלה ובניה. אם יש לאישה בעל
וכמה בנים שהיא מחכה להם ושולחת אותם ללמוד תורה – עם כל אחד היא חולקת
חצי, ובסוף היום יש לה יותר מכולם. עוד היה אומר, כי אם אישה שלחה את בעלה
ללמוד והוא התבטל חמש דקות או יותר, ביטול הזמן יורד מהחצי שלו ולא מהחצי
שלה. על זה אומרת הגמרא: תְּנֵנוּ רַבָּנָן, גְּדוּלָה הַבְּטָחָה שֶׁהַבְּטִיחַן הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
לְנָשִׁים, יוֹתֵר מִן הָאֲנָשִׁים, שֶׁנֶּאֱמָר (ישעיה לב) "נָשִׁים שְׂאֲנָנוֹת קִמְּנָה, שְׂמִיעָנָה קוֹלֵי
בָּנוֹת בְּטָחוֹת, הֶאֱזָנָה אִמְרָתִי".

לימוד תורה לגויים

התורה – אור לגויים

כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים

משה מבקש לשכנע את יתרו להישאר עם ישראל, ועל כן מספר לו את כל הנסים שנעשו להם במצרים: "וַיֹּסֶפֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנֹוֹ אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְפָרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אֹדֶת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מָצְאתֶם בְּדֶרֶךְ וַיְצַלֵּם ה'" (שמות יח, ח). בספר במדבר (י, לא) משה מנסה לשכנע פעם נוספת את יתרו להישאר "וַיֹּאמֶר אֵל נָא תַעֲזֹב אֶתְנוּ כִּי עַל פֶּן יִדְעַתְּ חֲתִנְנוּ בַּמִּדְבָּר וְהִיִּיתְ לָנוּ לְעֵינָיִם: וְהָיָה כִּי תֵלֶךְ עִמָּנוּ וְהָיָה הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יִיטִיב ה' עִמָּנוּ וְהִטַּבְנוּ לָךְ" (ראה רמב"ן על שמות, יח א). התורה צריכה להאיר גם את הגויים. כך היה אברהם אבינו הולך ממקום למקום וקורא בשם ה' באוזני הגויים. כן גם אומרת לנו התורה: "וַיִּשְׁמְרֶתֶם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הוּא חֲכֻמַּתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עִם חָכְם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה" (דברים ד, ו). השאלה היא האם וכיצד מותר ללמד גוי את התורה.

במתן תורה – העולם שותק ומחריש

האמת היא שבמתן תורה כל האומות שמעו את שם ה'. כך כתוב במתן תורה: "וַיְהִי קוֹלוֹת וּבְרָקִים". ובמדרש: "יכול לא היו שומעין את הקול? תלמוד לומר 'קול ה' בְּפֶתַח קוֹל ה' בְּהַדָּר: קול ה' שֶׁבֶר אֶרְצִים וכו' קול ה' חָצַב לְהַבּוֹת אֵשׁ: קול ה' יָחִיל מִדְּבָר וכו'. קול ה' יְחַלֵּל אֲזִלוֹתֵי וכו'. אמר בלעם לכל העומדים עליו: 'ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן פִּתְחוֹ וְאָמְרוּ: 'ה' יִבְרַךְ אֶת עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם" (ילק"ש שמות יט ערה).

אפילו בעלי-החיים הושפעו ממתן תורה: "אמר רבי אבהו בשם ר' יוחנן: כשנתן הקב"ה את התורה, צפור לא צוות, עוף לא פרח, שור לא געה, אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו קדוש קדוש, הים לא נזדעזע, הבריות לא דברו, אלא העולם שותק ומחריש ויצא הקול: 'אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים" (מדרש רבה שמות כט, ט).

אם כן, מה ההבדל בין ישראל לגויים? אלא שישראל קיבלו תורה והתחילו מיד בתהליך לשינוי רוחני. הם התנתקו מעבודה זרה, אימצו את התורה, את המוסר ואת הצדק. קיבלו אומץ להילחם בכנענים. הכול בשלבים. לעומתם קיבלו אומות העולם בהר סיני את השנאה לעם ישראל (שבת פט ע"א). שנאה מתוך קנאה.

גם הגויים התחילו באותה שעה לעשות שינוי, אלא שאצלם היה מדובר בתהליך ארוך מאוד. העולם מתחיל לזנוח את האלילים ולהאמין באל אחד. התרבות העולמית משתנה. הגויים מאמצים לעצמם את חוקות התורה. את מצוות כיבוד ההורים ואת שמירת שבת (ביום ראשון או שישי). מקבלים על עצמם לא לרצוח, לא לנאוף ולא לגנוב, ולקיים מערכות משפט שעל פניה אין בה עדויות שקר. ואע"פ שיש בוודאי עוד רבות לתקן שם – הם בתוך התהליך.

ובמורא גדול – גילוי שכינה לישראל ולגויים

התהליך הזה התחיל אצל הגויים כבר ביציאת מצרים. הקב"ה מסביר למשה כי חלק מהסיבות להתארכות זמן היציאה ממצרים הוא כדי שעם ישראל יתבונן ויבין כי ה' מנהל את העולם. "וּלְמַעַן תִּסְפָּר בְּאָזְנֵי בְנֵי וְיִבֶן בְּנֵי אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלֵתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֶתְתִּי אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בָּם וַיִּדְעֻתֶם כִּי אֲנִי ה'" (שמות י, ב).

התהליך מתארך גם כדי שהמצרים ידעו את ה' "וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' בְּנֹטְתִי אֶת יָדִי עַל מִצְרַיִם וְהִצַּאתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם" (שמות ז, ה). ובאמת החרטומים מבינים את הדבר כבר במכה השלישית. לעבדים זה לוקח קצת יותר זמן והם מבינים במכה השביעית. גם פרעה אומר "ה' הצדיק" ומבקש שיברכו אותו ביציאתם ממצרים. על זה אמרו חכמים "ויבמרא גדול" זה גילוי שכינה. גם לישראל וגם לגויים. הכול חלק מהתהליך הגדול שבסופו כל העולם כולו יקרא בשם ה'.

כל ישראל נביאים

גם בקריעת ים סוף היה גילוי שכינה לכל ישראל. "רבי אליעזר אומר: מנין אתה אומר שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וכל שאר הנביאים?" על הנביאים נאמר: "וביד הנביאים אדמה". ואילו בשירת הים הייתה ראייה ממשית. שנאמר: "זה אלי ואנוהו" (מכילתא פרשת השירה פרשה ג. רש"י כאן).

כל עם ישראל מתנבא ו"רואה" את הכניסה ואת ההתיישבות בארץ-ישראל, אע"פ שהיא מתרחשת בפועל רק 40 שנה אחר כך. הם גם "רואים" בפועל את בית המקדש שייבנה על-ידי שלמה 480 שנה אחרי קריעת ים סוף ואומרים "מִקִּדְּשׁ אֲ-דָנִי כֹנֶנָּה נִדְּיָךְ" (שמות טו, יז). כולם הופכים לנביאים. הם מצליחים באותה שעה "לראות" את הימים שבהם ה' ימלוך על העולם כולו. אירוע שיתרחש אלפי שנים מאוחר יותר. מחמת גודל הנבואה של עם ישראל כולו, אנו חוזרים ואומרים "ה' ימלך לעלם ועד" (שמות פס' יח) עשר פעמים בכל תפילת שחרית. לא פחות ולא יותר.

שָׁמַעְנוּ אֶת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ ה' אֶת מִי יָם סוּף מִפְּנֵיכֶם

את גילוי השכינה הזה רואים גם הגויים. הם שומעים על קריעת ים סוף ומבינים שלאוקים יש תוכניות לנהל את העולם ולהביא את עם ישראל אל ארץ כנען. הם שומעים את הסיפור של פרעה האדיר שהוכה קשות וטבע עם כל חילו בים סוף. כל זה מבהיר להם שאף אחד לא יכול לעצור את אלוקים מלבצע את הברית שהוא כרת עם האבות: "שָׁמַעְנוּ עִמָּיִם יִרְגְּזוּן חֵיל אַחַז יִשְׁבִּי פִלְשֶׁת: אֲזַנְבְּהֵלוּ אֱלֹפִי אֲדוֹם אֵילִי מוֹאֵב יֶאֱחָזְמוּ רַעַד נְמֹגוּ כֹל יִשְׁבִּי כְנָעַן".

גם רחב אומרת אחרי ארבעים שנה: "כִּי שָׁמַעְנוּ אֶת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ ה' אֶת מִי יָם סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרַיִם". "וַיִּשְׁמַע וַיִּמַּס לִבָּבוֹ וְלֹא קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם כִּי ה' אֱלֹקֵיכֶם הוּא אֱלֹקִים בְּשֵׁמִים מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת" (יהושע ב, יא).

חכמה בגויים – תאמין

מה הבינו אומות העולם בקריעת ים סוף שלא הבינו קודם לכן? חכמינו אומרים כי "אם יאמר לך אדם יש חכמה בגויים – תאמין" (רבה. איכה ב יג). ו"חכם עדיף מנביא", כי הוא "רואה את הנולד". מה החכמו אומות העולם באותה שעה?

המשילו משל על אחד מגדולי החכמים של האומות שנקרא סיר אייזיק ניוטון. מספרים עליו שפעם הוא ראה תפוח נופל מהעץ. התבונן בדבר והבין שאלוקים יצר בעולם את כוח המשיכה שגורם לכדור הארץ למשוך אליו חפצים. התבונן בדבר והבין את כוחות המשיכה שבירת, בשמש ובשאר הכוכבים.

אף אחד לא "רואה" בעיניו את כוח המשיכה. אבל אחרי שמבינים אותו, אפשר "לראות" את ביטוייו בכל מסלולו של כוכב או חפץ שנופל כאן בעולם הזה. אחרי שמבינים אותו אפשר לראות גם את העתיד, אפשר לנבא את המסלול שבו ינועו הכוכבים בעתיד, אפשר לדעת כיצד ינועו חפצים בעולם בהווה ובעתיד. וזה "חכם שרואה את הנולד".

נבואת ניוטון

כך היה בקריעת ים סוף. ישראל הבינו מה קורה ומה עתיד לקרות. גם האומות הבינו מה קורה ומה עתיד לקרות. ההבדל הוא בכך שישראל אמרו שירה, ואילו הכנענים החביאו את רכושם והחריבו את בתיהם כדי שלא יירשום ישראל.

אייזיק ניוטון כותב כי מהתבוננות בעולם הוא מבין כי אלוקים הועיד לעם ישראל תפקיד מרכזי בגאולת המין האנושי כולו, ולכן שיבת היהודים למולדתם היא הכרחית וחיונית לעולם כולו. לדעתו היא תהיה במאה העשרים, הם יתחילו לחזור לארצם בשנות ה-80 המאוחרות של המאה ה-19 והזעזוע הגדול יפקוד אותם בשנות ה-40 של המאה ה-20. אכן "חכמה בגויים – תאמיך".

גילוי כבוד ה' – לעולם כולו

כל הנביאים אומרים כי גם בימות המשיח נזכה לגילוי שכינה כללי לכל העולם כולו. כך אומר ישעיהו הנביא: "וְנִגְלָה כְבוֹד ה' וְרָאוּ כָל בְּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִי ה' דִּבְרָ" (ישעיה מ, ה). כן נאמר בספר יואל (ג, א) "ואחרי כן אֶשְׁפּוֹף אֶת רוּחִי עַל כָּל בְּשָׂר, וְנִבְּאוּ בְּנִיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם. זְקַנְיֶיכֶם חִלְמוּ וַיְחַלְמוּ. בְּחוּרֵיכֶם חִזְּנוּ וַיְרְאוּ".

גם העבדים והשפחות יהיו נביאים. "וְגַם עַל הָעֶבְדִּים וְעַל הַשִּׁפּוֹת בְּיָמֵי הַהֵמָּה אֶשְׁפּוֹף אֶת רוּחִי" (שם פס' ב). והרד"ק אומר כי כוונת הפסוק היא על נוכרים ולא רק על בני-ישראל. נוכרים שיעבדו בארץ ישראל. כמו שאומר הפסוק: "וְעַמְדוּ זָרִים וְרַעֲוֵי צֹאנְכֶם וּבְנֵי נֶכֶר אֶפְרִיכֶם וְכַרְמֵיכֶם" (ישעיה סא, ה). הנוכרים הללו זוכים לנבואה "לפי שיעמדו בארץ ישראל ויעבדו את ישראל, תהיה להם רוח דעה והשכל".

לימוד תורה לנוכרי

בְּשֵׁבַע מִצְוֹת דִּידְהוּ

לעומת כל הגודל הזה, אנו רואים בגמרא (סנהדרין נט ע"א) כי לימוד תורה לגויים הוא דבר חמור: "אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, גּוֹי שֶׁעוֹסֵק בְּתוֹרָה - חֵיב מֵיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג, ד) 'תוֹרָה צְנָה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרְשָׁה' - לָנוּ מוֹרְשָׁה, וְלֹא לָהֶם".

מקשה הגמרא על האיסור: "מֵיתָבִי, הֲיָה רַבִּי מֵאִיר אֹמֵר, מִנֵּין שֶׁאֶפְלוּ גוֹי, וְעוֹסֵק בְּתוֹרָה שֶׁהוּא כְּכֹהֵן גְּדוֹל? שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יח, ה) 'אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אִתָּם הָאָדָם וְחֵי בָהֶם', כְּהֵנִים, לְוִיִּים, וַיִּשְׂרְאֲלֵיִים,

לא נאמר, אלא 'האדם', הא למדת, שאפילו גוי ועוסק בתורה, הרי הוא ככהן גדול. התם - בשבע מצוות דיתהר.

לפי הגמרא רואים כי מצד אחד יש סכנה גדולה בלימוד תורה לגויים עד שחייב מיתה. ומצד שני, אם הלימוד הוא בשבע המצוות ששייכות להם – הרי הם במעלה גדולה כמו כוהנים גדולים (המיוחד בלימוד התורה של הכוהנים הגדולים, שהם מחוברים אל השורש. פעם בשנה הם פוגשים בקודש הקדשים את הלוחות ואת ספר התורה שכתב משה).

לנוצרים כן, לישמעאלים לא

הרמב"ם פסק להלכה את הגמרא הזאת והסביר כי עיקר החשש הוא שהם יחדשו לעצמם דת, כשם שעשה מוחמד, שלמד קצת יהדות מהיהודים וחדש דת לעצמו. "כללו של דבר אין מניחין אותן לחדש דת ולעשות מצוות לעצמן מדעתן, אלא או יהיה גר צדק ויקבל כל המצוות, או יעמוד בתורתו ולא יוסיף ולא יגרע" (הלכות מלכים פרק י, ט. וראה מדרש תנחומא כי תשא לד).

בשו"ת הרמב"ם (סימן קמט) נשאל האם יש איסור על כל בר ישראל להימנע מללמד גויים תורה חוץ משבע המצוות, והשיב כי בוודאי אסור ללמדו עד שיתגייר. אמנם "ומותר ללמד המצוות לנוצרים ולמשכס אל דתנו", כי הם מאמינים בכתבי הקודש. הם מאמינים בנוסח התורה שלא נשתנה, אלא שהם מפרשים פירושים מוטעים. אם יעמידו אותם על הפרוש הנכון, אפשר שיחזרו למוטב. ואפילו לא יחזרו, כשרוצים שיחזרו, לא יבוא לנו מזה מכשול ולא ימצאו בכתוביהם דבר שונה מכתובינו.

לעומת זאת אין ללמד תורה לישמעאלים, כיוון שכאשר תראה להם מן הכתובים את טעותם, הם יגידו לך שנוסח התורה שלך לא מדויק וכי התורה השתנתה. "ויטעו כל גר וישראל, שאין לו דעת, ויהיה זה מכשול לישראל האסורין ביניהם בעונותם".

כן כותב המאירי (סנהדרין נט ע"א), שחי גם הוא בתקופת הרמב"ם: "ומכל מקום כל שהוא עוסק בעיקרי שבע מצוות ובפרטיהם ובמה שיוצא מהם, אף על פי שרוב גופי תורה נכללים בהם - מכבדין אותו אפילו ככהן גדול. שאין כאן חשש לטעות אחריו. שהרי אף בשלו הוא עוסק. וכל שכן אם חקירתן על דעת לבא עד תכלית שלימות תורתנו, עד שאם ימצאנה שלימה - יחזור ויתגייר. וכל שכן אם עוסק ומקיים עיקרי מצותיה לשמה אף בשאר חלקים שבה שלא משבע מצוות".

המלמדים גויים – מיילדים בנים לעבודה זרה

המהרש"ל הכיר נוצרים אחרים ממה שהכירו הרמב"ם והמאירי. הוא נולד בתקופת האינקוויזיציה שבה ניסתה הנצרות באכזריות רבה לרשת את מקומה של היהדות, ב"ה ללא הצלחה. בספרו "ים של שלמה" (סי' ט) הוא כותב: "ואוי להם לאותם שנמצאו במדינת ספרד ולועז וארץ ישמעאל הלומדים תורת ה' עם האומות בעבור הנאתן ותשלום שכרן. הן המיילדים בנים לעבודה זרה. כי אח"כ הם מהפכים למינות כאשר שמענו וראינו בעונותינו הרבים".

לדעתו הלימוד לנוכרים רק מעורר אותם יותר ויותר לחשוב כאילו הם עם ישראל האמיתי. הם רוצים לגזול את ירושתנו או להפריד בינינו לבין התורה, שהיא לנו כמו אשה מאורסה.

תרגום התורה ליוונית

בעניין השאלה האם מותר ללמד לנוכרים תורה אפשר ללמוד גם מתרגום התורה ליוונית. בעת שנכנסו ישראל לארץ הם נצטוו לתרגם את התורה לשבעים לשון ולחרוט אותה על אבנים, כדי

שיבואו אומות העולם וילמדו את התורה (דברים כז. סוטה לה ע"ב). משמע אפוא שתרגום התורה הוא דבר חיובי.

לעומת זאת כתוב ב"שולחן ערוך" שאחד הדברים הרעים שקרה לעם ישראל במהלך חודש טבת הוא תרגום התורה ליוונית. ב"שולחן ערוך" מופיע כי התרגום הזה היה כל כך רע, עד שבגללו בא חושך לעולם שלושה ימים (או"ח תק"פ). למה "תרגום השבעים" הביא חושך לעולם כולו?

כתב בעל ה"בן איש חי" כי הסיבה לחושך היא השינויים שהיוונים כפו על ישראל לעשות בתרגום השבעים. כאמור במסכת מגילה (ח ע"ב; ט ע"א). "שאם לא היה חרבן וגלות לא היו משנים ולא היו חוששים ממנו" וזה הסיבה לשלושה ימים של חושך.

כיתה שיש בה יהודים וגויים

בימינו נשאלו גדולי הפוסקים האם מותר ללמד בבית-ספר שיש בו תלמידים גויים לצד תלמידים יהודים. השיב על כך ה"אגרות משה" כי "קשה לומר שמוכרחין לעזוב פרנסתן אף שהיה זה מן הראוי לעשות כן". ולמה קשה? כיוון שאם יעזבו השואלים את בית הספר, מי ילמד את הילדים היהודים?

"ואם בשביל זה יתבטל כל בית הספר וילכו בשביל זה גם ילדי ישראל הכשרים לבתי ספר של המדינה שילמדו שם ענייני כפירה הלא יותר טוב שלא יעזבו משרתם שלא יתבטל בית הספר, וגם אם הם יעזבו משרתן יקחו למורים מינים וכופרים וילמדו גם אל ילדי ישראל ענייני כפירה ח"ו ג"כ הרי אדרבה אין להם להניח משרתם, אשר על כן אין לומר דבר זה" (אבן העזר חלק ד סימן כו).

קידוש השם

בעל שו"ת "שרידי אש" מספר על עצמו כי היה מרצה ליהדות במכללה שיש בה יהודים ונוכרים, ושאל את עצמו האם זה מותר. כמו כן דן בשאלה האם מותר להרצות שיעור תלמודי ברדיו באשר גם אינם יהודים שומעים שיעור זה (חלק ב סימן נו).

בתשובתו להתיר הוא הסתמך בין השאר על תשובות הרמב"ם והמאירי דלעיל. לדעתו עיקר האיסור ללמד תורה לנוכרים הוא כשהם לומדים גופי תורה בקביעות בספרים שלנו בעיון ובהעמקה, חומש ומפרשים ותלמוד ומפרשים. אבל להודיע לו דיני תורה ולהאירם באור האמת מותר.

הוא הסתמך גם על מנהגו של הרמב"ם ושאר גדולי חכמי ישראל שכתבו חלק מהספרים שלהם בלשון ערבית. אע"פ שלא כתבו ספרים אלו אלא בשביל בני-ישראל שלא ידעו שפה אחרת, הרי שלא נמנעו מכך למרות שידעו שעל-ידי כך יבואו גם נוכרים ויראו אותם.

עוד כתב כי אפשר שיש בזה משום קידוש השם, שעל-ידי כך ידעו לכבד ולהוקיר חוקות תורתנו הקדושה (כמו שכתב בש"ג הנ"ל) שנביאים וכתובים מותר ללמדו, שרואה בהם נחמות האמורים לישראל ותשובות שראוי להאמין לאפיקורסים, ועל ידי כך אפשר שישנו את דרכם (כן משמע ממה שכתוב במרומי שדה להגאון הנצי"ב ז"ל בחגיגה יג).

בגוי הבא להתגייר – מותר

מכל האמור לעיל ברור כי נוכרי שרוצה להתגייר – אפשר ללמדו. ואע"פ שלא ברור כי בעקבות הלימוד הזה הוא יתגייר, שאולי ייסוג בדרך או שבית-הדין לא יקבלו. כן משמע בפשיטות מכל המעשים במסכת שבת על שלושת הנוכרים שבאו להתגייר אצל שמאי הזקן והלל הזקן.

בכל זאת הסתפק בדבר בשו"ת רע"א (סי' מא) ולא רצה לעשות מעשה להתיר ללמדו מקרא וסדר תפילה לפני שהתגייר. אבל אין המנהג כדעתו, ופוק חזי בכל מקום מלמדים נוכרים שרוצים להתקרב ליהדות כפי פשט הגמרא בשבת.

שבע המצוות שמותר ללמד לנוכרים

להושיב דיינים ושופטים בכל פלך

הזכרנו לעיל את הגמרא שאומרת כי מותר ללמד את הגויים שבע מצוות בני נח. והגמרא (סנהדרין נו ע"א) אומרת: "תנו רבנן: שבע מצוות נצטוו בני נח: דינין, וברכת השם, עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים, וגזל, ואבר מן החי". מצוות הדינים היא "להושיב דיינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצוות אלו ולהזהיר את העם" (רמב"ם הלכות מלכים פרק ט יד).

הגמרא לומדת איסורים אלו מהפסוק שנאמר לאדם הראשון. "ויצו ה' אלקים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל". רבי יוחנן לומד מהמילה "ויצו" את החיוב להקים מערכת משפט. שהרי נאמר לשון ציווי גם באברהם אבינו: "כי ידעתיו למען אשר יצנה את בְּנֵי וְאֵת בֵּיתוֹ אֲחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט". רבי יצחק לומד את חיוב הדינים מהמילה "אלקים". דכתיב "ונקרב בעל הבית אל האלקים".

משפט עברי לעומת הלכות נימוסים

מה ההבדל בין הלימוד של רבי יוחנן ללימוד של רבי יצחק? מסביר הרמ"א (שו"ת הרמ"א סימן י) שהמחלוקת היא האם הנוכרים מחויבים להקים מערכות משפט לפי העקרונות של התורה והיהדות, או שכל מלך בעצמו יחקוק לו משפטים על כל פרט ופרט לפי חפצו (שו"ת חתם סופר ח"ו סימן י"ד).

אם לומדים מאברהם, הרי שמדובר בדינים שהיו קודם מתן תורה. ולכן כל מערכת משפטית ושלטונית מקיימת את ההלכה הזאת, בין אם מדובר בדמוקרטיה ובין אם מדובר בדמוקרטיה עממית וכד'. אבל אם לומדים את חיוב הדינים מפסוק שאחרי מתן תורה, הרי שיש על הנוכרים חובה ללמוד את חובת מערכות המשפט מהיהדות.

זכויות יוצרים ברמב"ם

הרמ"א פסק שהנוכרים מחויבים למערכת הצדק של התורה. ועל-פי העיקרון הזה הוא פסק הלכה על שאלה בנושא זכויות יוצרים שהתחדשה בעקבות המצאת הדפוס. ההלכה הזאת קיימת ביהדות, אבל הגויים עדיין לא נתנו עליה את דעתם.

יהודי הדפיס את ספרי הרמב"ם בהשקעה גדולה (שהרי בימיהם היו מסדרים בדפוס אות אות). אחרי ההדפסה התקנא גוי באותו יהודי והחל גם הוא להדפיס את הרמב"ם בדפוס שלו. מיותר לציין כי בהדפסתו זו הוא פגע בכל ההשקעה הגדולה שהשקיע המדפיס הראשון.

לדעת הרמ"א ההלכה היא כמו דעת רבי יצחק, והנוכרים מחויבים לכללי ההלכה כפי שהם נהוגים בישראל. בעל ה"ציץ אליעזר" (חלק טז סימן נה) הביא ראיה לרמ"א מדברי הרמב"ן שכתב על הנוכרים: "צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושה ושכר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן, כענין הדינין שנצטוו ישראל" (בראשית לד יג).

אמנם מהרמב"ם משמע בכמה מקומות שהדינים שהגויים חייבים בהם הם הדינים שלהם. שהרי כתב הרמב"ם: "שני עכו"ם שבאו לפניך לדון בדיני ישראל ורצו שניהם לדון דין תורה דנין, האחד רוצה והאחד אינו רוצה אין כופין אותו לדון אלא בדיניהן" (מלכים י י"ב). וכן בעוד מקומות רבים.

גילוי כבוד ה' – בירושלים

בין כך ובין כך באחרית הימים בוודאי ידונו כל הנוכרים בדיני ישראל, שהרי הנביאים ישעיהו ומיכה התנבאו על כך שכל הגויים יבואו ללמוד צדק מישראל. שכך אמרו: "יְהִיָּה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכּוֹן יְהִיָּה הָרַבִּית הַ' בְּרֵאשֵׁי הַקְּהָרִים וְנִשְׂא מַגְבְּעוֹת". לא לישראל בלבד, אלא לאומות כולם. "וְנִהְרֻ אֱלֹהֵי כָּל הַגּוֹיִם: וְהָלְכוּ עִמָּיִם רַבִּים וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲלֶה אֵל הָרַ' אֵל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִרְנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכֶה בְּאַחֲרֵיתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תּוֹרָה וְדָבַר הַ' מִירוּשָׁלַם".

בעקבות זאת לא תהיינה עוד מלחמות בעולם. "וְשֹׁפֵט בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכִתְּבוּ מִרְבוֹתֵם לְאַתֵּיִם וְחִנִּיתוּתֵיהֶם לְמִזְמֵרוֹת לֹא יִשָּׂא גּוֹי אֵל גּוֹי חָרָב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה" (ישעיהו ב. מיכה ד).

גילוי כבוד ה' – דרך עם ישראל

כן מתנבא גם זכריה (פרק ח) על "וּבָאוּ עַמִּים רַבִּים וְגוֹיִם עֲצוּמִים לְבַקֵּשׁ אֶת הַ' צְבָאוֹת בִּירוּשָׁלַם וְלַחֲלוֹת אֶת פְּנֵי הַ': כֹּה אָמַר הַ' צְבָאוֹת בְּיָמֵיִם הַהֵמָּה אֲשֶׁר יַחֲזִיקוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִכָּל לְשׁוֹנוֹת הַגּוֹיִם וְיַחֲזִיקוּ בְּכַנֵּף אִישׁ יְהוּדִי לְאֹמֶר נִלְכָּה עִמָּכֶם כִּי שָׁמַעְנוּ אֱלֹהִים עִמָּכֶם".

הם ילמדו תורה שמותרת להם, ויפנימו את ערכיה עד שיתקיים בהם: "לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הָרַ' קְדָשֵׁי כִּי מְלָאָה הָאָרֶץ דְּעָה אֶת הַ' כְּמִים לַיָּם מְכַסִּים" (ישעיהו יא). יהי רצון שיהיה במהרה בימינו. אמן.

סיפור על הרב זצ"ל

כִּי הוּא חֲכָמְתְּכֶם וּבִינְתְּכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים

פעם היה סכסוך גדול מאוד בין כמה שייחים בדואים לבין בנו של השייח הגדול של הנגב. דרכם של הבדואים, כידוע, היא "נקמת דם". על אדם אחד שנהרג בטעות או בכוונה יכולים ליהרג עשרות אנשים בנקמות דם הדדיות. במקרה זה, כיוון שהסכסוך היה קשור לבנו של השייח הגדול שבנגב, היה צריך למצוא פתרון בהקדם. הצדדים הובאו לבית הדין המוסלמי אך לא הצליחו להסכים על שופט מוסלמי שישפוט ביניהם.

סיפר הרב זצ"ל: "יום אחד בדרכי לבית הדין (בבאר-שבע) ראיתי התקהלות גדולה סביב בית הדין של המוסלמים. הסכסוך משך קהל רב של בדואים וההמולה הייתה רבה. והנה אני רואה לחם זרוק ברחוב, הרמתי אותו, נישקתי אותו והנחתי במקום גבוה. לפתע אני שם לב שאיזה שייח רץ אחרי ועמו שני שוטרים ישראלים. פנה אלי השייח הגדול של הבדואים בשפה הערבית ואמר לי: 'אתה, אתה!'. עשיתי עצמי כמי שאינו מבין את השפה הערבית. אבל השייח הזקן לא הרפה ממני. השוטרים שהיו עמו הסבירו לי שהשייח הזקן רוצה שאני אהיה השופט בסכסוך שבין החמולות של הבדואים. הם אמרו לי שהשייח ראה אותי מרים את הלחם מהרצפה, ומעשה זה השאיר עליו רושם גדול, ולכן הוא מעוניין שאני אשפוט בתיק של בנו. אמרתי להם שאני מקבל משכורת כדי

לדון בעניינים שבבית דין שלי ולא בסכסוכים של המוסלמים. אבל לא הייתה לי ברירה והסכמתם להיות בורר ביניהם, אם גם הצד השני יסכים. השוטרים שאלו וגם השייחים האחרים הסכימו שאני אהיה הבורר וחשבתי שיש בכך קצת כבוד שמים".

המשיך הרב ואמר: "זה מה שנאמר: 'וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הוּא חֻמַּתְכֶם וּבִינְתְּכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עִם חֻכְם וְנִבּוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה'. כי כשגויים מכירים בצדקת התורה ונושאה, יש בזה דבר גדול. הם אומרים: רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. הסכמתם, ובמקום לדון עשיתי ביניהם פשרה וסולחה. וכולם יצאו מרוצים".

שו"ת סמס

בשר וחלב

כמה זמן צריך ילד בן 3 לחכות בין בשר לחלב?

שלא יהיה בארוחה אחת. שלא יהיו שיריים בתוך פיו.

האם בשעת הדחק יש מקום להקל ולשמור בין בשר לחלב 4 שעות למרות שבעקרון אני נוהג לשמור 5 וחצי?

אין מקום להקל ולשמור בין בשר לחלב 4 שעות. [ועיין עוד בא"ח, שנה שניה, שלח-לך, אות ט; מאמר מרדכי-למועדים וימים פרק כג, סעיף כג]

עד היום חשבתי שחייבים לשמור בין עוף לחלב שש שעות, אבל עכשיו שמעתי שמעיקר הדין צריך לשמור 5 ומשהו בלבד. האם מותר לי לשנות את מנהגי?

כדאי להמשיך לשמור שש שעות. [בא"ח, שנה שניה, שלח-לך, אות ט; מאמר מרדכי-למועדים וימים פרק כג, סעיף כג]

האם צריך משחז נפרד לסכינים בשריים וחלביים?

לא.

טעמתי רוטב, לא בלעתי, אלא ירקתי אותו מיד, ושטפתי את הפה, ואני בספק אם הוא בשרי, ואח"כ מביאים לי משהו חלבי, מה הדין?

מותר, גם אם בוודאי היה בשרי.

מי שבטעות בלע חתיכה קטנה של בשר חייב להמתין שש שעות כדי לשתות חלב?

כן.

גילטין דגים בחלב איך מו"ר אבא זצוק"ל פוסק?

גילטין דגים בחלב לציבור הוא היה מתיר. לעצמו ולמקורבים הוא היה מהדר לא להשתמש.

לימוד תורה

האם בקריאת האונקלוס מותר להגיד שם ה'?

מצוה.

יש כל שבת ביישוב שלי, דרשה של רב היישוב. האם חייבים ללכת?

כן.

אני מתלבט. מצד אחד אני רוצה ללמוד בישיבת הסדר, ומצד שני רוצה לשרת ביחידה מובחרת.

מה הרב מיעץ?

כל אחד לפי מה שמתאים לו, עם ישראל צריך צבא חזק אבל עם ישראל צריך תלמידי חכמים אמיתיים כמו אוויר לנשימה. במיוחד תלמידי חכמים מאירי פנים כמו תלמידי רבי עקיבא החדשים.

האם אניך הרב אליהו זצ"ל למד פעם כאברך בכולל או בישיבה וקיבל שכר עבור הלימוד?

אבי זצ"ל עבד שעתיים ביום כמורה, ובשאר היום למד תורה. גם אמא עבדה וביחד הם החזיקו את הבית בצניעות בסיסית.

האם מותר לנשים ללמוד תניא? והאם מותר ונכון לשאול באגרות קודש?

מותר לנשים ללמוד תניא. מותר לשאול באגרות קודש ובלבד שיודעים שזה לא תורה מסיני.

מה הייתה דעת מו"ר הרב זצ"ל לגבי הספר חוקי הנשים, האם מתאים בדורנו לכל אישה?

לא לכל אשה בדורינו.

מה כדאי לבעל ללמוד עם אשתו?

פרקי אבות, פרשת שבוע או כל דבר אחר שאשתו לא רק תקשיב אלא גם תלמד יחד איתו בשמחה.

האם מותר לבנות ללמוד גמרא?

נושאים אפשר. אם לומדים כסדר, יש מתירים ויש אוסרים.

האם מותר לסמן קטעים בתנ"ך לצורך לימוד?

כן.

מה עדיף: ללמוד כמה שיותר מסכתות גמרא בגיל צעיר (16), או לקחת מסכת ולחזור עליה וככה להתקדם לאט?

באופן כללי בגיל צעיר צריך לדעת יותר ויותר תורה בבקיאות, ורק אחר כך להעמיק. אבל מותר לכל אחד ללמוד בדרך שליבו חפץ.

האם ההנהגות שהרמב"ם כותב עבור תלמידי החכמים, כמו לא להתבשם ולא ללקק את האצבעות, מחייבות גם תלמידי ישיבה שאינם תלמידי חכמים?

כן.

האם מותר לאישה לדרוש מבעלה שכאשר יסיים את הש"ס יספר לה זאת?

לבקש אפשר, לא לדרוש. היא צריכה לדעת לבד מתי הוא מסיים ש"ס לפי ההרגשה.

האם מותר ללמוד תנ"ך אחרי חצות הלילה?

ללמוד תנ"ך מותר כל הלילה. גם לפני חצות. לקרוא תנ"ך עדיף רק אחרי חצות אם זה לא גורם לביטול תורה (עיין מאמר מרדכי הלכות לימות החול פרק א סע' טז, יט, כ).

שלום לכבוד הרב, אני חוזר בתשובה, הבנתי שלימוד תורה חשוב מעבודה. אז איך מתפרנסים מפרנסים בית ומשלמים משכנתא?

צריך גם ללמוד וגם לעבוד, כך כתוב בפרקי אבות [ב, ב].